

UNIVERZITET U BANJOJ LUCI
FILOLOŠKI FAKULTET BANJA LUKA

MR CVIJETA BRAJIČIĆ

**LEKSIKA ITALIJANSKOG PORIJEKLA U ZAOSTAVŠTINI
PETRA I PETROVIĆA, PETRA II PETROVIĆA I STEFANA
MITROVA LJUBIŠE**

DOKTORSKA DISERTACIJA

Banja Luka, 2016.

UNIVERSITY OF BANJA LUKA
FACULTY OF PHILOLOGY BANJA
LUKA

MR CVIJETA BRAJIČIĆ

**LEXIS OF ITALIAN ORIGIN IN THE LEGACY OF PETAR I
PETROVIĆ, PETAR II PETROVIĆ AND STEFAN MITROV
LJUBIŠA**

DOCTORAL DISSERTATION

Banja Luka, 2016.

KOMISIJA ZA OCJENU I ODBRANU DOKTORSKE DISERTACIJE

MENTOR

prof. dr Mila Samardžić, redovni profesor
Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu

KOMENTOR

prof. dr Danilo Kapaso, vanredni profesor
Filološki fakultet Univerziteta u Banjoj Luci

ČLANOVI KOMISIJE

prof. dr Julijana Vučo, redovni profesor
Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu

prof. dr Roberto Rusi, vanredni profesor
Filološki fakultet Univerziteta u Banjoj Luci

Datum odbrane: _____

MENTOR: prof. dr Mila Samardžić, redovni profesor, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu

KOMENTOR: prof. dr Danilo Kapaso, vanredni profesor, Filološki fakultet Univerziteta u Banjoj Luci

**LESIKA ITALIJANSKOG PORIJEKLA U ZAOSTAVŠTINI PETRA I PETROVIĆA,
PETRA II PETROVIĆA I STEFANA MITROVA LJUBIŠE**

U ovom radu analizira se prisustvo riječi koje potiču iz italijanskog jezika i njegovih dijalekata u pisanoj zaostavštini crnogorskih vladika Petra I Petrovića i Petra II Petrovića Njegoša, kao i u stvaralaštvu Stefana Mitrova Ljubiše. Pomenuti autori odabrani su kako bi se uporedila zastupljenost italijanske leksičke komponente u pisanoj zaostavštini autora koji su stvarali na teritorijama koje su bile pod kontrolom Venecije, i samim tim izložene njenom jačem uticaju u svim sferama, pa i u sferi jezika, i onih čiji su život i stvaralaštvo bili vezani za oblasti koje su bile izvan direktnog domašaja Mletačke republike. Ovi stvaraoci bili su naš izbor i zbog toga što su stručnjaci koji su se do sada bavili njihovim jezičkim izrazom utvrdili da je kod svakog od njih u manjoj ili većoj mjeri, i iz različitih razloga, zastupljen i leksički materijal iz italijanskog jezika i njegovih dijalekata. Prikupljeni materijal upoređen je sa posuđenicama italijanskog porijekla registrovanim u narodnim govorima Boke, Budve i Paštrovića kako bi se utvrdile sličnosti i razlike, kao i stepen preklapanja prisutnih italijanizama. Svakom od odabranih autora posvećeno je posebno poglavlje, što nam je omogućilo da uporedimo zastupljenost italijanske leksike u književnom stvaralaštvu, privatnoj prepisci i zvaničnoj korespondenciji svakog od njih, kao i da utvrdimo razlike u zastupljenosti italijanizama u različitim fazama njihovog stvaralaštva. Prikupljeni leksički materijal analiziran je u posebnom poglavlju koje je posvećeno stepenu i načinu adaptacije posuđenica na fonetskom, morfološkom i semantičkom nivou. U radu su obrađene i političke i kulturne veze Italije, odnosno Venecije, sa nekadašnjom Crnom Gorom i sa teritorijama na današnjem crnogorskom primorju. Posebno poglavlje rada predstavlja rječnik u kom je ponuđen leksički materijal prikupljen u obrađenom korpusu.

Ključne riječi: italijanski, pozajmljenice, Petar I, Petar II, Ljubiša, narodni govori

Naučna oblast: Istorija jezika

Naučno polje: Nauka o jeziku

Klasifikaciona oznaka za naučnu oblast prema CERIF šifarniku: H480

MENTOR: prof. dr Mila Samardžić, Professor, Faculty of Philology, University of Belgrade

CO-MENTOR: prof. dr Danilo Kapaso, Associate Professor, Faculty of Philology, University of Banja Luka

LEXIS OF ITALIAN ORIGIN IN THE LEGACY OF PETAR I PETROVIĆ, PETAR II PETROVIĆ AND STEFAN MITROV LJUBIŠA

This thesis examines the presence of words originating from the Italian language and its dialects in the written legacy of the Montenegrin bishops Petar I Petrović and Petar II Petrović Njegoš, as well as in the writings of Stefan Mitrov Ljubisa. The thesis also discusses the political and cultural ties between Italy or Venice on one hand, and Old Montenegro and the territories of the modern day Montenegrin coast on the other. The examined authors were selected in order to compare the presence of Italian lexical components in the written legacy of the authors who lived in the territories that were under the control of Venice, and therefore subject to its strong influence in all spheres, including the sphere of language, and of those whose life and work were related to areas that were outside the direct reach of the Venetian Republic. We chose these because the experts who have been dealing with their linguistic expression so far found that the lexical material from the Italian language and its dialects is present in the works of each of them to a greater or lesser degree. The collected material was compared with loanwords of Italian origin registered in the vernacular of the Boka, Budva and Pastrovici in order to identify similarities and differences, as well as the degree of overlap of Italian words. A separate chapter is dedicated to each of the selected authors, which allows us to compare the presence of Italian lexis in their literary works, private correspondence and the official correspondence of each of them, as well as to verify the differences in the presence of the words of Italian origin at different stages of their work. The collected lexical material was analyzed in a separate chapter devoted to the degree and manner of adaptation of the loanwords at a phonetic, morphological and semantic level. The last chapter of the thesis contains a dictionary in which is presented all the lexical material collected in the examined corpus.

Keywords: Italian, loanwords, Petar I, Petar II, Ljubiša, vernaculars

Scientific area: Historical linguistics

Scientific field: Linguistics

Classification Code for the scientific field under CERIF code book: H480

Sadržaj

1. Uvod -----	8
2. Venecija, Primorje i Crna Gora – političke i kulturne veze-----	13
2. 1. Politički odnosi Venecije i primorskih oblasti-----	13
2. 2. Političke Veze Crne Gore i Venecije-----	20
2. 3. Uticaj Venecije i ostalih italijanskih teritorija u sferi kulture-----	27
2. 4. Kulturni život Crne Gore do XVIII vijeka-----	36
3. Riječi porijeklom iz italijanskog jezika i njegovih dijalekata u jeziku Petra I Petrovića-----	38
3. 1. Život i stvaralaštvo Petra I Petrovića -----	38
3. 2. Jezičke karakteristike stvaralaštva Petra I Petrovića-----	41
4. Italijanizmi u jeziku Petra II Petrovića Njegoša-----	48
4. 1. Stvaralaštvo Petra II Petrovića Njegoša i savremene jezičke prilike -----	48
4. 2. Riječi porijeklom iz italijanskog jezika i njegovih dijalekata u pisanoj zaostavštini Petra II Petrovića Njegoša -----	51
5. Italijanizmi u pisanoj zaostavštini Stefana Mitrova Ljubiše-----	60
5. 1. Stvaralaštvo, političko djelovanje i stavovi o jeziku Stefana Mitrova Ljubiše -----	60
5. 2. Riječi italijanskog porijekla u stvaralaštvu Stefana Mitrova Ljubiše -----	63
6. Fonetske, morfološke i semantičke promjene u posuđenicama-----	71
6.1. Definicija posuđenice i posuđivanja. Mehanizmi prilagođavanja posuđenica -----	71
6.2. Najčešće fonetske promjene-----	78
6.2.1. Vokal A-----	79
6.2.1.1. prelazak A u O-----	79
6.2.1.2. prelezak A u E-----	80
6.2.1.3. Prelazak A u I-----	80
6.2.2. Vokal E-----	81
6.2.2.1. Prelazak E u I-----	81
6.2.2.2. Prelazak E u A-----	82
6.2.3. Vokal I-----	83

6.2.3.1. Prelezak I u E-----	83
6.2.3.2. Prelazak I u U-----	84
6.2.3.3. Prelazak I u A-----	84
6.2.4. Vokal O-----	85
6.2.4.1. Prelazak vokala O u U-----	85
6.2.4.2. Prelazak O u A-----	86
6.2.5. Vokal U-----	87
6.2.5.1. Prelazak U u O-----	87
6.2.5.2. Prelazak U u A-----	87
6.2.6. Ostale vokalske promjene-----	88
6.2.6.1. Samoglasničko R-----	88
6.2.6.2. Nepostojano A-----	88
6.2.7. Suglasničke promjene-----	89
6.2.7.1. Promjene suglasnika D-----	90
6.2.7.2. Promjene suglasnika T-----	90
6.2.7.3. Promjene suglasnika V-----	91
6.2.7.4. Promjene suglasnika P-----	91
6.2.7.5. Promjene suglasnika F-----	92
6.2.7.6. Promjene italijanskih konsonanata C i G kao velara i palatala-----	92
6.2.7.7. Promjene konsonanta S-----	95
6.2.7.8. Promjene konsonanta Z-----	96
6.2.7.9. Promjene suglasnika LJ-----	97
6.2.7.10. Promjene suglasničkih grupa-----	98
6.2.7.11. Dodavanje i gubljenje suglasnika-----	99
6.3. Morfološke promjene-----	101
6.3.1. Adaptacija imenica-----	101
6.3.2. Promjene prefiksa i sufiksa-----	104
6.3.2.1. Prefiksi-----	104
6.3.2.2. Imenički sufiksi-----	105
6.3.2.3. Pridjevski sufiksi-----	109
6.3.2.4. Glagolski sufiksi-----	111

6.4. Semantičke i sintaksičke promjene-----	114
6.4.1. Uticaj italijanskog u sferi sintakse-----	114
6.4.2. O još nekim semantičkim uticajima-----	115
6.5. Poređenje posuđenica registrovanih u korpusu-----	116
7. Zaključak-----	121
8. Rječnik-----	126
9. Literatura-----	207

1. Uvod

Predmet ovog rada je istraživanje prisustva riječi iz italijanskog jezika kao i iz njegovih dijalekata (prije svega venecijanskog) u pisanoj zaostavštini crnogorskih vladika Petra I i Petra II Petrovića Njegoša i u stvaralaštvu Stefana Mitrova Ljubiše, književnika i političara iz Budve. Na ovakav izbor uticalo je nekoliko razloga. Prije svega, odabrani korpus po našem mišljenju pruža priliku da se uporedi stvaralaštvo autora iz oblasti koje su bile pod direktnim uticajem Italije odnosno Mletačke republike i onih u čijim krajevima taj uticaj nije bio toliko izražen. Kao drugi razlog može se navesti potreba da se uporede jezičke karakteristike autora koji su stvarali prije, za vrijeme i nakon reformi Vuka Stefanovića Karadžića. Treći razlog koji nas je naveo da se posvetimo ovoj temi je raznovrsnost pisane zaostavštine odabranih autora koja nam otvara mogućnost da poredimo prisustvo italijanske leksičke komponente u različitim književnim i neknjiževnim djelima. Naša polazna pretpostavka u ovom istraživanju bila je da se može očekivati veća zastupljenost leksike iz italijanskog jezika u djelu Stefana Mitrova Ljubiše uzimajući u obzir prisutnost te leksičke komponente u jeziku oblasti u kojoj je stvarao i na čiji se narodni govor ugledao, kao i da se prisustvo italijanizama može očekivati i u leksici Petra I i Petra II, budući da su neka istraživanja već potvrdila da su jake veze koje su kroz istoriju postojale između podlovcénske Crne Gore i crnogorskog primorja uticale i na jezičku razmjenu, odnosno na prodor italijanizama u kontinentalni dio naše zemlje.

Prilikom forimiranja korpusa u slučaju Petra II i Stefana Mitrova Ljubiše opredijelili smo se za kritička izdanja koja obuhvataju cjelokupnu pisanu zaostavštinu ovih stvaralaca, a po potrebi smo konsultovali i druge objavljene varijante pojedinih njihovih djela¹. Do danas nije objavljeno kritičko izdanje pisane zaostavština Petra I, pa smo zbog toga kao polaznu tačku u našem istraživanju koristili prvo izdanje njegovih poslanica koje je za štampu priredio Dušan Vuksan 1935. godine, a analizirali smo i ostala važnija izdanja ovog djela. Dio korpusa čine i dvije

¹ Za Petra II konsultovali smo i jubilarno izdanje koje je povodom 150 godina od pjesnikovog rođenja 1963. godine objavila beogradska Prosveta, kao i izdanje Grafičkog zavoda iz Titograda iz 1966. godine. Od izdanja Ljubišinih djela analizirali smo zajedničko izdanje Oboda i Kulturnog centra Budva iz 1975. godine kao i izdanje CID-a iz 2001. godine.

zbirke dokumenata iz pisane zaostavštine Petra I koje je priredio Jevto Milović. Odabrani korpus čine sljedeći naslovi:

1. Dušan Vuksan (urednik), 1935, *Poslanice mitropolita crnogorskog Petra I*, Cetinjsko istorijsko društvo, Cetinje;
2. Čedo Vuković (urednik), 1965, *Freske na kamenu – Poslanice Petra I Petrovića*, Grafički zavod, Titograd;
3. Čedo Vuković (urednik), 1996, *Vladika Petar I. Pjesme, pisma, poslanice*, Obod, Cetinje;
4. Branislav Ostojić (urednik), 2001, *Petar I Petrović – djela*, CID, Podgorica;
5. Jevto Milović, 1987, *Petar I Petrović Njegoš – pisma i drugi dokumenti, 1*, Istorijski institut Crne Gore, Titograd;
6. Jevto Milović, 1988, *Petar I Petrović Njegoš – pisma i drugi dokumenti, 2*, Istorijski institut Crne Gore, Titograd;
7. N. Banašević, R. Bošković, R. Lalić, V. Latković, P. Perović, M. Stevanović (redakcioni odbor), 1951–1955, *Cjelokupna djela P. P. Njegoša*, [knj. 1-9]. Prosveta, Beograd:
 - a) Svobodijada, Glas kamenštaka;
 - b) Pjesme, Luča mikrokozma, Proza, Prijevodi;
 - c) Gorski vijenac;
 - d) Šćepan Mali;
 - e) Ogledalo srpsko;
 - f) Rječnik uz pjesnička djela P. P. Njegoša;
 - g) Pisma I;
 - h) Pisma II;
 - i) Pisma III;
8. Đ. Radović, N. Vuković, R. Rotković, M. Luketić (urednici), 1988, *Stefan Mitrov Ljubiša – Sabrana djela*, knj. 1-5, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, NIO „Univerzitetska riječ“, Istorijski arhiv – Budva, Titograd:
 - a) Pripovijesti crnogorske i primorske;
 - b) Pričanja Vuka Dojčevića;
 - c) Boj na Visu, Prevodi, Članci, Govori;

d) Pisma;

e) Bio-bibliografija, Prilozi.

Prilikom analize korpusa najviše pažnje je posvećeno obradi leksičkog materijala. Pokušali smo da definišemo pojmove jezičkog kontakta i pozajmljenice, da se pozabavimo pitanjem jezičkog posuđivanja uopšte, kao i da utvrdimo do kakvih promjena dolazi kod pozajmljenica pri kontaktu sa našim jezikom kao i na kom su jezičkom nivou te promjene najizraženije. Analiza obuhvata fonetske, morfološke i semantičke promjene.

Značajno mjesto u radu imaju i istorijske, političke i kulturne veze između teritorija današnje Crne Gore i njenih susjeda sa druge strane Jadrana. Opšte je poznato da je Italija, a posebno Venecija na različite načine bila prisutna na ovim prostorima vjekovima unazad. Opredijelili smo se da na početku rada ponudimo prikaz crnogorsko-italijanskih kulturnih i političkih odnosa od XV vijeka, kada Mletačka republika ostvaruje dominaciju u našim primorskim krajevima, do XIX vijeka u kom djeluju Petar I, Petar II i Stefan Mitrov Ljubiša, zbog toga što smatramo da je poznavanje šireg kulturno-istorijskog okvira nepohodno kako bi se objasnilo prisustvo italijanizama u govornom, a onda i u književnom jeziku. Posebnu pažnju obratili smo na odnose dviju strana u periodu vladavine Petra I i Petra II, odnosno u doba političke i književne aktivnosti Stefana Mitrova Ljubiše. Nastojali smo i da ukažemo na lične (direktne ili indirektne) kontakte koje je svaki od ovih autora imao sa italijanskim jezikom i kulturom kao i da utvrdimo da li su ti kontakti na neki način uticali na njihov jezički izraz.

Odlučili smo da prisustvu italijanizama u jeziku svakog od autora posvetimo posebno poglavlje kako bismo mogli da uporedimo prisustvo italijanske leksike u djelima koja je svako od njih napisao u različitim fazama svog rada. Ovakav pristup pruža mogućnost i da se napravi poređenje između književnih i ostalih djela svakog od autora, kao i da se utvrdi da li je italijanska leksika zastupljenija u staralaštvu koje je namijenjeno široj publici ili je prisustvo italijanizama veće u njihovoj privatnoj prepisci. U posljednjem poglavlju dato je poređenje rezultata dobijenih za svakog od odabranih autora.

Osnovni cilj našeg rada, kao što je već rečeno, bio je da utvrdimo da li su i u kojoj mjeri u jeziku Petra I, Petra II i Stefana Mitrova Ljubiše zastupljene posuđenice iz italijanskog jezika i

njegovih dijalekata. Utvrdili smo da ovoj problematici do sada nije posvećivana dovoljna pažnja i da je ovo jedna od rijetkih komponenti italijanskog uticaja na našim prostorima koja nije u potpunosti obrađena. Pitanjem zastupljenosti italijanizama u narodnim govorima primorskih oblasti do sada se bavilo više jezičkih stručnjaka, a mi ćemo ovdje pomenuti Vesnu Lipovac Radulović koja je u svojim radovima obradila romanizme u govoru Budve, Paštovića i jugoistočnog dijela Boke Kotorske i prof. Srđana Musića koji je ispitivao rasprostranjenost riječi iz romanskih jezika u narodnim govorima sjeverozapadne Boke². Sa druge strane, o prisustvu ove leksičke komponente u pisanim (književnim i neknjiževnim) tekstovima govorilo se mnogo manje. Smatramo da bi utvrđivanje prisustva italijanizama u književnom jeziku autora koje smo odabrali sa jedne strane moglo da ukaže na njihov odnos prema italijanskoj kulturi i književnosti, a sa druge i da osvijetli njihov odnos prema narodnom jeziku krajeva iz kojih su poticali. Stručnjaci koji su se do sada bavili proučavanjem jezičkih karakteristika Petra I, Petra II i Stefana Mitrova Ljubiše došli su do zaključka da je svaki od njih u svom stvaralaštvu koristio narodni jezik. Pošto je potvrđeno prisustvo italijanskih posuđenica u govornom jeziku crnogorskog primorja, ali i kontinentalnog dijela Crne Gore, cilj nam je bio da utvrdimo da li su ovi autori i tu leksičku komponentu prenijeli iz narodnog u književni jezik. Smatramo da se u ovakvoj analizi mora uzeti u obzir više faktora koji su mogli uticati na prisustvo ili odsustvo italijanizama u njihovoj leksici. Pored već pomenutih činilaca koji se tiču mjesta i vremena u kome je svaki od njih stvarao, direktnog ili indirektnog poznavanja italijanskog jezika i književnosti, manjeg ili većeg stepena izloženosti italijanskoj kulturi, smatramo da treba uzeti u obzir i stepen razvijenosti lokalnih narodnih govora u vrijeme kada je svaki od ovih autora djelovao.³

Većina stručnjaka (Kilibarda, 2000, Kilibarda, 2011, Kilibarda, 2013, Musić, 1976, Nikčević, 1976, Ostojić, 1976, Ostojić, 1985, Ostojić, 2012, Peco, 1976, Subotić, 1976, Subotić, 1977, Trofimkina, 1964, Trofimkina, 1965, Trofimkina, 1983, Vukmanović, 1980, Vukmanović, 1982, Zeković, 1996) koji su se bavili jezikom pisaca čija su djela odabrana za korpus smatra da je u jeziku tih autora zastupljena italijanska leksička komponenta. Prisustvo italijanizama u

² Prisustvo riječi romanskog porijekla u govorima crnogorskih primorskih oblasti proučavali su i V. Tomanović (up. Tomanović, 1969, Tomanović, 1970, Tomanović, 1971, Tomanović, 1972) i J. D. Ivović (up. Ivović, 2013)

³ O crnogorskim narodnim govorima više u: Alirejsović, 1984, Antović, 2009, Kojić, 2009, Koprivica, 2006, Miletić, 1940, Pešikan, 1965, Pešikan, 1979, Pižurica, 1981, Pižurica, 1984, Stevanović, 1933-34, Vujović, 1969).

jeziku svakog od ovih autora motivisano je različitim činiocima. Petar I je, smatraju pojedini, italijanizme u poslasticama koristio kako bi svoj način izražavanja približio jeziku onih kojima ih je namijenio. Ljubiša je, sa druge strane, po mišljenju nekih stručnjaka, posuđenice iz italijanskog jezika upotrebljavao da bi što vjernije predstavio narodni jezik svog kraja. Drugi smatraju da je Ljubiša iz svog jezika isključio italijanizme kako bi i svojim književnim djelom potvrdio sopstvena politička ubjeđenja. Nakon obrade korpusa dobili smo preciznije podatke o zastupljenosti italijanske leksike kako u književnim djelima tako i u ostaloj pisanoj zaostavštini odabranih autora. Dobijeni rezultati biće izloženi u narednim poglavljima ovog rada. Ono što se odmah može zaključiti jeste da ti rezultati donekle opovrgavaju prethodno iznesene stavove nekih jezičkih stručnjaka.

U posljednjem poglavlju rada dali smo rječnik posuđenica registrovanih u korpusu. Opredijelili smo se da kao posebne odrednice damo sve zabilježene varijante jedne riječi, kao i da u objašnjenju svakog oblika ukažemo na to da li je on prisutan u narodnim govorima primorskih oblasti, odnosno u rječnicima Srđana Musića i Vesne Lipovac Radulović. Ukazivali smo i na razlike u značenju koje se kod pojedinih riječi javljaju u zavisnosti od toga da li se one koriste u narodnim govorima ili u pisanom stvaralaštvu odabranih autora. U svakoj odrednici naznačili smo i to kod kog je od analiziranih autora određena riječ prisutna. Na početku posljednjeg poglavlja biće objašnjene i skaraćenice koje se u njemu javljaju.

2. Venecija, Primorje i Crna Gora – političke i kulturne veze

2. 1. Politički odnosi Venecije i primorskih oblasti

Opšte je poznato da je Venecija na različite načine bila prisutna na ovim prostorima vjekovima unazad. Uticaj Italije, odnosno Venecije, bio je najjači na Crnogorskom primorju, posebno u Boki Kotorskoj. Venecija je kratko zagospodarila Kotorom u toku tzv. „ćozotskog rata“ (*guerra di Chioggia*) protiv Đenove u periodu između 1378. i 1381. godine.⁴ Tom prilikom mletačke trupe su zauzele grad, opljačkale mnogo privatnih i javnih zgrada, uključujući i crkve, a nakon toga nanijele i dodatnu štetu podmetanjem požara.⁵ Uprkos ovim dešavanjima, nekoliko decenija kasnije, 1420. godine, pokušavajući da se na neki način zaštititi od turskih naježda nakon raspada carstva Nemanjića kojem je pripadao, Kotor se stavio pod zaštitu Venecije i pod njenom vlašću je ostao do pada Mletačke republike 1797. godine.⁶ Nakon Kotora pod mletačkom kontrolom našli su se Paštrovići 1423. godine, a onda i Budva 1442. godine.⁷ Preostali djelovi današnjeg crnogorskog primorja (Risan, Herceg Novi) češće su mijenjali svoje gospodare. Uz kraće prekide ovi djelovi Boke bili su pod turskom vlašću od 1483. do osme decenije XVII vijeka kada su, poslije Morejskog rata, pripali Veneciji.⁸ Izuzetak u tom smislu predstavljaju gradovi Bar i Ulcinj, kao i Sutorina u Boki koji su ulazili u sastav Otomanske imperije.⁹ Nakon pada Venecije, po mirovnom sporazumu u Kampoformiju, Boka je pripala Habzburškoj dinastiji.¹⁰ Tokom Napoleonovih osvajanja ove teritorije su nakratko pripojene Crnoj Gori, zatim su od 1807. bile pod vlašću Francuske, da bi od 1814. godine ponovo pripale Austriji, kasnije Austrougarskoj imperiji.¹¹ Važno je napomenuti da je i u tom periodu jezik lokalne administracije, sudstva i školstva u ovim krajevima ostao italijanski.

⁴ Up. Prokači (2010 : 67).

⁵ Up. Božić (1979 : 28).

⁶ Up. Andrijašević, Rastoder (2006 : 15).

⁷ Up. Andrijašević (2009 : 28).

⁸ Up. Stanojević (1976 : 176 – 193).

⁹ Up. Milošević (1972 : 17-58).

¹⁰ Andrijašević, Rastoder (2006 : 100).

¹¹ Andrijašević, Rastoder (2006 : 101).

Od svih teritorija današnje Crne Gore uticaj Venecije bio je najsnažniji u Boki Kotorskoj, kojom su Venecijanci, s obzirom na strateški značaj njenog zalivskog položaja, upravljali sa posebnom pažnjom. Preostali mletački posjedi na našoj obali nalazili su se u nešto drugačijem položaju. Paštrovići su, na primjer, za sve vrijeme vladavine Venecije, uspjeli da očuvaju svoju samoupravu, zasnovanu na plemenskoj organizaciji, kao i da se izbore za visok stepen autonomije, dok je Budva, iako pogranični grad, kod Venecijanaca, čini se, bila u drugom planu.¹² Mletački namjesnik u ovom gradu nosio je titulu podestat, a u jednom kraćem periodu imao je zvanje providura.¹³

Kotor se u okrilju Venecije našao na sopstveno insistiranje.¹⁴ Kotorani su svoje ratoborne susjede (Balšiće, Crnojeviće i kasnije Osmanlije) u drugoj polovini XIV i početkom XV vijeka pokušavali da obuzdaju isplaćivanjem tributa, što je u velikoj mjeri siromašilo opštinsku kasu, ali gradu nije donosilo potrebnu stabilnost, već samo nesigurna i krhka primirja.¹⁵ Stoga je kod gradskih vlasti vremenom jačalo uvjerenje da samo moćan i ugledan zaštitnik, kakva je u to vrijeme bila Mletačka republika, može Kotoru obezbijediti trajnu stabilnost i mir. Prvi neuspješni pregovori o potčinjavanju grada mletačkoj vlasti vođeni su 1396. godine.¹⁶ Iako su predstavnici kotorske vlastele tom prilikom stanje u svojoj opštini predstavili kao bezizlazno, pa čak i postavili neku vrstu ultimatum Venecijancima izjavivši da će, u slučaju njihovog odbijanja, drugog pokrovitelja potražiti među svojim susjedima, predstavnici Mletačke republike nijesu prihvatili ponuđene uslove za preuzimanje grada. Pregovori o stavljanju Kotora pod zaštitu Mletačke republike vođeni su tokom prve dvije decenije XV vijeka¹⁷ još nekoliko puta, i svaki put su Venecijanci nalazili nova opravdanja za odbijanje pokroviteljstva. Na primjer, pregovori započeti u aprilu 1411. godine propali su zbog nesuglasica oko finansijskih pitanja.¹⁸ Mlečani su, kako će se kasnije ispostaviti, samo čekali najpovoljniji politički trenutak za preuzimanje grada. Konačan dogovor o uslovima preuzimanja Kotora dvije strane su postigle

¹² Up. Stanojević (1976 : 180).

¹³ Podaci iz: Andrea da Mosto, *L'archivio di stato di Venezia, tomo II – Archivi dell'amministrazione provinciale della Repubblica Veneta, archivi delle rappresentanze diplomatiche e consolari, archivi dei governi succeduti alla Repubblica Veneta, archivi degli istituti religiosi e archivi minori*, Biblioteca d'arte editrice, Roma, 1940. str. 19.

¹⁴ Više u: Ivan Božić, *Nemirno Pomorje XV veka*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1979. str. 3.

¹⁵ Božić, nav. djelo, str. 4.

¹⁶ Isto, str. 5.

¹⁷ Božić (1979 : 30).

¹⁸ Isto, str. 7.

1420. godine.¹⁹ Venecija je Kotor uzela pod svoju zaštitu kako bi zaštitila sopstvene interese u ovom dijelu Jadrana, odnosno kako bi spriječila da ovim gradom zagospodari neki od njenih neprijatelja. Na njenu odluku uticali su i sukobi sa tadašnjim gospodarem Zete Balšom III.²⁰ Nakon preuzimanja grada, Mlečani su se obavezali da će poštovati Statut grada Kotora, kao i da će na sebe preuzeti otplatu gradskog duga.²¹ Prema sklopljenom sporazumu pravo upravljanja gradom stekli su predstavnici mletačkog patricijata. Oni su u početku nosili titulu kneza i kapetana, a nakon 1480 – 1481. godine i sticanja širih vojnih ovlašćenja, dobili su zvanja rektora i providura.²² Više detalja o sporazumu iz 1420. godine nije poznato, pošto ih je samo usmeno saopštio kotorski opunomoćenik Antonio Pukcio.²³

Kotor je, kao i većina gradova na jadranskom primorju, u toku mletačke uprave zadržao komunalno uređenje naslijeđeno iz srednjeg vijeka, što je podrazumijevalo podjelu stanovništva na staleže. Političku vlast u gradu imali su pripadnici plemstva koji su ulazili u plemićki savjet ili tzv. Veliko vijeće sa navršenih 18 godina. U nadležnosti Velikog vijeća bio je izbor članova malog tajnog vijeća koje je zasijedalo bez prisustva mletačkih predstavnika. I građani su imali svoje vijeće koje je zastupalo njihove interese, ali nije imalo nekih upravnih nadležnosti.²⁴ Narod, odnosno puk, bio je organizovan u strukovna udruženja – bratovštine, koje su štitile profesionalne interese svojih članova.²⁵

Iako bi se na osnovu danas poznatih podataka moglo zaključiti da je Kotor u okviru Mletačke republike uživao široku autonomiju, stvarnu kontrolu nad gradom ipak su imali Venecijanci. Pod njihovom kontrolom nalazile su se vojna, sudska i upravna vlast, a sebi su dali za pravo i da mijenjaju one odredbe gradskog statuta koje im nijesu odgovarale, uprkos tome što su se načelno obavezali da će taj statut poštovati.²⁶ Izmijenjeni gradski statut koji je više odgovarao interesima Mletačke republike prihvaćen je 1446. godine.²⁷ Ispostavilo se da sporazum sa Venecijancima Kotoranima nije donio ono što su očekivali ni u sferi privrede. Prije

¹⁹ Isto, str. 8.

²⁰ Up. Brković (2009 : 28).

²¹ Up. Dabinović (1934 : 11-31).

²² Up. Živković (2010 : 26).

²³ Božić (1979 : 5).

²⁴ Up. Stanojević (1979 : 179).

²⁵ Stanojević (1979 : 179).

²⁶ Božić (1979 : 6).

²⁷ Živković (2010 : 26).

prihvatanja mletačkog pokroviteljstva oni su imali mogućnost da slobodno trguju i održavaju pomorske veze sa gradovima u Dalmaciji, Albaniji i Italiji. Nakon stavljanja pod vlast Venecije situacija se promijenila. Kao mletački građani sa ograničenim pravima (*cives de intus*) stanovnici Boke dobili su neke povlastice u trgovini sa mletačkim gradovima, ali su izgubili prethodno stečene privilegije u poslovima na teritorijama izvan Mletačke republike.²⁸ Venecija se pobrinula za to da novi podanici svojim trgovačkim aktivnostima ne ugroze njene interese propisujući stroga pravila u vezi sa tim čime se i sa kim može trgovati. Jedine privredne grane koje ni u ovom periodu nijesu trpjele posljedice novonastale situacije bili su pomorstvo i brodogradnja.

Kao što je već rečeno, Kotorani su se pod zaštitu mletačke države stavili kako bi sačuvali svoj grad od osvajачkih pohoda iz susjednih oblasti. Međutim, od samog početka pokazalo se da im Venecija ne može ili ne želi pomoći onoliko koliko su se nadali. Već 1420. godine Kotor se našao na udaru trupa Balše III koji je zaratio sa Mletačkom republikom u želji da svojim teritorijama pripoji Skadar i Drivast.²⁹ Sukobi su završeni sklapanjem mirovnog sporazuma sa Balšinim nasljednikom, despotom Stefanom Lazarevićem. Po tom sporazumu Kotor je, kao i Ulcinj, Skadar i Budva, ostao pod vlašću Republike. Novi napad na grad izveo je 1448. godine Đurađ Branković, a Kotor je bio u opasnosti i 1465. i 1489. kada je Ivan Crnojević sa trupama došao do njegovih zidina.³⁰ Grad se, ipak, u ovom periodu, smatra Ivan Božić, nikada nije našao u bezizlaznoj situaciji, pošto su Venecijanci, prije svega da bi zaštitili svoju imovinu i interese, u grad slali iskusne ratnike, oružje i novac za vojne potrebe.³¹ Na naoružavanju Kotora mletačke vlasti su radile ne samo zbog toga da bi zaštitile grad, već i da bi ga što prije uključile u svoje vojne poduhvate. Već 1479. godine, nakon sukoba Venecije sa Otomanskim carstvom oko grada Skadra, Kotor je postao središte nove mletačke odbrambene zone³² i bio je poprište sukoba već u narednom mletačko-turskom ratu koji se vodio od 1449. do 1502. godine.³³ A u ratu koji su Venecija, Karlo V Habzburgovac i papska država vodili protiv Turske od 1537. do 1540. godine važne borbe vodile su se i na crnogorskom primorju. Mlečani su uz pomoć španske flote pod komandom Andree Dorijske od Turaka preoteli Herceg Novi a nakon toga, uz podršku lokalnog

²⁸ Božić (1979 : 9).

²⁹ Andrijašević, Rastoder (2006 : 15).

³⁰ Božić (1979 : 12).

³¹ Isto, str. 13.

³² Isto, str. 14.

³³ Up. Stanojević (1976 :177).

stanovništva, i Risan.³⁴ Venecija, međutim, u tom trenutku nije bila spremna za dalje vojne akcije, pa je sklopila tromjesečno primirje sa Otomanskim carstvom, nakon koga su Turci za svega tri dana u julu 1539. uspjeli da pod svoju kontrolu vrate Herceg Novi, a ubrzo potom i Risan.³⁵ U ovom ratu ozbiljno su stradala prigradska područja oko Kotora, Bara i drugih primorskih naselja.³⁶ Naredni veliki sukob između Venecije i Otomana, Kiparski rat, vođen je od 1570. do 1573. godine. U ovaj rat za prevlast na istočnom Mediteranu Venecija je uvučena protiv svoje volje.³⁷ Iako su glavne borbe vođene relativno daleko od Boke Kotorske, i ovi krajevi su pretrpjeli teške posljedice tursko-mletačkog obračuna. Sa jedne strane bili su izloženi napadima turskih snaga sa kopna, a sa druge su ih ugrožavale plaćeničke trupe u mletačkoj vojsci. Pored toga, u Kotoru je 1572. godine izbila epidemija kuge u kojoj je stradalo oko 3500 stanovnika, a grad je u tom periodu pogodio i niz zemljotresa.³⁸ I pored toga što su gotovo sve vojne snage morali anagažovati kako bi zaštitili svoje teritorije, Bokelji su jedan manji dio raspoložive vojske uputili kao pomoć Veneciji u bici kod Lepanta u oktobru 1571. godine.³⁹ Uprkos pobjedi u toj bici, Mlečani su u Kiparskom ratu doživjeli poraz, pa su konačno izgubili Bar, Ulcinj i Spič, a umalo su ostali i bez Budve i Perasta.⁴⁰ Nakon rata situacija jer na primorju od Ulcinja do Boke bila izuzetno teška. U kotorskom gradskom području veliki dio imovine je opljačkan ili popaljen, a značajan dio stanovništva je stradao tokom epidemije kuge. Pored toga, u grad se slio i veliki broj izbjeglica iz okolnih mjesta, a zbog zabrane trgovine koju je uvela Turska, nedostajale su i osnovne životne namirnice. Od krize u koju je zapao nakon Kiparskog rata Kotor se oporavljao u narednih nekoliko decenija.⁴¹ Peti mletačko – turski sukob, poznatiji pod nazivom Kandijski rat, vođen je od 1645. do 1669. godine oko ostrva Krit. I ovoga puta ratne operacije su se jednim dijelom odvijale i na današnjem crnogorskom primorju. Posebno su bili ugroženi Perast, koji su Turci bez uspjeha pokušali da zauzmu 1654. godine, zatim Grbalj koji je takođe odolio turskim napadima, mada teško stradavši, i na kraju Kotor oko koga su se najveće borbe vodile tokom 1657. godine. Snage otomanskog carstva držale su grad pod opsadom oko dva mjeseca, ali su

³⁴ Isto, str. 178.

³⁵ Andrijašević, Rastoder (2006 : 17).

³⁶ Stanojević (1976 : 178).

³⁷ Up. Milošević (1972 : 18).

³⁸ Isto, str. 17.

³⁹ Isto, str. 17.

⁴⁰ Andrijašević, Rastoder (2006 : 18).

⁴¹ Milošević (1972 : 31).

Mlečani zahvaljujući pomoći hercegovačkih hrišćanskih plemena uspjeli da ga odbrane.⁴² Uprkos ovom uspjehu venecijanske vojske, situacija u Kotoru i okolini tokom Kandijskog rata bila je veoma teška, a dodatno je pogoršana nakon velikog zemljotresa koji je u aprilu 1667. pogodio jadransku obalu, posebno Dubrovnik i Kotor.⁴³ Tom prilikom srušeno je oko tri četvrtine zgrada u gradskom jezgri, a pod ruševinama je prema prvim izvještajima ostalo preko dvije stotine stanovnika.⁴⁴ Iako je bio uništen i praktično ostavljen bez zaštite, Kotor do kraja rata 1669. godine nije bio izložen novim turskim napadima.⁴⁵ Uprkos porazu, nakon mučnih pregovora o razgraničenju, Venecija je uspjela da zadrži vlast na svojim dotadašnjim teritorijama na Jadranu.⁴⁶ U pokušaju da povрати izgubljene teritorije Venecija je petnaest godina kasnije pokrenula novu vojnu kampanju protiv Otomanskog carstva, poznatu pod nazivom Morejski rat (1684 – 1699). Najznačajnije bitka na crnogorskom primorju u toku ovog rata vođena je za osvajanje Herceg Novog 1687. godine. Mlečani su uspjeli da zauzmu grad, a onda su 1696. umalo osvojili i Ulcinj. Uspjesi Venecije u borbama na primorju podstakli su i okolna crnogorska, brdska i hercegovačka plemena da im se pridruže.⁴⁷ Ovaj ratni sukob završen je sklapanjem mirovnog sporazuma u Karlovcima 1699. godine. Postignuti dogovor predviđao je da od teritorija na jadranskoj obali Veneciji pripadne cijela Boka sa Ledenicama, a da Turskoj budu vraćene teritorije osvojene u Hercegovini.⁴⁸ Nakon ovog rata djelimično je promijenjena i demografska slika Boke - najveći dio muslimanskog stanovništva je napustio grad i prešao u Hercegovinu ili Bosnu, dok se povećao broj doseljenika iz Crne Gore, kao i sa hercegovačkih teritorija.⁴⁹ Posljednji rat između Venecije i Otomanskog carstva vođen je od 1714. do 1718. godine. I ovaj sukob doveo je do promjena u odnosu snaga na našem primorju. Iako je prema Požarevačkom mirovnom ugovoru iz 1718. godine bila prinuđena da Turcima prepusti Moreju, na jadranskoj obali Venecija je dobila Grbalj, Maine, Pobore, Brajiće, Uble i Krivošije, čime je prvi put uspjela da pod svojom vlašću objedini sve teritorije u neposrednom susjedstvu Boke

⁴² Stanojević (1976 : 186).

⁴³ Isto, str. 186.

⁴⁴ Up. Gligor Stanojević, *Odnosi Venecije sa hercegovačkim, brdskim i crnogorskim plemenima od opsade Kotora 1657 godine do početka Morejskoga rata*, Istoriski časopis – Organ Istoriskog instituta Srpske akademija nauka, knjiga IX – X, Naučno delo, Beograd, 1960. str. 218.

⁴⁵ Isto, str. 219.

⁴⁶ Andrijašević, Rastoder (2006 : 20).

⁴⁷ Up. Borozan (2009 : 310).

⁴⁸ Stanojević (1960 : 193).

⁴⁹ Isto, str. 193.

Kotorske.⁵⁰ Po završetku ovog rata, u posljednjih nekoliko decenija svog postojanja, Mletačka republika nije ulazila u nove sukobe sa Osmanlijama, kako zbog toga što su oni prestali da ugrožavaju njene teritorije na Jadranu, tako i zbog toga što njena politička i vojna snaga nijesu ni izbliza bile na nekadašnjem nivou.⁵¹ Konačan kraj Venecije uslijedio je 1797. godine kada je nakon kratke vojne kampanje potpala pod vlast Napoleonove Francuske. Po mirovnom sporazumu u Kampoformiju 1797. godine novi gospodar nekadašnjih venecijanskih teritorija na crnogorskom primorju postala je Austrija, koja je uz prekid od 1806. do 1814. godine vladala ovim teritorijama sve do kraja I svjetskog rata.⁵²

⁵⁰ Stanojević (1960 : 196).

⁵¹ Andrijašević, Rastoder (2006 : 27).

⁵² Andrijašević (2009 : 81).

2. 2. Političke Veze Crne Gore i Venecije

Iako nijesu bile pod njenom neposrednom upravom, i oblasti tadašnje Crne Gore bile su izložene uticaju Mletačke republike. Taj uticaj nije mogao biti snažan kao u susjednim primorskim oblastima koje je Venecija direktno kontrolisala. Ne može se reći da između Mletačke republike i Crne Gore nije bilo komunikacija, razmjena i političkih veza, ali nikada nije bilo u pitanju stabilno i trajno savezništvo. Smatra se da je „Venecija u Crnogorcima vidjela isključivo ratobornu družinu preko koje najefikasnije može izazvati bunu hrišćana pod turskom vlašću, koja bi u pogodnom trenutku – ili odvrtila tursku vojsku od upada na njenu teritoriju ili barem njenu pozadinu učinila nesigurnom. I tu se završavala mletačko interesovanje za Crnu Goru.“⁵³ Mlečani su se, dakle, u svom odnosu prema Crnoj Gori vodili isključivo trenutnim, kratkoročnom interesima. Istini za volju, Venecija je a zahtjev plemenskih starješina Crnu Goru uzela pod svoju zaštitu 1717. godine ni time stekla pravo na postavljanje guvernadura čiji je prvi zadatak bio da zajedno sa crnogorskim vladikom Danilom radi na organizovanju odbrane od turskih napada. Ima i onih koji smatraju da je Mletačka republika pokušavala da iskoristi svog funkcionera za upravljanje svjetovnim poslovima u Crnoj Gori. Zabilježeno je da je prvi guvernadur bio mletački podanik iz Boke. On se, međutim, na tom položaju zadržao svega nekoliko mjeseci, a onda je Venecija prenijela guvernadurska ovlašćenja na crnogorsku porodicu Vukotić, kasnije Radonjić, i tako praktično odustala od neposrednog učešća u organima vlasti u Crnoj Gori.

Interesovanje Venecije za oblasti današnje Crne Gore pojačalo se od sredine XIV vijeka, kada su se Turci u svojim osvajačkim pohodima približili njenim interesnim sferama na ovom dijelu Balkana.⁵⁴ Prvo su uspostavili kontakte sa Balšićima koji su polovinom XIV vijeka bili gospodari tadašnje Zete i nastojali da svojoj vlasti potčine i Kotor, ali su pod pritiskom Mlečana morali odustati od te zamisli.⁵⁵ U narednim decenijama Balšići su morali biti znatno popustljiviji prema Veneciji pošto su od nje očekivali pomoć u borbi protiv Turaka koji su se približili i njihovim granicama. Mletačka republika je, međutim, bila sumnjičava prema njihovim

⁵³ Andrijašević (2009 : 19).

⁵⁴ Andrijašević, Rastoder (2006 : 13).

⁵⁵ Andrijašević, Rastoder (2006 : 14).

zahtjevima i oklijevala je u pružanju podrške.⁵⁶ Početak XV vijeka obilježili su sukobi Venecije i Balše III oko grada Skadra koji su završeni sklapanjem mirovnog sporazuma 1413. godine. Po tom sporazumu Balša III je uspio da proširi teritorije pod svojom vlašću, ali nije preuzeo Skadar koji je i dalje ostao pod kontrolom Mletačke republike.⁵⁷ Uprkos sporazumu sukobi su obnovljeni, ali do značajnijih promjena u podjeli teritorija nije došlo.⁵⁸ Novi gospodari Zete Crnojevići sklopili su 1455. godine sa Venecijom sporazum o prihvatanju njene vrhovne vlasti i obavezali se da će njihovi podanici, ukoliko bude potrebno, i oružjem braniti mletačke posjede koji su tada obuhvatali gotovo čitavo primorje od Ulcinja do Kotora.⁵⁹ Neprijateljstva između Crnojevića i Mletačke republike obnovljena su za vrijeme vladavine Ivana Crnojevića (1465 – 1490), zbog njegovih nastojanja da zauzme Grbalj.⁶⁰ Posljednji predstavnik dinastije Crnojevića Đurađ u toku svoje šestogodišnje vladavine (1490 – 1496) nije sa Venecijom održavao bliske odnose, a nakon što se on pod pritiskom Turske povukao sa vlasti i napustio zemlju, crnogorske teritorije definitivno su potpale pod vlast Osmanlija 1499. godine, a Mletačka republika je na svojim granicama dobila novog, mnogo opasnijeg susjeda.⁶¹

U narednom periodu, početkom XVI vijeka Venecija je, kako bi što bolje zaštitila svoje teritorije na Jadranu, u ratovima protiv Turaka pokušavala da na svoju stranu pridobije crnogorska plemena, koja su već u tom periodu razvijala čvrste, prije svega trgovačke veze sa Kotorom i drugim primorskim gradovima pod mletačkom vlašću. Crnogorci su Mlečanima bili potrebni kako bi svojim akcijama protiv Turaka u pograničnim područjima odvrćali osmanlijske snage od vojnih kampanja na mletačkim teritorijama. Međutim, Venecija Crnogorcima nije mogla pružiti nikakvu konkretnu pomoć, budući da su njene mogućnosti za ratovanje na kopnu bile ograničene.⁶² Sa druge strane, i Turci su imali svoje interese u Crnoj Gori koju su pokušavali da pretvore u jednu od baza za dalja osvajanja. Neki vjeruju da su „naklonost Crnogoraca Osmanlije podsticale davanjem privilegija, dok su Mlečani crnogorsko prelaženje na stranu Republike željeli da podstaknu obećavanjem povlastica i davanjem autonomije“. Dok su

⁵⁶ Isto, str. 14.

⁵⁷ Up. Ćirković (1976 : 160) .

⁵⁸ Isto, str. 161.

⁵⁹ Andrijašević, Rastoder (2006 : 16).

⁶⁰ Ćirković (1976 : 170).

⁶¹ Up. Stanojević (1976 : 176) .

⁶² Andrijašević, Rastoder (2006 : 17).

„ponudu Crnogorcima Osmanlije podupirale svojom vojničkom silom, Mlečani su uvjerljivost svojim obećanjima pribavljali pozivanjem na hrišćansku solidarnost“.⁶³ Crnogorci jesu bili zainteresovani za mletačko pokroviteljstvo, jer je to značilo dolazak pod vlast hrišćanskog vladara, ali je njihova želja bila da potčinjavanjem Veneciji dobiju autonomiju kakvu su uživali Paštrovići.⁶⁴ Uprkos nastojanjima Mlečana, Crnogorci su se na njihovoj strani vojno angažovali tek u Kiparskom ratu (1570 – 1573), a ozbiljnije političko i ratno savezništvo dviju strana počinje tek od Kandijskog rata (1645 – 1669).⁶⁵ Crnogorci su odlučili da Mletačkoj republici pruže pomoć nakon svog sukoba sa Turcima u septembru 1646. ispod Pješivaca u blizini Nikšića.⁶⁶ Nakon početnih mletačkih uspjeha u ratu, kod Crnogoraca se probudila nada da će se uz pomoć Venecije lako osloboditi turske vlasti i stoga su početkom 1648. od Republike zatražili da ih uzme u zaštitu i da im pri tom obezbijedi povlastice slične onima koje su uživali Paštrovići, što je podrazumijevalo ekonomske olakšice i uspostavljanje unutrašnje samouprave. Venecija ovu ponudu nije zvanično prihvatila, ali je izrazila zadovoljstvo zbog takvog stava Crnogoraca.⁶⁷ Bilo je očigledno da Republika ne želi da uspostavi čvršće veze sa Crnom Gorom, ali da se istovremeno trudi da ne izgubi njenu naklonost. I pored rezervisanog stava Mlečana prema pokroviteljstvu nad crnogorskim teritorijama, Crnogorci su im se pridružili u borbama koje su se protiv turske vojske na primorju. Učestvovali su u neuspješnom mletačkom napadu na Bar, kao i u vojnim pohodima prema Grahovu i Risnu.⁶⁸ U strahu od moguće turske odmazde cetinjski vladika Madarije zatražio je od Venecije da na Cetinje pošalje vojne snage. Nakon poraza tih mletačkih trupa na Lješkopolju Republika je prekinula vojne operacije u zaleđu.⁶⁹ Tokom 1657. godine odnosi između Venecije i Turske ponovo su se zaoštrili i došlo je do novih okršaja na primorju. Prilikom turske opsade Kotora Crnogorci nijesu bili u situaciji da Mlečanima pruže pomoć pošto su praktično bili primorani da pružaju logističku podršku turskoj vojsci.⁷⁰ Tri godine kasnije, Venecija je, uprkos prethodnim dešavanjima, konačno prihvatila sporazum o potčinjavanju Crne Gore njenoj vlasti. Tada je i Kandijski rat za Crnogorce završen, budući da u

⁶³ Isto, str. 17.

⁶⁴ Isto, str. 19.

⁶⁵ Stanojević (1976 : 185).

⁶⁶ Isto, str. 185.

⁶⁷ Andrijašević, Rastoder (2006 : 20).

⁶⁸ Stanojević (1976 : 185).

⁶⁹ Andrijašević, Rastoder (2006 : 20).

⁷⁰ Isto, str. 20.

narednih devet godina, do formalnog kraja rata na našim prostorima nije bilo ozbiljnijih sukoba između Osmanlija i Mlečana.⁷¹ Jedna od posljedica rata na crnogorskim teritorijama bilo je iseljavanje stanovništva. U periodu između 1655. i 1659. godine veliki broj Crnogoraca iselio se na teritorije Republike - u Istru ili Boku.⁷²

Saradnja crnogorskih plemena sa Venecijom nastavljena je i tokom Morejskog rata (1684 – 1699) u većem obimu nego do tada. Crnogorci na početku ovog rata oklijevali da se pridruže Mlečanima pošto su bili sumnjičavi prema krajnjim namjerama Republike, a istovremeno su se plašili turske osvete. Dodatno su se povukli nakon poraza na Vrtijelci u maju 1685. godine.⁷³ Neki istoričari vjeruju da se ovakav postupak Crnogoraca može smatrati reakcijom na odsustvo mletačke pomoći u pomenutoj bici⁷⁴, dok drugi smatraju da je crnogorsko povlačenje prouzrokovano samo porazom, i iznose podatak da su se na crnogorskoj strani na Vrtijelci borili i mletački podanici Bokelji.⁷⁵ Crnogorska neutralnost trajala je do 1687. Godine, kada su Venecijanci krenuli u osvajanje Herceg Novog. Zbog priključivanja Crnogoraca mletačkim trupama Turska je zaprijetila odmazdom, pa su Mlečani na Cetinje poslali oko 1000 vojnika pod komandom Ivana Bolice.⁷⁶ Boravak venecijanske vojske na crnogorskim teritorijama izazvao je reakciju skadarskog paše koji je 1692. godine sa dobro opremljenim snagama krenuo ka Cetinju. Mlečani su još jednom pokazali da se vode isključivo sopstvenim interesima, odlučivši da se iz Crne Gore povuku bez borbe, nakon što su prethodno minirali Cetinjski manastir.⁷⁷ Bio je to posljednji boravak mletačke vojske na crnogorskim teritorijama.⁷⁸ Turci su nakon ovih dešavanja vratili Crnu Goru pod svoju vlast, a Venecija je do kraja rata bezuspješno nastojala da povрати svoj uticaj među Crnogorcima.⁷⁹ Karlovačkim mirovnim ugovorom sklopljenim 1699. godine nakon završetka Morejskog rata mletačko-turska granica na ovim prostorima nije bitnije promijenjena, pa je i politika Venecije prema Crnoj Gori na početku XVIII vijeka ostala ista – Mlečani su i dalje nastojali da podstiču neprijateljstvo crnogorskih plemena prema Osmanlijama,

⁷¹ Isto, str. 20.

⁷² Stanojević (1976 : 186).

⁷³ Isto, str. 190.

⁷⁴ Up. Andrijašević, Rastoder (2006 : 122).

⁷⁵ Up. Stanojević (1976 : 190).

⁷⁶ Isto, str. 190.

⁷⁷ Isto, str. 192.

⁷⁸ Isto, str. 192.

⁷⁹ Andrijašević, Rastoder (2006 : 24).

a cilj im je bio i da ih ponovo pridobiju na svoju stranu. Iako su bili razočarani držanjem Republike prema njima, Crnogorci na čijem se čelu tada nalazio rodonačelnik dinastije Petrović – vladika Danilo, nijesu imali izbora, budući da je ona u tom trenutku bila jedina velika sila na čiju su pomoć mogli računati u borbi za oslobođenje.⁸⁰ Tek nakon uspostavljanja odnosa sa Rusijom, Crna Gora se našla u prilici da bira svoje saveznike, pa je to uticalo i na promjenu njenog stava prema Veneciji. Može se reći da su odnosi Mletačke republike i crnogorskih plemena od početka bili utemeljeni samo na jednom zajedničkom cilju – borbi protiv Turaka, pa su zbog toga i oslabili nakon posljednjeg mletačko-turskog rata, vođenog od 1714. do 1718. godine.⁸¹ U tom su ratu Crnogorci ipak u septembru 1717. godine pružili vojnu pomoć Mlečanima. Vladika Danilo je zauzvrat tražio političku zaštitu, pravo duhovne jurisdikcije nad pravoslavnim stanovništvom Boke i vjerski uticaj među pravoslavicima u sjevernoj Albaniji od trenutka kada ta oblast bude oslobođena od turske vlasti.⁸² Kako bi osigurali svoj politički uticaj, Mlečani su odlučili da imenuju civilnog namjesnika u Crnoj Gori. Njihov izaslanik nosio je titulu guvernadura i trebalo je da bude „politički pandan“⁸³ crnogorskom mitropolitu Danilu. Po završetku rata, Požarevačkim mirovnim sporazumom sklopljenim 1718. godine prošireni su mletački posjedi u zaleđu, pa su naredni period obilježili crnogorsko-mletački nesporazumi oko granice. Odnosi su se naročito zaoštrili za vrijeme vladike Vasilija Petrovića (1744 – 1766), znatno naklonjenijeg Rusiji, a paniku u Veneciji izazvala je i pojava samozvanog ruskog cara Ščepana Malog (1767 – 1773).⁸⁴ Nakon njegove smrti gotovo u potpunosti je zamrlo interesovanje Republike za dešavanja na našim prostorima. Na takvo držanje Venecije uticalo je više razloga. Promijenio se karakter mletačko-turskih odnosa, pošto ni jedni ni drugi više nijesu bili u stanju da se upuštaju u osvajачke pohode, a kriza u koju je zapala Republika uticala je na izbor prioriteta u njenoj spoljnoj politici.⁸⁵ Pošto Crna Gora više nije bila među njima, na njenim teritorijama počeo je da jača austrijski i ruski uticaj.

Nakon što je su francuske trupe pod vođstvom Napoleona 1797. godine zaposjele Veneciju, prestala je da postoji Mletačka Republika. Na mirovnim pregovorima u Kampoformiju

⁸⁰ Isto, str. 25.

⁸¹ Isto, str. 25.

⁸² Andrijašević, Rastoder (2006 : 25).

⁸³ Isto, str. 26.

⁸⁴ Isto, str. 27.

⁸⁵ Isto, str. 27.

njene teritorije su podijeljene između Austrije i Francuske. Francuzi su dobili neka ostrva u Sredozemlju, dok su teritorije na Balkanskom primorju pripale Austriji. Napoleon je ove oblasti prepustio Austrijancima u zamjenu za grad Milano i neke belgijske teritorije.⁸⁶ Nakon pada Mletačke republike tadašnji crnogorski vladar Petar I Petrović Njegoš pojačao je svoje političke aktivnosti u primorskim oblastima, prije svega u Budvi, Poborima i Brajićima.⁸⁷ On je smatrao da mu istorijska bliskost i povezanost stanovništva dviju oblasti daju za pravo da te krajeve pokuša da pripoji Crnoj Gori. Međutim, kao što je već rečeno, velike sile koje su odlučivale o sudbini tih oblasti smatrale su da one treba da pripadnu Austriji. Uspostavljanje odnosa sa novim susjedom nije teklo glatko, a situacija je postala još zategnutija tokom 1806. godine kada su po Požunskom mirovnom sporazumu ove primorske teritorije pripojene Francuskoj. Crnogorci su se tome usprotivili i uz podršku ruskih snaga uspjeli da osvoje Boku Kotorsku, ali su Rusi svega godinu dana kasnije, rukovodeći se sopstvenim interesima, u Tilzitu sklopili mirovni sporazum sa Francuskom i prepustili joj te teritorije.⁸⁸ Do novog pokušaja ujedinjenja Crne Gore i Boke došlo je 1813. godine kada je postalo jasno da će francuskoj dominaciji u Evropi uskoro doći kraj. Petar I je bio svjestan činjenice da Francuzi ne raspolažu ozbiljnijim vojnim snagama u Boki i smatrao je da je došao pravi trenutak da se pokrene vojna kampanja. Crnogorske trupe su se spustile u Boku u septembru 1813. godine i za kratko vrijeme su zauzele cijeli zaliv izuzev Kotora, a pod svoju kontrolu stavile su i Budvu.⁸⁹ Već u januaru naredne godine Crnogorci su uspjeli da zaposjednu i Kotor. U međuvremenu je u Dobroti, u oktobru 1813. godine, održana zajednička skupština crnogorskih i bokeljskih predstavnika na kojoj je postignut dogovor o ujedinjenju ovih oblasti.⁹⁰ Nekoliko dana nakon potpisivanja sporazuma donijeta je i odluka o formiranju zajedničkih organa vlasti – Vijeća i Centralne komisije, na čijem je čelu bio Petar I.⁹¹ Međutim, velike sile su se još jednom umiješale i donijele odluku o ponovnom pripajanju ovih teritorija Austriji. Uprkos toj odluci, i suprotno preporukama koje mu je uputio ruski car, Petar I je odlučio da se iz Boke ne povuče bez otpora. Poslije krvavih sukoba i velikih gubitaka Crnogorci su morali da odustanu od dalje borbe protiv nadmoćnijeg protivnika i u junu 1814.

⁸⁶ Bocco (1985 : 30).

⁸⁷ Pejović (1976 : 218).

⁸⁸ Andrijašević (2009 : 81).

⁸⁹ Isto, str. 82.

⁹⁰ Pejović (2009 : 220).

⁹¹ Andrijašević (2009 : 82).

godine primorje su ustupili Austriji. Te oblasti su u okvirima Austrougarske monarhije ostale sve do završetka I svjetskog rata.⁹²

⁹² Andrijašević (2009 : 82).

2. 3. Uticaj Venecije i ostalih italijanskih teritorija u sferi kulture

Viševjekovna dominacija Venecije na prostorima Boke i njene okoline obilježila je i kulturni razvoj tih oblasti. Još od srednjeg vijeka, a posebno u doba renesanse i baroka, u ove krajeve su dopirale savremene kulturne tendencije i umjetnički pokreti aktuelni u tadašnjoj Evropi. Nove kulturne tekovine prispijevale su i zahvaljujući mladim naraštajima imućnih i uglednih bokeljskih porodica školovanim u inostranstvu, najviše u Italiji. Osim arhitekture i slikarstva, u Boki je od kraja XV i početka XVI vijeka počela da se razvija i humanistička književnost. Međutim, o prvim stvaraocima iz tih krajeva danas se malo zna, pošto njihova djela uglavnom nijesu sačuvana. U epohi renesanse istaklo se više kotorskih autora koji su pisali isključivo na italijanskom ili latinskom, što svjedoči o jačini italijanskog kulturnog uticaja makar na obrazovani dio stanovništva. Sedamnaesti vijek donosi novine u kulturnom životu naših primorskih oblasti – iako Kotor čuva status književnog centra, i druga mjesta (prije svih Perast, Prčanj, Dobrota, Budva) uzimaju aktivniju ulogu u kulturnim aktivnostima. Druga značajna karakteristika ovog perioda jeste intenzivnija razmjena i saradnja između bokeljskih i dubrovačkih intelektualaca. Još jedna važna odlika kulturnog života Boke u XVII vijeku je postepeno uvođenje lokalnog narodnog jezika u književnost. Ipak, i dalje se ne može govoriti o široko rasprostranjenoj pojavi, budući da su u pitanju samo pojedinačni slučajevi. I u XVIII vijeku kulturni krugovi u Bokokotorskom zalivu i okolini bili su upoznati sa filozofskim i književnim tendencijama aktuelnim u Evropi, zahvaljujući uticajima iz Italije, ali sve više i iz Dubrovnika. Prevlast italijanske kulturne komponente nije spriječila širenje lokalne narodne književnosti koja se prvo prenosila usmenim putem, a onda se počela i zapisivati. U ovom periodu zabilježeni su i autori koji su stvarali ugledajući se na usmenu narodnu književnu tradiciju. Drugu polovinu, a posebno kraj XVIII vijeka odlikuje stagnacija kulturne i književne aktivnosti. Uzrok tome je postepeno propadanje Mletačke republike koja je za sobom povukla i svoje teritorije na drugoj obali Jadrana. U periodu koji je predmet našeg interesovanja (sam kraj XVIII i prvih osam decenija XIX vijeka) Mletačka republika je već bila nestala sa političke karte Evrope, tako da je njen uticaj mogao biti samo posredan – kroz kulturnu tradiciju i zaostavštinu kao i kroz lingvističku komponentu. Takav uticaj je, očekivano, mnogo jači u oblastima koje su vjekovima bile pod njenom direktnom upravom nego u krajevima koji su sa njom bili u sporadičnom kontaktu.

Prvi humanisti, već je rečeno, djelovali su u Boki još krajem XV i početkom XVI vijeka. O njihovom radu danas se malo zna, pošto književna djela iz tog perioda uglavnom nisu sačuvana. Jedan od onih o čijem stvaralaštvu postoje neki podaci je Bernard Pima, potomak jedne od uglednih kotorskih plemićkih porodica. Od ovog autora ostalo je sačuvano svega nekoliko stihova na latinskom jeziku.⁹³ Većina bokeških humanista pripadala je crkvenim krugovima, ali je i pored toga bila posvećena proučavanju antike i latinskog jezika. Toj grupi pripadali su, između ostalih, kotorski biskup Trifun Bizanti, u čijoj je zaostavštini ostao izvjestan broj pisama na latinskom jeziku, kao i pripadnici dominikanskog monaškog reda, braća Vicko i Dominiko Buća.⁹⁴ Prvi od dvojice braće nije ostavio naročito bogat stvaralački opus i pri tome je, kako kaže F. M. Appendini, koristio manje pročišćen latinski jezik.⁹⁵ Iza drugog brata, Dominika Buće, ostala je znatno bogatija zaostavština, u kojoj preovlađuju djela religiozne sadržine – tumačenja različitih crkvenih tekstova i odlomaka iz Novog zavjeta.⁹⁶ Nakon humanističkog stvaralaštva na latinskom jeziku i u ovim krajevima se, kao i u Italiji, počela razvijati renesansna književnost na italijanskom. Bilo je i onih autora koji su na Apeninskom poluostrvu štampali svoja djela, na italijanskom, latinskom, ili na oba jezika. Jedan od prvih bio je Đorđe Bizanti iz Kotora koji je u 1532. godine Veneciji objavio knjigu poezije naslovljenu *Rime Amoroze di Georgio Bisantio Catharense*. Bizantijevo stvaralaštvo je, smatra se, pod jakim uticajem Petrarkine poezije, što se može uočiti i po stilskim izborima, i po samoj formi njegovog nevelikog kanconijera.⁹⁷ Miroslav Pantić smatra da „poput svojih uzora, idući svesno njihovim tragom, Bizanti peva pretežno o ljubavi; ali uz to, kao i oni, piše i stihove sa političkom i religioznom inspiracijom. Svojim pesmama on takođe daje oblik soneta, kancona i madrigala, a u stilu upadljivo teži da bude istančan, uglađen i otmen.“⁹⁸ Drugi značajan kotorski renesansni pjesnik bio je Ludovik Paskvalić, koji je autor dviju zbirki pjesama – jedne na latinskom, a jedne na italijanskom jeziku. Na italijanskom jeziku nastalo je djelo *Rime volgari di m. Lodovico Paschale da Catharo Dalmatino non più date in luce*, štampano u Veneciji 1549. godine. Knjiga je podijeljena u dva dijela – prvi dio čine ljubavne pjesme, dok drugi segment obuhvata političku

⁹³ Pantić (1990 : 3).

⁹⁴ Isto, str. 4.

⁹⁵ Francesco Maria Appendini, *Memorie spettanti ad alcuni uomini illustri di Cattaro*, Presso Antonio Martechini, Ragusa, 1881. str. 19. (digitized by GoogleBooks)

⁹⁶ Pantić (1990 : 6).

⁹⁷ Isto, str. 13.

⁹⁸ Isto, str. 14.

i prigodnu poeziju.⁹⁹ Poezija na latinskom jeziku štampana je posthumno, 1551. godine, takođe u Veneciji.¹⁰⁰ U drugoj polovini XVI vijeka u Kotoru je stvaralo i nekoliko autora koji su se bavili isključivo temama vezanim za teologiju i religiju. Među njima zaslužuju pomen Alberto Dujmić, dominikanac i predavač na univerzitetu u Rimu, i Luka Bizanti koji je više decenija bio visoki crkveni dostojanstvenik u Kotoru.¹⁰¹

I u XVII vijeku književnost se na području današnjeg crnogorskog primorja razvijala pod uticajem stvaralaštva na italijanskom, ali uz neke osobenosti. U ovim krajevima književnim stvaralaštvom i dalje su se uglavnom bavili pojedinci sa teološkim obrazovanjem, pa je književnost stoga bila više religioznog nego umjetničkog karaktera, a najzastupljenije vrste bile su pobožna i moralistička poezija.¹⁰² Pored književnih djela na stranim jezicima, u ovom periodu konačno se počinje razvijati i stvaralaštvo na narodnom jeziku. Ovo stvaralaštvo se po izrazu, stilu, formi i temama ugleda na dubrovačku književnost.¹⁰³ Sedamnaesti vijek donosi još jednu novinu – Kotor prestaje da bude jedini centar kulture i umjetnosti, pošto se i u drugim primorskim mjestima, poput Perasta, Budve, Prčanja i Dobrote, pojavljuju prvi pisci i pjesnici. Od baroknih književnika sa područja Kotora vrijedan pomena je ugledni plemić Marijan Bolica, od koga je sačuvan poluslužbeni spis na italijanskom jeziku poznat pod nazivom *Opis Skadarskog sandžakata*, i potomke građanske porodice Cizila, Mihajla i Timoteja. Mihajlo Cizila, sveštenik i propovjednik, bio je, pretpostavlja se, i autor poezije na latinskom jeziku. O njegovoj poeziji, međutim, ne može se iznijeti neki sveobuhvatniji sud, pošto je sačuvana svega jedna pjesma, i to kratki epigram napisan povodom smrti nekog kotorskog uglednika.¹⁰⁴ Stariji od braće Cizila, Timotej bio je benediktinski monah. Jedino njegovo djelo je istorija kotorske plemićke porodice Bolica, napisana na italijanskom jeziku i poznata pod skraćenim naslovom *Bove d'oro*. Što se tiče stvaralaštva na narodnom jeziku, prvo sačuvano djelo potiče iz prve polovine XVII vijeka. U pitanju je pjesma kotorskog patricija Jeronima Pime, posvećena filozofu i političkom misliocu iz Faence Lodoviku Cukolu. Ovaj kratki sastav od šest stihova nosi naslov

⁹⁹ Isto, str. 15.

¹⁰⁰ Isto, str. 17.

¹⁰¹ Isto, str. 24.

¹⁰² Isto, str. 30.

¹⁰³ Isto, str. 31.

¹⁰⁴ Pantić (1990 : 36).

*Gospodinu Ludoviku Cukolu vrh pisanja od bitja od časti.*¹⁰⁵ Na prelazu iz XVI u XVII vijek stvarao je i Vičenco (Vicko) Bolica Kokoljić, od koga je sačuvan hagiografski spjev *Život blažene Ozane*, nastao dvadesetih godina XVII vijeka. Uz ovaj spjev napisane su i dvije propratne pjesme kojima se djelo posvećuje jednoj uglednoj ženi iz Kotora.¹⁰⁶ Iz porodice Bolica poticao je i sveštenik i književnik Marin, koji je najveći dio života proveo u Italiji gdje je svojim stvaralaštvom na latinskom i italijanskom jeziku dostigao određeni ugled i slavu. Od njegovih djela danas je poznat govor povodom smrti jednog papskog nuncija pod naslovom *Oratio in funere illustrissimi ac reverendissimi Joannis Baptistae Agucchii*, kao i zbirka prigodne poezije posvećena vojvodi Filibertu d'Este, naslovljena *Caelo receptis animis quorum ossa pientissimus princeps Philibertus Estensis Mutinae in Aede capuccinorum honorifice condenda curavit religiosae Camoenae Pium concinnunt melos*. Od djela na italijanskom poznat je njegov traktat *Oppositioni contro alla famosa Eneide di Virgilio* koji ni do danas nije štampan.¹⁰⁷ Jedan od uglednijih autora XVII vijeka na ovim prostorima bio je Peraštanin Andrija Zmajević. Od njegovog stvaralaštva sačuvana je i objavljena poema *Slovinska Dubrava, istočna Dalmacija, milostivo od Gospodina Boga pohođena godišta 1667*. Osim ove poeme i poslanice upućene kanoniku kotorskog kaptola Tripu Skuri, zabilježeno je i da je napisao poeme *Boj peraški* i *Pjesma od pakla*, koje su danas nedostupne. Najznačajnije njegovo djelo je svakako *Ljetopis crkovni* (nastalo između 1655. i 1689). U pitanju je obimno istorijsko i teološko djelo, odnosno crkvena hronika paralelno napisana na narodnom i latinskom jeziku.¹⁰⁸ U Kotoru je u XVII vijeku na narodnom i italijanskom jeziku stvarao i Dživo Bolica Kokoljić, autor velikog broja pohvalnih pjesama upućenih mletačkim velikodostojnicima njegovog doba. Na italijanskom jeziku napisao je i spjev *San Trifone*, posvećen zaštitniku Kotora Svetom Tripunu. Kao poetski uzor za ovo ostvarenje poslužio mu je Tasov *Oslobođeni Jerusalem*.¹⁰⁹ U isto periodu kada i Bolica, polovinom XVII vijeka, u Kotoru je na narodnom jeziku stvarao i dominikanski sveštenik Dinko Ceci, čije je jedino do danas djelo sačuvano pjesma od 60 strofa sa ukupno 240 stihova pod naslovom *Život svete Hosane Crnogorkinje, koludrice reda Svetoga Dinka*.¹¹⁰

¹⁰⁵ Isto, str. 39.

¹⁰⁶ Isto, str. 41.

¹⁰⁷ Isto, str. 42.

¹⁰⁸ Pantić (1990 : 56).

¹⁰⁹ Isto, str. 69.

¹¹⁰ Isto, str. 78.

Krajem XVII i početkom XVIII vijeka u Perastu su stvarala još trojica književnika: Marko Martinović, Julije Balović i Antun Zambela (Zambelić). Martinović, pomorac, trgovac i pomorski stručnjak, bio je jedan od učesnika vojne kampanje za osvajanje Herceg Novog 1687. godine, pa je insiprisan tim događajima na italijanskom jeziku napisao spjev *Giustissima relazione dell'assedio e acquisto di Castelnuovo, fatto dalle gloriosissime armi della Serenissima Repubblica di Venetia l'anno 1687*, objavljen u Veneciji 1698. godine. Julije Balović bio je potomak ugledne plemićke porodice i pomorac. Autor je priručnika za brodske pisare *Pratiche scrivanesche*, a njegovo najznačajnije djelo je neobjavljeni istorijski prikaz razvoja njegovog rodnog grada pod naslovom *Peraška hronika*. Treći autor iz Perasta koji je djelovao na prelazu iz XVII u XVIII vijek bio je Antun Zambelić, dugododišnji opat crkve Svetog Đorđa, a kasnije prior „Kongregacije katekumena“ u Veneciji. Na italijanskom je napisao djelo religiozne sadržine *Fondamenti e principali autorità della Divina Scrittura*, a autor je i pjesme *Poklon s srčaniem pozdravom pridragomu i priljubežljivom prijatelju gospodinu Niku Buroviću, vladaocu peraškomu*, koja je pisana u duhu makaronske poezije, pola na latinskom, a pola na našem jeziku.¹¹¹

Polovinom XVII vijeka kulturno središte postaje i Budva. U tom gradu je u ovom periodu nastala zbirka poezije više autora čiji je sastavljač ostao nepoznat. Porijeklom iz Budve bio je i Krsto Ivanović koji je književnu slavu stekao u Veneciji. Prije prelaska u Mletačku republiku Ivanović je na italijanskom jeziku napisao djelo *Annali di Budua*. Od ovog spisa, za koji se pretpostavlja da je imao tri toma, do danas je sačuvano samo 35 poglavlja prve knjige. Pored ovog istorijskog djela, Ivanović je na italijanskom jeziku napisao i više pjesničkih sastava i operskih libreta, a autor je i istorije i hronike pozorišnog života Venecije (djelo *Minerva al tavolino I i II*).¹¹² Kao dodatak prethodno pomenutom djelu napisao je i *Memorie teatrali di Venezia* koji na kraju sadrži i segment u kom su pobrojana pozorišta, izvedene predstave, imena autora pjesničkih libreta i kompozitora.¹¹³

¹¹¹ Pantić (1990 : 96).

¹¹² Miloš Milošević, Miroslav Luketić (urednici), *Književnost Crne Gore od XII do XIX vijeka – Krsto Ivanović, drame i pisma*, Obod, Cetinje, 1996. str. 7.

¹¹³ Isto, str. 9.

I u XVIII vijeku književni tokovi iz razvijenijih evropskih zemalja stizali su do Boke Kotorske, prije svega zahvaljujući kontaktima sa Italijom i Dubrovnikom. U ovom periodu u Perastu se javljaju začeci amaterske pozorišne aktivnosti na narodnom jeziku na koju je snažno uticala italijanska *commedia dell'arte*.¹¹⁴ Još jedan vid pozorišne aktivnosti u ovom gradu bilo je i izvođenje „prikazanja“ iz Biblije. Od takvih uslovno rečeno dramskih tekstova do danas su sačuvani *Plač blažene gospe kada plaka gorku muku prislatkoga svoga sinka Jezukrsta gospodina našega*, *Plač blažene gospe sinka svoga mrtva držeći pod križem* i *Prikazanje razgovora Jezusova s učenicima svojijema u vrijeme napokonje večere*. Književnu aktivnost u Boki u XVIII vijeku obilježava i intenzivno sakupljanje i objavljivanje narodne poezije. Najbogatiju zbirku narodnih pjesama sakupio je i priredio peraški plemić Nikola Mazarović.¹¹⁵ I u ovom periodu popularni su dubrovački književnici čija se djela često čitaju i prepisuju.¹¹⁶ Interesovanje kotorskih učenih ljudi nije bilo ograničeno isključivo na stvaraoce iz bližeg susjedstva, pa je sve više bilo onih koji su se bavili prevođenjem sa različitih evropskih jezika. Često su prevedena djela religiozne sadržine, poput *Blaga nauka krstjanskoga* Nikole Tirloa, koje je prevedeno sa francuskog, ili *Katekizma rimskog po naredbi s. sabora tridentinskoga*, prevedenog sa latinskog. Vjeruje se da su prevedena i tada popularna književna djela iz vodećih evropskih književnosti, ali do danas nije pronađen nijedan takav prevod.¹¹⁷ Od književnih stvaralaca iz Boke s početka XVIII vijeka vrijedi pomenuti Vicka Zmajevića, crkvenog velikodostojnika iz Perasta, kasnije barskog i zadarskog nadbiskupa. Zmajević je na narodnom jeziku napisao samo zbirku besjeda *Razgovor duhovni*, a ostatak njegovog književnog opusa nastao je na latinskom i italijanskom jeziku. Od sastava na latinskom poznata je zbirka pjesama u čast mletačkog vojnog zapovjednika Antonija Zena, pod naslovom *Musarum chorus*, a autor je i više rasprava na italijanskom jeziku u kojima se vrlo često, iz vizure uglednog katoličkog velikodostojnika, bavio odnosom između pravoslavne i katoličke crkve.¹¹⁸ Književnim stvaralaštvom bavio se i peraški opat Ivan Krušala, čije je najznačajnije ostvarenje *Spjevanje događaja boja peraškoga na 15. svibnja 1654*. U ovom kraćem spjevu od 334 stiha Krušala je pokušao da prikaže čuvenu bitku u kojoj su građani Perasta uz podršku malog odreda mletačke

¹¹⁴ Up. Luca Vaglio (a cura di), Vesna Lipovac Radulović, *Romanismi lessicali in Montenegro. Budua e Pastrovici. La parte sudorientale delle Bocche di Cattaro*, Il Calamo, Roma, 2009. str. XXIII.

¹¹⁵ Pantić (1990 : 100).

¹¹⁶ Isto, str. 101.

¹¹⁷ Isto, str. 102.

¹¹⁸ Isto, str. 119.

vojske uspjeli da savladaju znatno brojnije turske snage i da spriječe osvajanje grada od strane Osmanilja. Drugi peraški stvaralac iz ovog perioda bio je Krsto Mazarović koji je pisao i na našem i na italijanskom jeziku. Na italijanskom je nastao istorijski izvještaj *Valor trionfante overo pregio di gloria nel dispregio della morte dell'intrepida nazione perastina*, objavljen u Veneciji 1718. godine, i rukopis istorije porodice Mazarović.

Prvi pisac iz Prčanja bio je sveštenik Nikola Luković koji se uglavnom bavio prevođenjem, a od njegovog originalnog stvaralaštva sačuvana je samo kratka prigodna pjesma posvećena Božiću. Od Lukovićevih prevoda štampan je odlomak iz *Bijesnog Orlanda* za koji se jedno vrijeme vjerovalo da je njegovo originalno ostvarenje.¹¹⁹ U XVIII vijeku na književnoj sceni pojavljuju se i neki autori iz Dobrote. U ovom mjestu se razvija jedna posebna vrsta ljubavne lirske poezije, dijelom inspirisana italijanskim autorima, a dijelom narodnim stvaralaštvom na našem jeziku. Ove pjesme su stvarali dobrotski pomorci koji su uglavnom ostajali anonimni, a tokom XVIII i XIX vijeka one su sakupljene i objavljene u petnaestak pjesmarica.¹²⁰ U Dobroti je stvarao katolički župnik i potom generalni vikar kotorskog biskupa Ivan Anton Nenedić. Većina njegovog književnog opusa sačuvana je u rukopisima, a pretpostavlja se i da je njihov značajan dio izgubljen. Bavio se prevođenjem teoloških djela, a priređivao je i kompilacije poučnih religioznih tekstova. Njegovo najznačajnije djelo te vrste je *Nauk krstjanski*, u čijem predgovoru on objašnjava način selekcije tekstova za tu zbirku. Nenedić je i autor spjeva *Šambek satarisan božjom desnicom* posvećenog pobjedi koju su bokeljski pomorci ostvarili u borbi protiv tripolitanskih gusara 1756. godine. Pisao je duhovne pjesme, a pretpostavlja se da je njegovo djelo i drama u pet činova pod naslovom *Bogoljubno prikazanje muke gospodina našeg Jezukrsta*. Nenedić se bavio i prevođenjem dramskih djela sa italijanskog jezika, a najpoznatiji je njegov prevod oratorijuma Pjetra Metastazija *Isacco, figura del Redentore*.¹²¹ Nenedićevi savremenici iz Dobrote bili su jedan anonimni pjesnik, autor zbirke religioznih pjesama i molitvi pod naslovom *Pjesnoslovje*, i sveštenik Stjepan Marović od koga je

¹¹⁹ Pantić (1990 : 137).

¹²⁰ Isto, str. 138.

¹²¹ Isto, str. 147.

sačuvana samo jedna prigodna pjesma u osmercima koja nema neku naročitu umjetničku vrijednost.¹²²

Najznačajniji i najzanimljiviji stvaralac iz Budve u drugoj polovini XVIII vijeka bio je Stjepan Zanović, svjetski putnik i pustolov, poznati varalica i kockar, ali i izuzetno obrazovan čovjek i poznanik nekih od najvećih evropskih intelektualaca toga doba. Pisao je uglavnom poeziju, na italijanskom i francuskom jeziku. Pod pravim imenom objavio je dva djela – 1773. godine u Parizu je izašla njegova zbirka pod naslovom *Opere diverse*, a potom mu je u Milanu štampano izdanje pjesama naslovljeno *Poesie*. Kasnija ostvarenja objavljivao je pod različitim pseudonimima. Godine 1775. u Drezdenu je objavio zbirku *Posmrtna djela (Opere postume)* koja sadrži ljubavne i prigodne pjesme, kao i pisma upućena različitim uglednim savremenikima.¹²³ U istom gradu naredne godine iz štampe je izašlo i djelo *Lettere turche*, koje je već naredne godine objavljeno i na francuskom i na njemačkom jeziku u Lajpcigu i Berlinu.¹²⁴ U narednih desetak godina, do smrti 1786. godine, Zanović je putovao po Evropi i objavljivao radove različite tematike i vrijednosti, najčešće na francuskom jeziku.¹²⁵ Na teritoriji Budve u ovom periodu nije bilo drugih značajnijih stvaralaca, a slično je bilo i u Paštrovićima. Miroslav Pantić tvrdi da u ukupnoj pisanoj zaostavštini iz ove crnogorske oblasti ima vrlo malo sastava kojima bi se mogla pripisati neka književna vrijednost.¹²⁶ U pitanju su različiti dokumenti, službeni zapisi i ugovori koji su nastajali u periodu od XVI do XVIII vijeka, a danas su objedinjeni pod nazivom *Paštrovske isprave*. Na osnovu svega rečenog, moglo bi se zaključiti da se u drugoj polovini XVIII vijeka, kako slabi moć i uticaj Mletačke republike, smanjuje i ekonomska snaga njenih provincija, što posredno utiče na stagniranje u književnosti i kulturi, tako da je sve manje originalnih autora, a sve više kompilatora, sakupljača književne ili istorijske građe.¹²⁷

¹²² Isto, str. 152.

¹²³ Pantić (1990 : 195).

¹²⁴ Isto, str. 195.

¹²⁵ Isto, str. 197.

¹²⁶ Isto, str. 123.

¹²⁷ Vaglio (2009 : XXVI).

2. 4. Kulturni život Crne Gore do XVIII vijeka

Književno stvaralaštvo na teritoriji Crne Gore u periodu od XV do XVIII vijeka bilo je znatno siromašnije. Jediní centri pismenosti i kulture bile su manastirske i crkvene škole, u kojima vrlo često nije bilo dovoljno ni knjiga ni pismenih ljudi, a pisana produkcija se svodila na prepisivanje religioznih tekstova.¹²⁸ Prvim oblicima književnog stvaralaštva u pravom smislu te riječi mogu se smatrati narodne pjesme anonimnih autora koje su prenošene usmenim putem. Međutim, kako tvrdi Novak Kilibarda, u XVI i XVII vijeku ni takvih književnih tvorevina nije bilo previše, budući da nije bilo ni toliko značajnih istorijskih događaja koji bi narodne pjevače inspirisali da ih sačuvaju u kolektivnom pamćenju.¹²⁹ Prvim originalnim autorom u istoriji književnosti stare Crne Gore može se smatrati vladika Danilo Petrović, iako se on nije ogledao ni u jednom od književnih žanrova u užem smislu. Iza njega je ostala bogata korespondencija koja po svom jeziku, stilu, ali i sadržini može da se svrsta u književna ostvarenja.¹³⁰ Danilov nasljednik vladika Sava takođe je iza sebe ostavio oko tri stotine pisama najvećim dijelom upućenih različitim mletačkim zvaničnicima, a manjim Turcima i ruskim uglednicima.¹³¹ Višegodišnji pomoćnik i protivnik, a kasnije i nasljednik vladike Save, vladika Vasilije Petrović, donedavno je smatran jedinim književnikom iz Crne Gore ne samo u XVIII vijeku, već sve do Petra I.¹³² Takav status zavrijedio je djelom *Istorija o Čornoj Gori* štampanim u Moskvi 1754. godine. Ovo djelo nije historiografsko u pravom smislu te riječi, nego bi se prije moglo okarakterisati kao politički ili propagnadni spis.¹³³ Osim istorije Crne Gore, vladika je polovinom XVIII vijeka priredio i jedan zbornik raznovrsnih tekstova, danas poznat pod nazivom *Cetinjski ljetopis*, a njegova pisana zaostavština obuhvata i veliki broj pisama.¹³⁴ Pored vladike Vasilija, istorijsko-geografski prikaz Crne Gore polovinom XVIII vijeka pokušao je da dâ izvjesni Jovan Stefanović Balović, o kome nije sačuvano više podataka.¹³⁵ Sljedeći značajniji pisac koji se pojavio na tlu stare Crne Gore bio je vladika Petar I Petrović Njegoš o kome će biti riječi u narednom poglavlju.

¹²⁸ Pantić (1990 : 12).

¹²⁹ N. Kilibarda (2012 : 85).

¹³⁰ Pantić (1990 : 103).

¹³¹ Isto, str. 159.

¹³² Isto, str. 171.

¹³³ Isto, str. 181.

¹³⁴ Isto, str. 171.

¹³⁵ Isto, str. 182.

3. Riječi porijeklom iz italijanskog jezika i njegovih dijalekata u jeziku Petra I Petrovića

3.1. Život i stvaralaštvo Petra I Petrovića

Biografija crnogorskog vladika Petra I Petrovića ne pruža mnogo pouzdanih podataka. Posebno su nepouzdati, pa čak i protivurječni, podaci o godini njegovog rođenja. Negdje se može pročitati da je rođen 1747. godine¹³⁶, drugi tvrde da je na svijet došao 1748.¹³⁷, a ima i onih koji smatraju da se godina njegovog rođenja ne može pouzdano utvrditi i da bi najispravnije bilo ograničiti se na period između 1747. i 1750. godine¹³⁸. Nije ostalo zabilježeno ni vladličino svjetovno ime, ali se zna da je kao desetogodišnjak određen za nasljednika vladličanskog trona i da je nakon toga zamonašen. Proveo je četiri godine u Rusiji na školovanju, a u Crnu Goru vratio se 1766. godine, nakon smrti vladike Vasilija. Vladiku Savu je naslijedio 1782. godine, a za arhijereja je hirotonisan dvije godine kasnije u Sremskim Karlovcima.¹³⁹ Vladavina Petra I obilježena je velikim previranjima i potresima, ne samo u Crnoj Gori i na Balkanu, nego i u cijeloj Evropi. To je period Napoleonovih osvajanja koja su, između ostalog, dovela i do promjene odnosa snaga na jugu Evrope. Prestala je da postoji nekada najmoćnija evropska pomorska sila – Republika Venecija, a primat na Jadranu, uključujući i Boku Kotorsku, preuzela je prvo Francuska, a zatim Austrija.¹⁴⁰ Već je bilo riječi o tome da je Petar I vjerovao da mu viševjekovne čvrste veze između Boke i Crne Gore daju za pravo da pokuša da te dvije teritorije ujedini, ali su se tome suprotstavile velike sile, pa su primorske oblasti današnje Crne Gore ostale pod austrijskom vlašću od Bečkog kongresa (1814 – 1815) sve do 1918. godine.¹⁴¹ Vladavinu Petra I obilježili su i sukobi sa Turcima, posebno dvije velike crnogorske pobjede - na Martinićima i Krusima 1796. godine.¹⁴² Petar I je, osim na učvršćivanju granica i teritorijalnom proširenju zemlje, radio i na uspostavljanju državne vlasti i donošenju zakona. Zaslužan je za

¹³⁶ Andrijašević (2009 : 73).

¹³⁷ Ostojić (1976 : 11).

¹³⁸ Up. biografiju u Petar I Petrović, *Freske na kamenu*, uredio Čedo Vuković, Grafički zavod, Titograd, str. 501.

¹³⁹ Isto, str. 503.

¹⁴⁰ Andrijašević (2009 : 81).

¹⁴¹ Isto, str. 82.

¹⁴² Isto, str. 77.

osnivanje Praviteljstva suda crnogorskog i brdskog, u narodu poznatog kao Kuluk, a autor je i prvog crnogorskog zakonika.¹⁴³ Umro je na Cetinju oktobra 1830. godine.

Vladika Petar I Petrović stvarao je u posljednjim decenijama XVIII i prvim decenijama XIX vijeka. U njegovoj pisanoj zaostavštini ima vrlo malo djela koja pripadaju „velikim“ književnim žanrovima. Većina djela koja su ostala iza Petra I u vrijeme kada su nastajala imala su jasnu praktičnu namjenu, a danas pored književne, imaju i veliku kulturno-istorijsku vrijednost. Smatra se i da je pisao poeziju, ali su originalni rukopisi njegovih pjesama izgubljeni, tako da se ne može sa sigurnošću utvrditi koliki je broj od onih koje mu se pripisuju zaista njegovo djelo. U našem korpusu nalazi se 16 pjesama uvrštenih u izdanje *CID-a* iz Podgorice (2001), premda se u sabranim djelima Petra I objavljenim u okviru edicije *Književnost Crne Gore od XII do XIX vijeka* nalazi njih 15. Naime, priređivač pomenutog izdanja Čedo Vuković smatra da vladika ne može biti autor pjesme pod naslovom *IV crnogorska*, a takav zaključak izvodi analizirajući njene stilske i jezičke karakteristike. Mi smo ipak odlučili da navedenu pjesmu uvrstimo u naš korpus budući da se ona nalazi u svim drugim izdanjima djela Petra I koja smo konsultovali.

Petar I je autor *Istoriје Crne Gore, Zakonika opšteg crnogorskog i brdskog, Stege*, kao i velikog broja pisama i poslanica. Predmet analize u ovom radu su prvenstveno poslanice koje je pisao u periodu između 1785. i 1830. godine, i preko kojih se obraćao crnogorskim, brdskim i primorskim plemenima i njihovim starješinama, kao i pisma nekima od njegovih uglednih savremenika. Za sam naziv *poslanice* zaslužan je Dušan Vuksan koji je prvi objedinio poruke Petra I i objavio ih 1935. godine. Čedo Vuković smatra da je ovaj naziv srećno odabran imajući u vidu to da, po njegovom mišljenju, „poslanice Petra I nijesu ni pisma u običnom smislu riječi, ni besjede izgovorene na hartiji, ni službena akta upućena podanicima – one su sve to u isti mah, a ujedno su nešto posve drugo i drugačije, nešto iznad pisma i spisa i besjede.“¹⁴⁴ Sačuvano je oko 300 poslanica, a u naš korpus ušlo je njih 245, objavljenih u prvom izdanju koje je priredio Dušan Vuksan¹⁴⁵, kao i 13 preuzetih iz časopisa *Zapisi* i objavljenih u okviru izdanja *Freske na*

¹⁴³ Isto, str. 79.

¹⁴⁴ Čedo Vuković, predgovor izdanju *Freske na kamenu*, str. 8.

¹⁴⁵ Dušan Vuksan, *Poslanice mitropolita crnogorskog Petra I*, Cetinjsko istorijsko društvo, Cetinje, 1935.

kamenu.¹⁴⁶ Pri formiranju korpusa konsultovali smo i izdanja iz 1996.¹⁴⁷ i 2001. godine.¹⁴⁸ Treba napomenuti i to da je tačan broj pregledanih poslanica prilično teško odrediti, s obzirom na to da se pojedini tekstovi Petra I u određenim izdanjima posmatraju kao poslanice, a u drugima kao pisma. U korpus su ušla i pisma i druga dokumenta Petra I koja je sakupio i objavio Jevto Milović.¹⁴⁹ Rukopis *Istorije Crne Gore*, za čijeg se autora takođe smatra Petar I, nije sačuvan, a njeno prvo štampano izdanje, koje je priredio Njegošev sekretar Dimitrije Milaković, objavljeno je u prvom godištu u cetinjskom kalendaru *Grlica* 1835. godine. Branislav Ostojić tvrdi da se taj tekst razlikuje od originala, što se, prema njemu, može zaključiti iz samog propratnog komentara priređivača.¹⁵⁰ *Zakonik opšti crnogorski i brdski* proglašen je na skupštini narodnih glavara održanoj u manastiru Stanjevići krajem oktobra 1798. godine.¹⁵¹ Prvobitna verzija zakonika imala je 16 članova, a dokument je dopunjen 1803. godine.¹⁵² Dvije godine prije *Zakonika*, u avgustu 1796. godine, nastala je *Stega*, čiji je autor takođe Petar I. U pitanju je pisana zakletva kojom su se Crnogorci obavezali da neće izdati jedan drugog uoči ponovnog napada Mahmut-paše Bušatlije na Crnu Goru.¹⁵³ Branislav Ostojić smatra da su „nenarodne osobine u jeziku *Zakonika* i *Stege* relativno rijetke i ne predstavljaju neku posebnu specifičnost u odnosu na takve pojave u ostalim tekstovima Petra I“.¹⁵⁴

3.2. Jezičke karakteristike stvaralaštva Petra I Petrovića

Branislav Ostojić smatra da Petar I od početka piše narodnim jezikom uz pozajmljivanje leksike iz ruskoslovenskog i srpskoslovenskog jezika.¹⁵⁵ On vjeruje da je vrlo teško uspostaviti bilo kakve jezičke razlike između ranijih i kasnijih radova Petra I, čiji je jezik, kako smatra Ostojić, blizak Vukovom jeziku, i stoga se Petar I može smatrati jednim od

¹⁴⁶ Čedo Vuković, *Freske na kamenu*, Grafički zavod, Titograd, 1965.

¹⁴⁷ Čedo Vuković, *Vladika Petar I. Pjesme, pisma, poslanice*, Obod, Cetinje, 1996.

¹⁴⁸ Branislav Ostojić, *Petar I Petrović – djela*, CID, Podgorica, 2001.

¹⁴⁹ Jevto Milović, *Petar I Petrović Njegoš – pisma i drugi dokumenti*, 1-2, Istorijski institut Crne Gore, Titograd, 1987. i 1988.

¹⁵⁰ Ostojić (1985 : 27).

¹⁵¹ Andrijašević (2009 : 79)

¹⁵² Isto, str. 79.

¹⁵³ Isto, str. 76.

¹⁵⁴ Ostojić (1985 : 28).

¹⁵⁵ Isto, str. 29.

najznačajnijih prethodnika Vuka Karadžića.¹⁵⁶ U njegovom stvaralaštvu, kaže Ostojić, prisutan je i uticaj narodne epske poezije, a naglašeno je i prisustvo strane leksike, na prvom mjestu ruskoslovenskih pozajmljenica, a zatim turcizama i italijanizama.¹⁵⁷ Prisustvo strane leksičke komponente nije, smatra ovaj autor, uslovljeno poznavanjem stranih jezika, nego je u znatnijoj mjeri posljedica direktnog preuzimanja iz narodnih govora koji su već bili poprimili prilično veliki broj tudica. Ova konstatacija se, prema Ostojićevom mišljenju, ne odnosi na pozajmljenice iz ruskoslovenskog i srpskoslovenskog jezika. Za razliku od Ostojića koji tvrdi da Petar I nije poznao italijanski jezik, Vesna Kilibarda zastupa suprotno stanovište.¹⁵⁸ Ostojić je uvjeren i da je pri izboru leksike u svojim tekstovima Petar I vodio računa o njihovoj funkciji i tematici. U primjerima zvanične mitropolitske prepiske dominantno je prisustvo crkvenoslovenskog, dok takvih elemenata gotovo da nema u privatnim pismima i poslanicama. Kod poslanica je, po mišljenju Ostojića, pri izboru leksike Petar I vodio računa i o tome kome su namijenjene: u onima koje su upućene brdskim plemenima prisutni su turcizmi, dok one namijenjene primorskim plemenima sadrže više italijanizama. Ova Ostojićeva konstatacija nije u potpunosti potvrđena u našem istraživanju, jer nijesmo ustanovili da je učestalost italijanizama u poslanicama uslovljena time kome su upućene. U gotovo svim obrađenim poslanicama javlja se sličan broj riječi italijanskog porijekla. U pitanju je relativno mali fond pojmova koji se uglavnom ponavljaju. Nešto više italijanizama zabilježili smo u pismima, posebno u onima namijenjenim zvaničnicima u Boki Kotorskoj. U korpusu koji smo obradili registrovali smo 176 riječi porijeklom iz italijanskog jezika ili venecijanskog dijalekta – 139 imenica, 20 glagola, 16 pridjeva i 1 prilog. Najveći broj tih pojmova je, očekivano, zabilježen u *Poslanicama* i pismima, dok ih je znatno manje u ostaloj pisanoj zaostavštini Petra I. U pjesmama smo pronašli svega tri italijanizma – imenice **špag** (it. *spacco* - pukotina, naprslina; *prorez na odjeći, džep*), **princip** (it. *principe* – princ, knez, *mletački dužd*) i **lubarda** (it. *bombarda* – vrsta starinskog topa). U *Stegi* smo registrovali samo glagol **stabiliti** (it. *stabilire* – ustanoviti, odlučiti), u *Testamentu* oblik **destregati** (ven. *destrigar*, it. *districare* (razmrsiti, rasplesti, razjasniti; osloboditi) – spiskati, *protraćiti*), a u *Zakoniku* imenice **merginaš** - osoba zadužena za određivanje granica između imanja (it. *marginie* - međa, granična oznaka) i **kapitul** (it. *capitolo* – odredba, poglavlje). U

¹⁵⁶ Isto, str.28.

¹⁵⁷ Ostojić (1976 : 12).

¹⁵⁸ V. Kilibarda (2013 : 199).

Istoriji Petra I zabilježili smo imenicu **konteja** (it. *contea* (grofovija, okrug) – ovdje *veliki posjed*). Preostali pojmovi zabilježeni su u pismima i *Poslanicama*. O ukupnog broja registrovanih riječi, 67 pojmova (38,06%) nije zabilježeno ni kod S. Musića ni kod V. Radulović, dok je njih 74 (42,04%) prisutno kod oboje. Samo u Musićevom rječniku registrovano je 13 oblika (7,38%), a samo kod V. Radulović javlja se njih 22 (12,5%). Od pojmova koji nijesu zabilježeni ni kod Radulovićeve ni kod Musića najviše je onih koji pripadaju vojnoj ili administrativnoj terminologiji. Neki od primjera su:

aleatski (it. *alleato*) – *saveznik, saveznički*;

bail –(it. *bailo*) – *ambasador ili konzul Firence ili Venecije na Istoku*; ven. *bailo* (venecijanski ambasador kod Visoke porte) – *mletački poslanik*;

bregadijer (it. *brigadiere*) – *komandant brigade*;

cirkuljarni kapetan (it. *capitano del circolo*) – *sreski načelnik*;

duka (it. *duca*) – *vojvoda, arh. vođa*;

fregada (it. *fregata*) – *ratni brod*;

kompanija (it. *compagnia*) – *ovdje četa*;

kapitan (it. *capitano*) – *kapetan*;

kapetanijat (it. *capitanato*) – *sjedište upravitelja ili poglavara*;

karavela (it. *caravella*) – *vrsta broda*;

kavalijer (it. *cavaliere*) – *ovdje nosilac odlikovanja*;

mandat (it. *mandato*) – *nalog*;

oficijal (it. *ufficiale*) – *ovdje oficir*;

retor (it. arh. *rettore*) – *starješina, vladar, vođa*;

tenente kolonelo (it. *tenente colonnello*) – *potpukovnik*.

Petar I koristi i italijanske nazive nekih geografskih lokaliteta koji nijesu prisutni u narodnim govorima:

Boka di Kataro (it. *Bocche di Cattaro*) – *Boka Kotorska*;

Kastel Novi (it. *Castel Nuovo*) – *Herceg Novi*;

Raguza (it. *Ragusa*) – *stari naziv za Dubrovnik*;

Trieste (it. Trieste) – Trst;

U grupu pojmova koji nijesu registrovani ni kod Musića ni kod Radulović spadaju i sljedeći oblici:

okazija (it. occasione) – prilika;

parta (it. parte) – dio, strana;

rebel (it. ribelle) – buntovnik, pobunjenik;

stimani (it. stimato) – cijenjen;

sudit (it. suddito) – podanik.

Za rječnik Petra I i za primorske narodne govore zajednički su uglavnom pojmovi vezani za sferu svakodnevnog života:

avizati (it. avvisare) – upozoriti;

banda (it. banda) – strana;

faculet (it. fazzoletto) – maramica;

intrada (it. entrata - ulaz, prihod) – prihod; ljetina;

kastig (it. castigo) – kazna;

medig (ven. medego) – ljekar;

mentovati (it. mentovare) – imenovati, pominjati;

spenžati (it. spendere) – potrošiti;

školj (it. scoglio) – greben u moru, ostrvce.

Posebno treba pomenuti pojmove koji se javljaju i kod Petra I i u nekom od rječnika primorskih govora, ali uz manje ili veće razlike u značenju. Na primjer, imenica **kordun** (it. cordone) - kordon, kod Musića i Radulović znači „*gajtan koji se prišiva kao ukras; debeli gajtan*“. Oblik **kompanija** (it. compagnia) u rječniku Petra I znači „*četa*“, što jeste jedno od izvornih značenja riječi, dok Vesna Radulović isti pojam navodi isključivo u značenju „*društvo*“ koje ova riječ takođe ima u italijanskom jeziku. Imenicu **kavalijer** (it. cavaliere) Petar I upotrebljava u značenju „*nosilac odlikovanja*“, dok se isti oblik u rječniku Musića i Radulović

javlja sa značenjem „*udvarač, ljubavnik*“. U italijanskom jeziku ova imenica nema posljednje navedeno značenje. Pojam **oficijal** (it. *ufficiale*) u rječniku Petra I ima značenje „*oficir*“, dok isti oblik Vesna Radulović navodi sa značenjem „*sudski službenik*“. Izvorno značenje riječi je „*oficir, javni službenik*“. Imenicu **mortir** (it. *mortaio*, ven. *morter*) Petar I koristi u značenju „*prangija*“, dok se u narodnim govorima pomenuti pojam upotrebljava u značenju „*avan*“. U rječniku Petra I imenica **ponat** (it. *punto*) ima značenje „*tačka*“, dok u govorima našeg primorja znači „*zabod igre kada se šije, šav, bod u igri*“. Oblik **gracija** (it. *grazia*) u Musićevom rječniku znači „*milost*“, dok je kod Petra I on registrovan u značenju „*ljupkost*“. U italijanskom jeziku imenica može imati oba navedena značenja. Imenicu **gvardijan** Petar I upotrebljava u značenju „*čuvar, stražar*“, dok je Musić navodi u značenju „*starješina samostana*“. Oba značenja ova imenica ima u izvornom jeziku. Vesna Lipovac Radulović zabilježila je da glagol **mankati** (it. *mancare*) u narodnim govorima znači „*nedostajati, pogriješiti*“, dok ga Petar I upotrebljava u značenju „*propustiti, ne uraditi nešto*“. U italijanskom jeziku glagol ima sva navedena značenja. Oblik **avizati** (it. *avvisare*) u Musićevom rječniku ima značenje „*obavijestiti*“, dok se kod Petra I javlja sa značenjem „*upozoriti*“. U italijanskom jeziku ovaj glagol ima i jedno i drugo značenje.

U korpusu smo zabilježili i primjere koji u narodnim govorima imaju više značenja, dok se u rječniku Petra I javlja samo jedno od njih. Na primjer, imenicu **banda** (it. *banda*) Petar I upotrebljava isključivo u značenju „*strana*“, dok ista imenica u narodnim govorima Budve i Paštovića može da znači i „*limena glazba*“, a u govoru Boke Kotorske i „*grupa razbojnika*“. Oblik **fed** (it. *fede*) u rječniku Petra I ima značenje „*vjera, povjerenje*“, dok ga je Radulovićeva registrovala i u značenju „*zadata riječ*“. Imenica **intrada** (it. *entrata*, ven. *intrada*) kod Petra I može da ima značenje „*prihod, ljetina*“, dok ju je Vesna Lipovac Radulović registrovala i u značenju „*obrađeno zemljište sa usjevima, berba plodova*“, koje imenica nema u izvornom jeziku. Pored osnovnog značenja „*kazna*“ u kome je upotrebljava Petar I, imenica **kastig** (it. *castigo*) u narodnim govorima javlja se i u značenju „*zlo, nesreća, čudo*“, iako ta značenja ni u ovom slučaju ova imenica u italijanskom jeziku ne može imati. Oblik **kuštum** (it. *costume*) u rječniku Petra I znači „*običaj*“, što i jeste izvorno značenje riječi, dok ga je u narodnim govorima Radulovićeva zabilježila i u značenju „*kupaći kostim*“, koje je takođe prisutno u italijanskom jeziku. Imenicu **konte** (it. *conte*) Petar I upotrebljava isključivo u značenju „*grof*“, dok se u narodnim govorima ona javlja i sa značenjem „*seoski knez u mletačko vreme*“. Oblik

sentenca (it. *sentenza*) u rječniku Petra I javlja se u značenju „*presuda*“, dok je Musić u narodnim govorima zabilježio i značenja „*pridika; potvrda*“. U rječnicima italijanskog jezika koje smo konsultovali ne bilježe se ova dva značenja imenice. U narodnim govorima imenica **stima** (it. *stima*) može da znači „*poštovanje*“ ili „*procjena*“, dok se kod Petra I od navedenih javlja samo prvo značenje. Glagol **špijati** (it. *spiare*) u rječniku Petra I ima značenje „*prokazati*“, dok se u narodnim govorima primorskih oblasti javlja i u značenju „*uhoditi*“. Imenicu **vizita** (it. *visita*) Vesna Lipovac Radulović i Srđan Musić zabilježili su u značenju „*posjeta, ljekarski pregled*“, dok je Petar I upotrebljava samo u prvom navedenom značenju.

U korpusu smo registrovali i neke primjere koji se po obliku razlikuju od onih zabilježenih u narodnim govorima. Njih ćemo predstaviti u narednoj tabeli.

Izvorni oblik	Varijanta zabilježena kod Petra I	Oblici zabilježeni u narodnim govorima
ammiraglio	<i>admiralj</i>	<i>amiralj, almiralj</i>
arrestare	<i>arestovati</i>	<i>areštat</i>
bollettino	<i>bolentin</i>	<i>bulentin</i>
differenza	<i>deferenca</i>	<i>diferenca</i>
falso	<i>falso</i>	<i>falac</i>
fede	<i>fed</i>	<i>feda</i>
forteza	<i>fortica</i>	<i>foltica</i>
governo	<i>guveran</i>	<i>guverna</i>
imbrogliare	<i>inbroljat</i>	<i>imbruljat, imbrojat</i>
caporale	<i>kapural</i>	<i>kapuro</i>
canale	<i>konavo</i>	<i>kona, kono</i>
confine	<i>konfin</i>	<i>kufin</i>
mascolo	<i>maškul</i>	<i>maškuo, maškulj</i>
meritare	<i>miritati</i>	<i>meritat</i>
nave	<i>nav</i>	<i>nava</i>
ereditare	<i>reditati</i>	<i>ereditat, areditat</i>
stabilire	<i>stabiliti</i>	<i>stabilat</i>

<i>spiare</i>	<i>špijati</i>	<i>špijavat, špijunavat</i>
<i>tribunale</i>	<i>tribunal</i>	<i>tribuno</i>

Iz navedenih primjera može se zaljučiti da u najvećem broju slučajeva riječi prisutna u narodnim govorima doživljavaju veći stepen promjene, dok su primjeri iz rječnika Petra I bliži izvornim varijantama riječi. Tako u narodnim govorima kod imenica koje sadrže italijanski sufiks –ALE dolazi do svođenja tog sufiksa na vokal O, dok se u primjerima zabilježenim kod Petra I najčešće gubi samo finalni vokal. U primjerima preuzetim iz narodnih govora može se uočiti i tendencija ka svođenju pojedinih suglasničkih grupa ili zamjeni određenih suglasnika, što se u primjerima iz rječnika Petra I uglavnom ne dešava. Italijanske imenica ženskog roda sa nastavkom –E u narodnim govorima mogu da dobiju nastavak –A i da zadrže izvorni rod, dok kod Petra I ove imenice formalno ostaju bliže originalu pošto gube samo krajnji vokal, ali kod njih dolazi do promjene roda.

I pored svega navedenog, možemo zaključiti da italijanizmi pronađeni u pisanoj zaostavštini Petra I spadaju u grupu prilagođenih pozajmljenica, kako na fonemičkom tako i na morfemičkom nivou, kao i da je njihovo prilagođavanje izvršeno po istim pravilima i principima koji važe za pojmove koji su iz italijanskog jezika ušli u narodne govore. Ovaj zaključak se ne odnosi samo na riječi koje su prisutne i kod Petra I i u narodnim govorima, nego i na one koje se javljaju samo u njegovoj pisanoj zaostavštini.

4. Italijanizmi u jeziku Petra II Petrovića Njegoša

4.1. Stvaralaštvo Petra II Petrovića Njegoša i savremene jezičke prilike

Crnogorski vladika Petar II Petrović Njegoš bavio se književnim stvaralaštvom relativno kratko, svega dvadesetak godina, ali je njegova pisana zaostavština veoma bogata. Pretpostavlja se da je svoje prvo djelo *Glas kamenštaka* završio 1833. godine. Zbog problema sa dozvolom za štampanje u Beču rukopis nije objavljen, nego je 1835. proširen. Tako je nastala *Svobodijada* koja je objavljena u Zemunu 1854. godine.¹⁵⁹ Godine 1834. nastala je i Njegoševa zbirka pjesama pod naslovom *Pustinjak cetinjski*, a naredne godine još jedna, nazvana *Lijek jarosti turske*, koja je sadržala svega četiri pjesme. Zbirka *Ogledalo srpsko* i spjev *Luča mikrokozma* objavljeni su 1845. godine u Beogradu. *Gorski vijenac* je štampan u Beču februara 1847. godine, a kasnije su u istom gradu izašla iz štampe i dva njegova kraća spjeva – *Kula Đurišića* i *Čardak Aleksića*. Djelo *Lažni car Šćepan Mali* objavljeno je u Trstu, ali je njegovo štampanje završeno u Zagrebu 1851. godine, malo prije Njegoševe smrti.¹⁶⁰ Osim Njegoševog književnog stvaralaštva, predmet našeg interesovanja su i njegova pisma koja je, različitim povodima, pisao nekima od svojih uglednih savremenika. Sačuvano je oko 1700 Njegoševih pisama objavljenih u okviru *Sabranih djela* koja je beogradska Prosveta izdavala u periodu između 1951. i 1955. godine.¹⁶¹ Smatramo da je nužno obratiti pažnju i na ovaj dio Njegoševe zaostavštine da bi se utvrdilo da li su i u kojoj mjeri njegovi direktni kontakti sa Italijom i poznavanje italijanske kulture i književnosti uticali na njegov jezički izraz u pisanoj zaostavštini koja nije strogo književnog karaktera.

Kada se govori o jezičkom izrazu Petra II prvo treba napomenuti da je i on bio pristalica Vukove jezičke reforme i da je kao i njegov prethodnik Petar I u svom stvaralaštvu koristio narodni jezik. Mihailo Stevanović smatra da starija Njegoševa djela (*Svobodijada*, pjesme, *Luča mikrokozma*) sadrže dosta ruskoslovenskih elemenata, ali da je uticaj ruskoslovenskog ograničen

¹⁵⁹ Vušović (1930 : 6).

¹⁶⁰ Isto, str. 3.

¹⁶¹ Petar Petrović Njegoš, Cjelokupna djela, *Pisma I - 1830-1837*, knjiga sedma, Prosveta, Beograd 1951; Petar Petrović Njegoš, Cjelokupna djela, *Pisma II - 1838-1842*, knjiga osma, Prosveta, Beograd 1953; Petar Petrović Njegoš, Cjelokupna djela, , *Pisma, III - 1843–1851*, knjiga deveta Prosveta, Beograd 1955.

samo na sferu leksike.¹⁶² Stoga se, po njegovom mišljenju, za Njegoševa djela može reći da su napisana narodnim a ne slavenosrpskim jezikom, iako se većina Njegoševih savremenika još uvijek služila njime. Novija djela Petra II, kako smatra Stevanović, imaju potpuno narodni karakter. Njegov je zaključak da je Njegoš pokušavao da i nenarodnim jezičkim elementima, koje je sporadično koristio, dâ koliko-toliko narodni karakter. Stevanović ističe da ipak ne treba miješati Njegošev narodni jezik sa narodnim jezikom koji je promovisao Vuk. Njegoš, po njegovom mišljenju, koristi narodni jezik svog rodnog kraja – Crne Gore i okolnih oblasti.¹⁶³

Za stanje jezika na crnogorskim prostorima u vrijeme vladavine Petra II ali i ostalih crnogorskih vladika Branislav Ostojić tvrdi da „važan činilac pri stvaranju opšteg jezičkog tipa u rukopisima vladika predstavljaju društveno-istorijske i socijalne prilike u kojima je živio narod u Crnoj Gori.“¹⁶⁴ Te prilike u vrijeme vladavine Petra II nijesu bile naročito povoljne. Jedan od najvećih problema predstavljala je plemenska rascjepkanost, ali i postojanje velikog broja manjih zasebnih cjelina unutar svakog plemena. Među crnogorskim plemenima, i pored razjedinjenosti, postojala je komunikacija, kao što su postojale i jake veze između tadašnje Crne Gore i primorskih oblasti koje su pripadale drugoj državi. Ove veze, po mišljenju Ostojića, uticale su i na razmjenu u sferi jezika. On vjeruje da su trgovačke veze sa primorskim gradovima, posebno sa Kotorom, dovele do toga da se u narodni jezik cetinjskog zaleđa infiltriraju brojne romanske riječi. Osim ovoga, društveno-ekonomske okolnosti uticale su na pomjeranje stanovništva iz kontinentalnih oblasti ka primorju. Taj priliv stanovništva uticao je na govor dijela stanovnika samog primorja, ali je uticaj sa suprotne strane bio znatno izraženiji. Ostojić smatra da je najizraženija odlika našeg jezika u vrijeme vladavine Petra I i Petra II nepostojanje stabilne gramatičke strukture i da ga je ta osobina činila podložnim različitim uticajima koji su svoj odraz našli i u pisanom jeziku cetinjskih vladika. On zaključuje da je u Crnoj Gori održan kontinuitet sa srednjevjekovnim (narodnim) tipom jezika, što je uslovljeno društveno-ekonomskom situacijom koja nije dozvoljavala da se klase izdiferenciraju na privilegovane i neprivilegovane ni u kom pogledu, pa ni u kulturi. Zbog toga pisana književnost na koju su u prošlosti obično imale pravo samo povlašćene društvene klase ovdje dugo nije ni postojala, a kada se počela razvijati, bila je neodvojiva od usmene književnosti širokih slojeva naroda, odnosno nije se

¹⁶² Stevanović (1951 : 17-31).

¹⁶³ Isto, str. 17-31.

¹⁶⁴ Ostojić (1985 : 29).

mogla izdvojiti u posebnu razvijeniju formu književnog djelovanja, niti se u potpunosti osloboditi presudnog uticaja usmene književnosti.¹⁶⁵ Pored usmenog narodnog stvaralaštva na Njegošev književni izraz moralo je imati uticaja i njegovo poznavanje velikih evropskih književnosti i nekih evropskih jezika.¹⁶⁶ Njegoševim poznavanjem italijanskog jezika bavila se Vesna Kilibarda koja kaže da je „italijanski, vrlo vjerovatno, bio i prvi strani jezik s kojim se Njegoš, već u ranoj mladosti, susreo u školi svoga učitelja, Josifa Tropovića (1775–1828), koja je kao neka vrsta male, privatne škole 1812. godine otvorena pri crkvi Sv. Vaznesenja na Toploj kod Herceg Novog”.¹⁶⁷ Pozivajući se na rad Sava Vukmanovića, objavljen u časopisu *Boka*, Kilibarda navodi i da je Njegoš u tom gradu italijanski jezik mogao učiti i od fratra po imenu Pjero Prezidente.¹⁶⁸ Na učenje ovog jezika, po njenom mišljenju, mogao ga je podstaći i njegov stric, vladika Petar I, „i sam znalac ovog jezika, svjestan da će i njegovom nasljedniku on biti od koristi pri stalnim dodirima sa stanovništvom i vlastima Boke i Dalmacije, nekadašnjih posjeda Mletačke Republike, u kojima je, i pod austrijskom upravom, nakon Bečkog kongresa (1815), italijanski zadržan kao jezik lokalne administracije”.¹⁶⁹ O tome da je Njegoš poznao ovaj jezik svjedoče i italijanski naslovi iz njegove biblioteke. U popisu Njegoševih knjiga koji je sačinio Dušan Vuksan zabilježeno je ukupno devet italijanskih naslova „koje je Njegoš preuzeo iz biblioteke svoga strica i deset koje je on sâm nabavio, uz nekoliko godišta listova i časopisa na italijanskom jeziku čiji je, moguće, bio prenumerant”.¹⁷⁰ Svoje znanje italijanskog jezika Njegoš je imao priliku da usavrši i u direktnom kontaktu sa izvornim govornicima, budući da je u Italiji, različitim povodima, boravio više puta.¹⁷¹ Prvi veći evropski grad koji je Petar II Petrović Njegoš upoznao bio je Trst, grad i tada pretežno italijanske kulture u kome je, idući prema Beču i Petrogradu, ili prema Veneciji i Napulju, duže ili kraće boravio petnaestak puta.¹⁷²

¹⁶⁵ Ostojić (1985 : 29).

¹⁶⁶ Danilo D. Vušović u radu *Prilozi proučavanju Njegoševa jezika* iznosi podatak da je Njegoš pored ruskog dobro znao italijanski i francuski jezik.

¹⁶⁷ V. Kilibarda (2013 : 198)

¹⁶⁸ Vukmanović (1982 : 338).

¹⁶⁹ V. Kilibarda (2013 : 199).

¹⁷⁰ Isto, str. 205.

¹⁷¹ Up. V. Kilibarda (2011 : 289–302).

¹⁷² V. Kilibarda (2000 : 25).

4.2. Riječi porijeklom iz italijanskog jezika i njegovih dijalekata u pisanoj zaostavštini Petra II Petrovića Njegoša

Ako se uzmu u obzir tvrdnje stručnjaka da su italijanizmi predstavljali sastavni dio narodnih govora Crne Gore u Njegoševo vrijeme, kao i činjenica da je vladika imao prilike da se na različite načine direktno upozna sa ovim jezikom, opravdanom se čini pretpostavka da u njegovoj pisanoj zaostavštini mora biti elemenata italijanske leksike. U korpusu koji smo pregledali, a koji čine njegova književna djela, *Bilježnica* i pisma, registrovali smo 235 italijanizama. Od tog broja 181 primjer je zabilježen u pismima, a 54 u ostaloj pisanoj zaostavštini. Najviše je imenica, čak 198, što čini 84,25% od ukupnog broja registrovanih riječi, zatim glagola, kojih je ukupno 20 (8,51%), pa pridjeva – 16 (6,8%). Zabilježen je i jedan prilog za način. Prikupljeni materijal, kao i u prethodnom slučaju, uporedili smo sa italijanizmima koje su u svojim radovima zabilježili Srđan Musić¹⁷³ i Vesna Lipovac Radulović.¹⁷⁴ Kao što je već rečeno, oni su proučavali prisustvo italijanizama u narodnim govorima Boke Kotorske i Paštrovića, crnogorskih teritorija koje su imale najduže i najtješnje kontakte sa Italijom, odnosno Venecijom. Njihove radove smo odabrali za poređenje kako bismo utvrdili u kojoj se mjeri Njegoševa italijanska leksika podudara sa italijanizmima u živom narodnom govoru, iako nije u pitanju govor Njegoševog najužeg zavičaja, i bez obzira na to što je prisustvo italijanizama u govoru ispitivano gotovo vijek i po nakon vladicine smrti. Izvorno značenje registrovanih oblika provjeravali smo koristeći Zingarelijev¹⁷⁵ i De Maurov¹⁷⁶ jednojezični rječnik italijanskog jezika, kao i rječnik venecijanskog dijalekta.¹⁷⁷

Od ukupnog broja italijanizama zabilježenih u Njegoševoj zaostavštini 110 primjer (46,81%) zabilježili su i Musić i Lipovac Radulović, 16 riječi (6,81%) registrovao je samo Musić, dok je 20 termina (8,51%) prisutno samo u rječniku Vesne Lipovac Radulović. Preostalih 89 riječi (37, 87%) nijesu registrovane ni u narodnim govorima Boke Kotorske, kao ni u

¹⁷³ Srđan Musić, *Romanizmi u severo-zapadnoj Boki Kotorskoj*, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1972.

¹⁷⁴ Vesna Lipovac Radulović, *Romanizmi u Crnoj Gori. Jugoistočni dio Boke Kotorske*, Matica srpska, Novi Sad, 2004; Vesna Lipovac Radulović, *Romanizmi u Crnoj Gori. Budva i Paštrovići*, Matica srpska, Novi Sad, 1997.

¹⁷⁵ Nicola Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, Zanichelli Editore, Bologna, 2000.

¹⁷⁶ Tullio de Mauro, *Dizionario della lingua italiana*, Paravia, Torino, 2000.

¹⁷⁷ Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Giunti Editore, Firenze, 1998.

narodnim govorima Budve i Paštrovića. Od pojmova koji nijesu registrovani najviše je toponima i hidronima, kao i prisvojnih pridjeva izvedenih od njih. Nijedan od 16 takvih primjera zabilježenih kod Njegoša ne javlja se u rječnicima kod Musića i Lipovac Radulović. Njegoš koristi izvorne nazive za italijanske geografske pojmove (Trijest, Frijul, Vezuvij), iako u našem jeziku za njih postoje ekvivalenti (Trst, Furlanija, Vezuv), ali upotrebljava i italijanska imena nekih lokacija koje ne pripadaju toj zemlji. U obrađenom korpusu pronašli smo toponim **Raguza** (*it. Ragusa*), što je stari naziv za Dubrovnik, a zabilježili smo i primjer **Antifar** (*it. Antivari*) – italijanski naziv našeg grada Bara, kao i oblike **Albanez** (*it. albanese*) – Albanac i **skutarski** (*it. Scutari*) – skadarski. Njegoš povremeno koristi i oblik **Boka di Kataro** (*it. Bocche di Cattaro*), koji predstavlja kombinaciju našeg i italijanskog toponima, pošto je imenica Boka u jednini, kako se i koristi u našem jeziku, a ne u množini, što je slučaj u italijanskom jeziku. Registrovali smo i oblike **Adrijatik** (*it. Adriatico*) – Jadransko more, kao i prisvojni pridjev **adrijatski**. Posebno je zanimljiv primjer **Lizonco** (*it. Isonzo*) – Soča, u kom je Njegoš preuzeo ne samo izvorni italijanski toponim, nego i oblik određenog člana koji uz njega stoji, pošto se u govoru ova imenica i član koji stoji uz nju doživljavaju kao jedinstvena izgovorna cjelina.

Drugu kategoriju imenica koje Musić i Lipovac Radulović ne bilježe, a koje se javljaju u Njegoševom rječniku, predstavljaju nazivi različitih administrativnih funkcija i institucija. To je razumljivo ako se ima u vidu činjenica da većina tih institucija i funkcija u vrijeme kada su Musić i Lipovac Radulović sprovodili svoja istraživanja odavno nije postojala. Od termina kojima su se označavali funkcioneri različitog ranga, Musić i Radulović bilježe oblike **providur** (*mletački činovnik; pokrajinski poglavar u Mletačkoj republici*) i **prokaradur** (*zastupnik, opunomoćenik; javni tužilac*), dok su kod Njegoša zabilježene i sljedeće imenice:

bailo (*mletački poslanik*);

duka (*vojvoda; arh. vođa*);

deputat (*izaslanik, poslanik*);

konsilijer (*savjetnik*);

sindik (*gradonačelnik*).

Oblike **cirkul** (*sreski načelnik, starješina okruga*) i **prezident** (*predsjednik*) Musić nije zabilježio, ali se javljaju kod Vesne Lipovac Radulović, dok kod nje nijesu zabilježene imenice **princip** (*princ, knez, mletački dužd*), **konte** (*grof; seoski knez*), **soldat** (*vojnik*) koje je Musić registrovao. U Njegoševom rječniku registrovali smo i nazive nekih institucija kao što su **kapitanat** (*sjedište poglavara*), **pretura** (*sud*), **prezidenca** (*predsjedništvo*), **korta** (*sud*), koje Musić i Radulović nijesu pronašli u narodnim govorima. Kod Njegoša se javljaju i imenice kojima se označavaju vojni činovi (**kolonel**, **tenente**, **oficijal**) koje kod Musića i Radulović takođe nijesu zabilježene.

Njegoš koristi i oblike iz sfere ekonomije i finansija koji u narodnim govorima nijesu prisutni. Neki od zabilježenih primjera su:

interes (*it. interesse*) – kamata;
ipotekati (*it. ipotecare*) – staviti pod hipoteku;
konkorent (*it. concorrente*) – učesnik u nadmetanju;
sensal (*it. sensale*) – mešeta;;
vidimirati (*it. vidimare*) – ovjeriti pečatom.

U ovu kategoriju mogu se svrstati i nazivi vrsta novca koji više nije u upotrebi:

rušpa (*it. ruspa*) – mletački dukat;
cekin imperijale (*it. zecchino imperiale*) – kraljevski cekin;
luiđ (*it. luigi*) – vrsta francuskog zlatnika;
talijer (*it. tallero*) – talir.

U korpusu koji smo obradili zabilježili smo i primjere:

cirk (*it. circo*) – rimski stadion, amfiteatar,
foro (*it. foro*) – rimski trg, forum;
koloseo (*it. Colosseo*) – Koloseum;
kasin (*it. casino*) – zgrada, prostorija za društvene sastanke.

Ovi oblici u narodnom govoru nijesu zabilježeni, a Njegoš ih je mogao usvojiti i direktnim putem, obilazeći Italiju i njene znamenitosti.

U segmentu korpusa koji obuhvata oblike zabilježene i kod Njegoša i u narodnim govorima posebnu pažnju treba obratiti na one kod kojih su prisutne manje ili veće razlike u značenju iako vode porijeklo od iste italijanske riječi. U najvećem broju slučajeva riječ zabilježena kod Njegoša ima opštije značenje koje je bliže izvornom, dok ista riječ u narodnom jeziku ima specifičnije i uže značenje. O tome svjedoče i sljedeći primjeri: kod Njegoša se oblik **patron** (it. *padrone*) javlja samo u značenju „gazda“, što je i osnovno značenje riječi u italijanskom jeziku, dok kod Musića i Lipovac Radulović ovaj pojam znači „*vlasnik broda ili mreže; starješina ribara*“. Imenica **poltrona** (it. *poltrona*) u Njegoševom rječniku znači isto što i u italijanskom – *fotelja*, dok kod Musića ona ima značenje „*baštenski naslonjač*“. Oblik **pošt** (it. *posto*) Njegoš upotrebljava u značenju „*mjesto*“, a ista imenica u narodnim govorima znači „*mjesto poznato po obilju ribe*“. Imenica **kordun** (it. *cordone*) - kordon, kod Musića i Lipovac Radulović znači „*gajtan koji se prišiva kao ukras; debeli gajtan*“. Kod Njegoša je imenica **spenza** (it. *spesa*) upotrijebljena u izvornom značenju „*trošak*“, dok su Musić i Radulović zabilježili da ova imenica u narodnim govorima znači „*kupovina na trgu; trošak za kupovinu; nabavka hrane*“. Imenica **buleta** (it. *bolletta*) u Njegoševom rječniku znači „*priznanica*“, dok je Musić bilježi u značenju „*taksirana dozvola za prodaju krupne stoke*“. Oblik **dogana** (it. *dogana*) kod Njegoša ima samo značenje „*carina*“, dok je u narodnom jeziku zabilježen u značenju „*odjeljenje za carinjenje robe, carinarnica*“. U Njegoševom jeziku imenica makina (it. *macchina*) ima značenje „*stroj, mašina*“, dok u narodnim govorima ona znači „*postrojenje za mljevenje maslina; brodski ili bilo kakvi stroj, šivaća mašina*“. Imenicu senjal (it. *segnale*) Njegoš upotrebljava u značenju „*znak*“, dok je Musić zabilježio da u narodnim govorima Boke ona znači „*znak u moru koji označava gde je bačena udica, parangal*“.

Zabilježili smo i primjere imenica i glagola koji se u Njegoševom rječniku javljaju sa samo jednim značenjem, dok u narodnim govorima mogu imati više njih. Imenicu **banja** (it. *bagno*) Njegoš upotrebljava u značenju „*kupanje*“, dok u narodnom jeziku pored navedenog ona može da ima i značenje „*kupatilo, kupalište*“. Imenica **fanat** (it. *fante*) u Njegoševom jeziku ima značenje „*pješak; sluga, momak*“, dok u narodnom jeziku isti oblik može da znači i „*ružan muškarac*“. Posljednje od navedenih značenja imenice nije prisutno u izvornom jeziku. Imenica

fanela (ven. *fanela*) u Njegoševom rječniku znači „*potkošulja*“, dok u narodnom jeziku ima i značenje „*tanka pamučna ili vunena tkanina*“. Izvorno značenje ovog oblika je „*grubo pamučno platno*“. Pridjev **franko** (it. *franco*) Njegoš upotrebljava u značenju „*slobodan*“, dok Vesna Lipovac Radulović navodi i značenja „*lišen, nedužan*“, a Srđan Musić ističe da se u govorima koje je on proučavao ovaj pridjev javlja samo u izrazu „*franka karta – slobodna karta u igri trešete*“. Imenica **kaseta** (it. *cassetta*) u Njegoševom rječniku ima značenje „*sanduk*“, dok u narodnim govorima na primorju može da znači i „*mrtvački sanduk*“, iako to značenje nema u izvornom jeziku. Imenicu **lama** (it. *arh. lama (pleh)*) Njegoš upotrebljava u značenju „*plehana posuda*“, a u narodnim govorima ona može da znači i „*sječivo noža*“, što odgovara značenju koje ova imenica ima u savremenom italijanskom jeziku. Imenica **lazaret** (it. *lazzaretto*) u Njegoševom jeziku znači „*bolnica*“, a narodnim govorima koje je proučavala Vesna Lipovac Radulović može da ima i značenje „*bolnica za zarazne bolesti, veliki prostor*“. Oblik **maškara** (it. *maschera*, ven. *mascara*) u Njegoševom rječniku javlja se u značenju „*maskirana osoba*“, dok u narodnim govorima može da znači i „*loše odjevena osoba*“. Ovo značenje imenice nije zabilježeno u rječnicima italijanskog jezika koje smo konsultovali. Glagol **mušketati** (it. *moschettare*) Njegoš upotrebljava u značenju „*strijeljati*“, dok je Radulovićeva pored navedenog zabilježila i značenje „*istučiti*“, koje glagol nema u izvornom jeziku. Imenica **pijaca** (it. *piazza*) u narodnim govorima može da znači „*trg, tržnica, čaršija*“, dok Njegoš koristi samo prvo od navedenih značenja. Pored značenja „*ostatak*“ koje ima u Njegoševom rječniku, imenica **resto** (it. *resto*) u narodnim govorima može da znači i „*okrajak*“, iako takvo značenje nema u italijanskom. Imenica **špion** (it. *spia*) u Njegoševom rječniku znači „*uhoda*“, a u narodnim govorima može da ima i značenje „*potkazivač*“. Imenicu **žbir** (it. *sbirro*) Njegoš upotrebljava u značenju „*žandarm, uhoda, špijun*“, dok u narodnim govorima ona može da znači i „*doušnik; lukav, pametan; policijski stražar*“. I u italijanskom jeziku ova imenica najčešće ima pejorativno značenje, ali u konsultovanim rječnicima nije registrovano da se njome može označavati uhoda ili potkazivač.

U pojedinim slučajevima od mogućih značenja izvorne riječi u narodnim govorima koristi se jedno, dok je kod Njegoša zabilježeno drugo. Primjer je imenica **skala** (it. *scala*) koju su Musić i Lipovac Radulović zabilježili u značenju „*stepenište*“, što je i osnovno značenje ove riječi, dok se kod Njegoša isti oblik javlja u značenju „*stijena*“, koje je znatno rjeđe. Imenica

prova u Njegoševom rječniku ima značenje „*dokaz*“, dok su u govornom jeziku primorskih oblasti Musić i Lipovac Radulović zabilježili značenja „*pokušaj, ispitivanje*“. Za imenicu **financa** (it. *finanza*) kod Njegoša smo registrovali značenje „*finansije*“, dok ju je Radulović u govornom jeziku zabilježila u značenju „*carinik*“. Zanimljiv je primjer imenice **tutela** (it. *tutela*) koju je Lipovac Radulović registrovala u značenju „*zaštita*“ što je njeno izvorno značenje, dok je Njegoš koristi u značenju „*zaštitnica*“ koje ova imenica u italijanskom jeziku ne može imati.

Od ukupnog broja imenica koje su zabilježene i kod Njegoša i u rječnicima Musića i Lipovac Radulović najveći dio se značenjski podudara. U pitanju su uglavnom riječi koje označavaju vrste namirnica, pokućstvo, djelove odjeće, predmete i pojmove iz svakodnevnog života. Neki od primjera su:

barka (it. *barca*);
galija (it. *galea*);
gondula (it. *gondola*);
trabakula (it. *trabaccolo*);
vapor (it. *vapore*);
barilo (it. *barile*) – bure;
bistijerna (lat. it. *cisterna*) – bunar;
depozit (it. *deposito*) – ostava, rezervoar za vodu;
magazin (it. *magazzino*) – skladište, spremište;
panjega – šupljina u kuhinjskom zidu koja služi kao ostava.

Od imenica koje označavaju vrste hrane zabilježili smo sljedeće primjere:

beškot (it. *biscotto*) – dvopek;
cukar (it. *zucchero*) – šećer;
frut (it. *frutto*) – plod;
kastradina (ven. *castradina*) – sušeno ovčije meso;
skoranca (ven. *scoranza*) – sušena riba sa Skadarskog jezera.

Navešćemo i nekoliko primjera imenica koje označavaju djelove kuće i pokućstva:

kamara (it. camera, ven. camara) – soba;
kaseta (it. cassetta) – sanduk;
lama (it. arh. lama – pleh) – plehana posuda;
lincul (it. lenzuolo) – čaršav;
pirun (ven. piron) – viljuška;
saket (it. sacchetto) – papirna kesa.

Na kraju ćemo pomenuti neke od primjera koji se odnose na predmete i pojmove iz svakodnevnog života:

dondo (it. arh. donno – gospodar) – stric, ujak, tetak;
familja (it. famiglia) – porodica;
medik (it. medico) – ljekar;
portantina (it. portantina) – (bolnička) nosila;
pijaca (it. piazza) – trg, riva (it. riva) – obala;
školj (it. scoglio) – greben u moru, malo ostrvo;
butiga (it. bottega) – dućan, radnja;
buslo (it. bussola) – kompas;
ura (it. ora) – čas;
maškara (it. maschera, ven. mascara) – maskirana osoba;
multa (it. multa) – kazna;
miritati (it. meritare) – zaslužiti;
resto (it. resto) – ostatak;
faculet (it. fazzoletto) – maramica.

Kao i u rječniku Petra I, i kod Njegoša smo zabilježili neke primjere koji se po obliku ne podudaraju sa onima u narodnom jeziku. I u ovom slučaju oni će biti prikazani u tabeli.

Izvorni oblik	Varijanta zabilježena u	Varijanta zabilježena u
---------------	-------------------------	-------------------------

	rječniku Petra II	narodnim govorima
<i>bagno</i>	<i>banja</i>	<i>banj</i>
<i>barile</i>	<i>barilo</i>	<i>barijo, barelo</i>
<i>cisterna</i>	<i>bistijerna</i>	<i>gustierna</i>
<i>deposito</i>	<i>depozit</i>	<i>depožit</i>
<i>geometra</i>	<i>đeometar</i>	<i>đometar</i>
<i>fabbricare</i>	<i>fabricirati</i>	<i>fabrikat, ofabrikat</i>
<i>famiglia</i>	<i>familja</i>	<i>famelja, vamelja</i>
<i>fanela</i>	<i>fanela</i>	<i>fanjela</i>
<i>frumentone</i>	<i>furmetin</i>	<i>mertin</i>
<i>castigare</i>	<i>kastigati</i>	<i>kaštigati</i>
<i>comune</i>	<i>komun</i>	<i>komuna</i>
<i>contrabbando</i>	<i>kontraband/kontrabanda</i>	<i>kontrobanat, kotrobanat</i>
<i>curioso</i>	<i>kuriozan</i>	<i>kurijožan</i>
<i>lenzuolo</i>	<i>lincul</i>	<i>lencuo, lancun, lencun</i>
<i>macchina</i>	<i>makina</i>	<i>makinja</i>
<i>passaporto</i>	<i>pasaport/pasport</i>	<i>pasaporat, pašaporat</i>
<i>posto</i>	<i>pošt</i>	<i>pošta</i>
<i>ricevuta</i>	<i>recevuda</i>	<i>ricevuta, ričevuta, ričevuta</i>
<i>segnale</i>	<i>senjal</i>	<i>senjo</i>
<i>scoranza</i>	<i>skoranca</i>	<i>škoranca</i>
<i>spesa</i>	<i>spenza</i>	<i>spendza, špendza, špenza</i>
<i>stimare</i>	<i>stimati</i>	<i>štimat, štimavat, stimavat</i>
<i>scatola</i>	<i>škatola</i>	<i>škatula</i>

Primjeri zabilježeni u narodnim govorima u najvećem broju slučajeva doživljavaju značajnije promjene i više se udaljavaju od izvornih riječi, dok su pojmovi registrovani u Njegoševom rječniku bliži originalnim oblicima od kojih vode porijeklo. Najčešće promjene do kojih dolazi u navedenim primjerima su zamjena konsonanata S i Z suglasnicima Š i Ž, svođenje

suglasničkih grupa i promjene nekih vokala. O svim ovim promjenama detaljnije će se govoriti u šestom poglavlju ovog rada.

Na kraju možemo zaključiti da italijanizme pronađene u Njegoševoj pisanoj zaostavštini treba svrstati u grupu prilagođenih pozajmljenica.

5. Italijanizmi u pisanoj zaostavštini Stefana Mitrova Ljubiše

5.1. Stvaralaštvo, političko djelovanje i stavovi o jeziku Stefana Mitrova Ljubiše

Treći autor čijim se stvaralaštvom bavimo u ovom radu jeste Stefan Mitrov Ljubiša. Ljubiša je rođen 1822. godine u Budvi koja je tada bila dio austrijske Dalmacije formirane poslije 1815. godine od nekadašnjih mletačkih posjeda na dijelu Hrvatskog primorja i u Boki. Ove teritorije ostale su pod austrijskom vlašću sve do 1918. godine. Tadašnja Dalmacija je bila jedna od najsiromašnijih i najslabije razvijenih austrijskih pokrajina u kojoj građanska klasa gotovo da nije postojala, a malobrojna je bila i nacionalno svjesna inteligencija. Osnovu vlasti činio je statičan i komplikovan administrativni sistem sa ogromnim brojem službenika. Ti činovnici, kako stranci tako i pripadnici lokalnog stanovništva, morali su poznavati italijanski jezik koji je i nakon pada Mletačke republike ostao zvanični jezik upravnih organa. Upravo je ovaj sloj društva predstavljao najjače uporište austrijske vlasti i bio glavni protivnik stvaranja nacionalnih država slovenskih naroda na ovom dijelu Balkanskog poluostrva.¹⁷⁸ Nasuprot njemu počeo se stvarati slovenski front koji je od 1861. godine djelovao kroz Narodnu stranku. Aktivan član te stranke je od samog početka bio i Stefan Mitrov Ljubiša. On je kao jedan od najistaknutijih predstavnika stranke iz Boke Kotorske djelovao u Dalmatinskom saboru i u Carevinskom vijeću u Beču. Političko djelovanje Ljubiše bilo je usmjereno prije svega na buđenje nacionalne svijesti lokalnog stanovništva i očuvanje njegovog nacionalnog identiteta. Jednim od suštinskih elemenata identiteta svog naroda Ljubiša je smatrao jezik i zbog toga se ozbiljno bavio ulogom i položajem tog jezika u društvu. Osim kao političar za svoj jezik se borio i kao književnik. Svoj prvi rad *Общество Паупровско у окружію Которскомъ* objavio je u „Srpsko-dalmatinskom magazinu“. Nakon ovog objavio je još niz članaka, polemika i rasprava u listovima, povezujući svoju političku aktivnost sa publicističkom djelatnošću. Svoja književna djela Ljubiša je počeo objavljivati relativno kasno, i to prvo kao pojedinačne pripovijetke u različitim časopisima. Priču *Šćepan Mali kako o njemu narod povijeda* objavio je 1868. godine, a onda su u narednih par godina objavljene i pripovijetke *Prodaja Patrijare Brkića*, *Kanjoš*

¹⁷⁸ Petrović (1976:126).

Macedonović, Pop Andrović novi Obilić, Skočidevojka i druge. Zbirka *Pripovijesti crnogorske i primorske* štampana je 1875. godine u Dubrovniku, dok su *Pričanja Vuka Dojčevića* objavljivana u Beču između 1877. i 1879. godine. Jedino njegovo objavljeno poetsko djelo je poema *Boj na Visu*. Osim književnog opusa Ljubiša je ostavio i veliki broj pisama koja danas imaju prije svega kulturno-istorijsku vrijednost, kao i izvjestan broj govora i interpelacija koji će takođe biti predmet našeg interesovanja.

Stefan Mitrov Ljubiša poznat je kao jedan od najvatrenijih pristalica Vukove reforme jezika. Neki smatraju da je prihvatajući Vukova načela nastojao da svoj jezički izraz što više približi narodnom govoru svoga kraja i Crne Gore. Međutim, ima i drugačijih shvatanja. Branislav Ostojić tvrdi da je Ljubišina „jezička struktura bliža standardu nego jeziku svakodnevice“ i da „u strukturi njegovog djela preovlađuju osobine književnog jezika“.¹⁷⁹ On ipak dodaje i to da su u Ljubišino stvaralaštvo „ušle i bitne zavičajne govorne pojedinosti, tako da je njegovo djelo, čija je ne samo literarna nego i jezička vrijednost nesporna, sačuvalo dosta podataka za dijalektologiju i folkloristiku“.¹⁸⁰ Istovremeno je, po mišljenju Olge Trofimkine,¹⁸¹ Ljubiša težio da jezik koji koristi u svom književnom stvaralaštvu koliko god je moguće oslobodi uticaja stranih jezika. Trofimkina kaže da je on duboki poznavalac narodnog jezika, „ali je u isto vreme izvanredan majstor književnog izraza. On svakodnevni govorni jezik ne prenosi naturistički u književnost, nego aktivno radi na usavršavanju izraza. Čitalac dobija utisak potpune autentičnosti narodnog jezika u njegovima delima. Međutim, analiza samo jednog dela njegove leksike – pozajmljenih reči – pokazala je da je pisac izvršio ogroman rad oslobađajući izraz od stranih reči. (...) Na osnovu analize pozajmljenih reči u jeziku Ljubišinih dela možemo reći da je u leksici ovog pisca relativno malo ovakvih reči, neuporedivo manje nego u narodnim govorima, a njihova je upotreba duboko obrazložena: ovo su bilo reči koje nemaju ekvivalente u srpskohrvatskom jeziku, bilo one koje su vezane za prikazano doba i zato su neophodne za stvaranje odgovarajućeg lokalnog ili vremenskog ambijenta. I najzad, ovo su reči koje su se već tako odomaćile u srpskohrvatskom jeziku da su sasvim izgubile svoj inojezični karakter i počele proširivati stilističke mogućnosti jezika.“¹⁸² Govoreći o prisustvu italijanizama u jeziku Stefana

¹⁷⁹ Ostojić (2012:11).

¹⁸⁰ Isto, str. 11.

¹⁸¹ Trofimkina (1983:39).

¹⁸² Trofimkina (1983:38).

Mitrova Ljubiše, Olga Trofimkina iznosi stanovište da su uprkos rasprostranjenosti u narodnim govorima Crnogorskog primorja, pa čak i kontinentalnog dijela Crne Gore, pozajmljenice iz italijanskog praktično isključene iz Ljubišinog jezika.¹⁸³ Ona to objašnjava Ljubišinim odnosom prema sopstvenom jeziku, ali i njegovim političkim ubjeđenjima o kojima je bilo riječi nešto ranije. Trofimkina dalje navodi da je u korpusu koji je obradila pronašla svega 8 od ukupno 400 italijanizama koje Vaso Tomanović bilježi u svom radu posvećenom tuđicama u govorima Boke Kotorske, i još 7 primjera koje Tomanović ne pominje u svom istraživanju. Ona smatra da su u pitanju uglavnom riječi koje su u govorni jezik primorskih oblasti ušle zajedno sa pojmovima koje označavaju pošto za njih nije bilo naziva u narodnom jeziku. Iz navedenog bi se dalo zaključiti da Olga Trofimkina smatra da je Ljubiša-političar, izraziti „antiitalijanaš“¹⁸⁴ ostao dosljedan svojim političkim stavovima i u književnom stvaralaštvu. Drugačije stanovište zastupa Luka Valjo koji ističe da je Ljubiša imao poseban odnos poštovanja prema Italiji i Italijanima koji su se u njegovo vrijeme izborili za ujedinjenje i tako ostvarili ono što je pisac želio da postigne i njegov narod. Valjo govori i o posebnom odnosu Ljubiše prema Manconijevom djelu.¹⁸⁵ On smatra da je Manconi imao uticaja na Ljubišino stvaralaštvo i da je upravo od njega naš pisac preuzeo neke pripovjedačke tehnike i tajne književnog zanata. Manconi mu je po mišljenju Valja poslužio i kao izvor inspiracije za teme i motive koje je obradio u svojim pripovijetkama. Valjo ne negira opšteprihvaćeno stanovište da je Ljubiša bio jedan od najvatrenijih zagovornika ravnopravnosti jezika i naroda u Austriji, ali smatra da je on ipak priznavao značaj italijanskog jezičkog i kulturnog uticaja na Crnogorskom primorju. Valjo kaže da je najzanimljiviji aspekt Ljubišinog djela upravo prisustvo italijanizama i riječi iz venecijanskog dijalekta. Ove riječi, smatra Valjo, za autora predstavljaju integralni dio leksike koju svakodnevno koristi i odslikavaju pravi narodni govor. Mi u našoj analizi pokušavamo da utvrdimo da li je, kako smatra Trofimkina, Ljubiša-političar odredio neke izbore Ljubiše-književnika i uticao na to da on donekle negira jezičku stvarnost svoga kraja u kome su italijanizmi bez sumnje bili zastupljeni, ili je pisac prihvatio italijanizme koji su činili sastavni dio narodnog jezika i kao takve ih prenio u svoje stvaralaštvo.

¹⁸³ Trofimkina (1983:37).

¹⁸⁴ Ovaj termin koristi Rade Petrović u svom radu *Stefan Mitrov Ljubiša – nacionalni i politički radnik*, koji je objavljen u zborniku radova sa naučnog skupa posvećenog Ljubiši održanog u Titogradu i Budvi 1976. godine, CANU, Titograd; str. 125-147.

¹⁸⁵ O odnosu Ljubiše prema Manconiju Luka Valjo govori u predgovoru italijanskom izdanju knjige Vesne Lipovac Radulović *Romanismi lessicali in Montenegro. Budua e Pastrovici. La parte sud-orientale delle Bocche di Cattaro*.

5.2. Riječi italijanskog porijekla u stvaralaštvu Stefana Mitrova Ljubiše

U dijelu korpusa sačinjenom od djela Stefana Mitrova Ljubiše utvrdili smo prisustvo 251 riječi italijanskog porijekla, i to 211 imenica, 25 glagola, 14 pridjeva i jedan prilog. Od tog broja u narodnim govorima koji su nam služili za poređenje zabilježeno je 139 primjera, odnosno 55,37% od ukupnog broja registrovanih riječi, dok preostalih 112 (44,63%) nije prisutno u narodnom jeziku Boke Kotorske, Budve i Paštrovića. Pri detaljnijoj analizi korpusa može se primijetiti da se riječi porijeklom iz italijanskog jezika prisutne u Ljubišinim književnim djelima gotovo po pravilu javljaju i u narodnim govorima. Na primjer, u djelu *Pričanja Vuka Dojčevića* zabilježena su 32 italijanizma od kojih se 25 (78,12%) javlja i u govornom jeziku. *Pripovijesti crnogorske i primorske* sadrže 29 riječi italijanskog porijekla, a od toga je u narodnim govorima prisutno 25 leksema, što čini 86,2% ukupnog broja. U najvećem broju slučajeva u pitanju su pojmovi iz svakodnevnog života koji su se ustalili u govornom jeziku Ljubišinog zavičaja na čijoj je upotrebi, kao što je prethodno rečeno, pisac veoma insistirao. To se može vidjeti i iz narednih primjera koje smo grupisali u nekoliko kategorija:

- a) riječi koje se odnose na dijelove pokućstva i odjeću

lopiža – *lat. lapidea* – zemljani lonac;

škrabijica – *ven. scarabatolo (polica)* - fijoka, ladica;

korec – *it. corpetto* – prsluk, ženska bluza.

- b) vrste namirnica

krap – *it. carpa* – šaran;

loćika – *it. lattuga* – zelena salata;

kulin – *it. culleo (kožna mješina)* – debela kobasica;

cukar – *it. zuccherio, ven. zucaro* – šećer;

leća – *it. lenticchia* – sočivo;

širun – *ven. suro* – vrsta morske ribe;

palomnić – *it. palamita, ven. palamida* – palamida;
sapa – *it. salpa* – vrsta mekušca.

c) pomorska i ribarska terminologija

galija – *it. galea, ven. galia* – brod na vesla koji su obično pokretali zatvorenici;
rinčak – *it. rezzaglio, rizzagio* – vrsta ribarske mreže;
tunja – *ven. tozna* – vrsta vrpce sa udicom;
noštromo – *it. nostromo* – zapovjednik palube;
palj – *it. pala (lopata)* – lopata kojom se izbacuje voda iz lađe.

U preostaloj pisanoj zaostavštini Ljubiše takođe ima riječi italijanskog porijekla, ali u manjem procentu nego u njegovom književnom stvaralaštvu. Važno je napomenuti i to da su italijanizmi iz ovog segmenta korpusa u znatno manjoj mjeri prisutni u narodnim govorima koji su nam služili za poređenje. U 48 Ljubišinih govora i interpelacija koje smo pregledali registrovali smo 36 riječi porijeklom iz italijanskog jezika. Od tog broja u narodnim govorima Boke, Budve i Paštrovića zabilježeno je njih 14 (38, 88%). Deset od tih pojmova zabilježili su i Vesna Lipovac Radulović i Srđan Musić, a po dva su zabilježena samo u govoru sjeverozapadne Boke, odnosno Budve i Paštrovića. Većina njih odnosi se na sferu svakodnevnog života:

đimnazija – *it. ginnasio* – gimnazija;
škatula – *it. scatola* – kutija;
oćale – *it. occhiali* – naočari;
ćokolata – *it. cioccolata* – čokolada;
dacija – *it. dazio* – dažbina, porez.

Neki od tih oblika u narodnim govorima imaju drugačije ili uže značenje. Na primjer oblik **financa** (*it. finanza*) u Ljubišinom rječniku znači „*finansije*“, dok se u narodnim govorima koristi u značenju „*carinik*“. U izvornom jeziku ovaj oblik znači „*finansije; finansijska policija*“. Imenica **štatut** (*it. statuto*) u narodnom jeziku ima značenje „*odredba, zakon*“, a Ljubiša je upotrebljava u značenju „*pravilnik*“. U Ljubišinom jeziku oblik **matrikula** (*it.*

matricola) znači „*upisna knjiga, registar*“, dok se u narodnim govorima na primorju ista imenica koristi u značenju „*pomorska knjižica, isprava pomoraca za plovidbu*“. U italijanskom jeziku navedeni pojam ima prvo navedeno značenje. Iz dijela korpusa koji se tiče Ljubišinih govora i interpelacija može se izdvojiti i grupa oblika koji nijesu prisutni u narodnim govorima. Najbrojniji u toj grupi su primjeri koji pripadaju administrativnoj i političkoj terminologiji:

burokrat – *it. burocrate* – birokrata;

eksekutivni – *it. esecutivo* – izvršni;

burokracija – *it. burocrazia* – birokratija;

gibelino – *it. ghibellino* – gibelin;

ministerialni – *it. ministeriale* - ministarski;

korolar – *it. corollario* – nužna posljedica, zaključak;

Đunta – *it. giunta (odbor, vijeće)* – ovdje: Zemaljski odbor.

U dio korpusa posvećen pisanoj zaostavštini Stefana Mitrova Ljubiše ušla su i njegova pisma. U kritičkom izdanju cjelokupnog sačuvanog stvaralaštva ovog autora objavljeno je njih 125. Dvadeset tri pisma pisana su na stranim jezicima (njemačkom ili italijanskom), a preostala 102, koja su bila predmet našeg interesovanja, na našem jeziku. U Ljubišinih pismima registrovali smo 118 riječi koje vode porijeklo iz italijanskog jezika ili njegovih dijalekata. Od toga je u narodnim govorima zabilježeno 56 riječi, što čini 47,45% ukupnog broja registrovanih italijanizama. Samo u rječniku Srđana Musića javlja se 8 riječi (6,77%), samo kod Vesne Lipovac Radulović prisutno je 14 oblika (11,86%), a kod oboje su zabilježena 34 oblika (28,81%). Primijetili smo i to da se italijanizmi češće javljaju u pismima koja nijesu službenog karaktera, posebno u korespondenciji sa članovima porodice ili bliskim prijateljima, dok su u dopisima službenog karaktera riječi italijanskog porijekla znatno rjeđe. Na primjer, u veoma kratkom pismu upućenom Visarionu Ljubiši 1849. godine javlja se čak 7 riječi italijanskog porijekla:

Salonić – *it. Salonicco* – Solun;

butiga – *it. bottega* – dućan, radnja;

komeštibil – *it. commestibile* – prehrambeni proizvodi;

frankati – *it. affrancare* – platiti poštarinu, frankirati;

konat – *it. conto* – račun;

skužati – *it. escutere* – utjerati dug, naplatiti;

preša – *it. pressa* – žurba.

Od navedenih primjera u narodnim govorima nijesu zabilježeni vlastita imenica **Salonić** i glagol **frankati**. Nasuprot ovom primjeru, u pismima namijenjenim zvaničnicima Carevine, političkim protivnicima ili urednicima časopisa kojima je slao svoje radove, riječi italijanskog porijekla se javljaju samo sporadično, i najčešće su u pitanju stručni termini iz sfere prava i politike:

ezekucija – *it. esecuzione* – izvršenje;

Dieta – *it. Dieta* – Sabor;

tribunal – *it. tribunale* – sud;

pericija – *it. perizia* – vještačenje;

apelati se – *it. appellarsi* – žaliti se;

gabineto – *it. gabinetto* – kabinet, ministarstvo;

senjatura – *it. segnatura* – potpis;

šuplika – *it. supplica* – molba, žalba;

rikurs – *it. ricorso* – žalba;

seduta – *it. seduta* – sjednica.

Od navedenih primjera u narodnim govorima registrovani su oblici **tribunal** i **apelat se**. U govornom jeziku našeg primorja nijesu prisutni ni neki termini iz ekonomije koje Ljubiša koristi u svojim pismima:

asenjirati – *it. assegnare* – dodijeliti, doznačiti;

recevitur – *it. ricevitore* – poreznik, inkasant;

kaša – *it. cassa* – kasa;

dita – *it. ditta* – firma, preduzeće;

direcion – *it. direzione* – uprava;

reversal – *it. reversale* – priznanica;

oferta – *it. offerta* – ponuda;

kontabilitad – *it. contabilità* – računovodstvo;

pjedario – *it. arh pieggio (jemac, garant)* – ovdje: garancija, jemstvo;

konvencion – *it. convenzione* – ugovor, sporazum.

Riječi koje su prisutne i u Ljubišninim pismima i u narodnim govorima mogu se grupisati u nekoliko kategorija:

- a) lekseme kojima se označavaju dijelovi kuće, pokućstva i domaćinstva

ura – *it. ora (čas)* – časovnik;

tinel – *it. tinello* – trpezarija;

skala – *it. scala* – stepenište;

đardin – *it. giardino* – bašta;

- b) nazivi različitih vrsta namirnica

rožalija – *it. rosolio* – vrsta likera;

biž – *ven. biso* – grašak;

gof – *ven. gofo* – vrsta morske ribe;

- c) riječi iz sfere svakodnevnog života

kaštiga – *it. castigo* – kazna;

inđenjer – *it. ingegnere* – inženjer;

banda – *it. banda* – strana;

familja – *it. famiglia* – porodica;

kolpo – *it. colpo* – udar;

riceta – *it. ricetta* – recept;

rest – *it. resto* – ostatak;

manin – *ven. manin* – narukvica;

cerot – *it. cerotto* – flaster, melem, obloga;

d) riječi iz pomorske terminologije

vapor – *it. vapore* – parobrod;

fortunal – *it. fortunale* – nevrijeme, oluja na moru;

kalafit – *it. calafato* – majstor koji popravlja, odnosno katraniše brodove;

porat - *it. porto* – luka.

Kod nekih od termina koji su prisutni i u Ljubišinoj zaostavštini i u narodnim govorima Boke, Budve i Paštrovića primjetne su manje ili veće razlike u značenju. Za razliku od riječi iz italijanskog jezika koje se javljaju kod Petra I i Petra II, italijanizmi zabilježeni u Ljubišnim pismima nemaju opštije značenje od onog koje se javlja u narodnim govorima. Oni se razlikuju od termina iz narodnog jezika uglavnom po broju značenja. Oblici zabilježeni u govornom jeziku našeg primorja imaju više značenja, dok su u Ljubišinom rječniku upotrijebljeni u samo jednom od njih. Imenica **kaštiga** (*it. castigo*) kod Ljubiše ima značenje „kazna“, dok su u narodnom jeziku pored navedenog zabilježena i značenja „zlo, nesreća, čudo“. U italijanskom jeziku ova imenica može da znači i „izuzetno dosadna osoba“. Značenje „nesreća, zlo“ ima u izrazu *castigo di Dio*. Oblik **banda** (*it. banda*) Ljubiša upotrebljava sa značenjem „strana“, a u narodnim govorima on može da znači i „limena glazba; grupa razbojnika“. U izvornom jeziku imenica ima sva navedena značenja. Imenica **kolpo** (*it. colpo*) u Ljubišinom stvaralaštvu upotrijebljena je u značenju „udar“, a u narodnom jeziku može da znači i „srčana kap, šlog; nalet vjetra, valova ili kiše“. Svako od navedenih značenja ovaj oblik ima i u italijanskom jeziku. Pojam **cerot** (*it. cerotto*) u Ljubišinom rječniku ima značenje „flaster, melem, obloga“, a u narodnim govorima može biti upotrijebljen i u značenju „dosadna osoba“. U italijanskom jeziku imenica ima sva navedena značenja, a u šaljivom kontekstu njome se označava i osoba krhkog zdravlja. Imenicu **resto** (*it. resto*) Ljubiša upotrebljava u značenju „ostatak“, dok u govornom jeziku našeg primorja ona može da znači i „okrajak“.

U korpusu smo zabilježili i izvjestan broj riječi koje su zabilježene i u Ljubišinom rječniku i u narodnim govorima, ali sa potpuno različitim značenjem. Imenica **riganj** (ven. *rigano* – konop) kod Ljubiše označava vrstu sprave za mučenje, a u narodnim govorima znači „konop za vezivanje mreže“. U rječniku venecijanskog dijalekta koji smo konsultovali zabilježeno je sam odruko ovdje navedeno značenje. Glagol **surgati** (it. *sorgere* – javiti se, uzdizati se, izaći) Ljubiša koristi u značenju „*polomiti*“, dok se u narodnom jeziku on javlja u značenju „*baciti (sidro) u more; gurnuti; spustiti*“. U italijanskom jeziku pored navedenog, postoji i zastarjeli glagol istog oblika koji može da znači „*usidriti se*“. Oblik **dispensa** (it. *dispensa*) u Ljubišinom rječniku znači „*oslobođenje od neke obaveze ili propisa*“, dok se u narodnim govorima koristi u značenju „*(brodska) ostava*“. U italijanskom jeziku ova imenica ima oba navedena značenja. Termin **ura** (it. *ora*) kod Ljubiše je upotrijebljen u značenju „časovnik“, dok se u govornom jeziku koristi isključivo u značenju „*sat, čas*“. U italijanskom jeziku imenica ima samo drugo navedeno značenje. U narodnim govorima imenica **impreza** (it. *impresa*) ima značenje „*preduzeće*“, dok je u Ljubišinom rječniku upotrijebljena u značenju „*poduhvat*“. I jedno i drugo značenje prisutno je u izvornom jeziku. Oblik **kartela** (it. *cartella*) Ljubiša koristi sa značenjem „*polisa*“, a u govornom jeziku ista imenica znači „*srećka; mapa, korice*“. Sva ova značenja prisutna su i u italijanskom jeziku. U narodnim govorima oblik **konsulta** (it. *consulta*) javlja se u značenju „*ljekarski konzilijum*“, a u Ljubišinom rječniku on znači „*savjetovanje*“. Treba napomenuti da se značenje prisutno u narodnim govorima u rječnicima italijanskog jezika označava se kao zastarjelo.

Kao i kod prethodnih autora, i kod Ljubiše je prisutna izvjestan broj primjera koji se po obliku ne podudaraju sa pojmovima zabilježenim u narodnom jeziku. Neki od njih biće prikazani u narednoj tabeli:

Izvorni oblik	Varijanta zabilježena u rječniku Stefana Mitrova Ljubiše	Varijanta zabilježena u narodnim govorima
rezzaglio, rizzagio	<i>rinčak</i>	<i>ričak</i>
zizola	<i>zizula</i>	<i>žižula</i>
canale	<i>konaval</i>	<i>konao, kono</i>

<i>approvvigionare</i>	<i>proviđavati</i>	<i>provižati</i>
<i>collana</i>	<i>kolajna</i>	<i>kolana</i>
<i>corallo</i>	<i>koralj</i>	<i>koralja</i>
<i>appellarsi</i>	<i>apelati se</i>	<i>pelat se</i>
<i>forestiere</i>	<i>forestiere</i>	<i>furešti</i>
<i>manin</i>	<i>manin</i>	<i>manina</i>
<i>calafato</i>	<i>kalafit</i>	<i>kalafat</i>

Iz navedenih primjera može se vidjeti da je u pojedinim slučajevima izvornom obliku bliži pojam zabilježen u Ljubišinom rječniku, a nekada se originalnom pojmu više približava varijanta riječi registrovana u narodnim govorima. U oblicima **koralja** i **manina** u narodnim govorima dolazi do promjene roda, dok varijante prisutne kod Ljubiše čuvaju izvorni rod. Oblik **furešti** prisutan u narodnom jeziku vodi porijeklo od venecijanskog pridjeva **foresto**, dok termin registrovan u Ljubišinom rječniku potiče od italijanske varijante tog pridjeva.

6. Fonetske, morfološke i semantičke promjene u posuđenicama

6.1. Definicija posuđenice i posuđivanja. Mehanizmi prilagođavanja posuđenica

U ovom poglavlju detaljnije ćemo se baviti procesom prilagođavanja posuđenica koje potiču iz italijanskog jezika i njegovih dijalekata u govornom jeziku crnogorskih primorskih oblasti i u pisanoj zaostavštini Petra I, Petra II i Stefana Mitrova Ljubiše. Na početku ćemo definisati sâm pojam posuđivanja i ukazati na činioce koji ga mogu uzrokovati, kao i na načine njegovog ispoljavanja. Koristeći teorijski okvir koji je postavio Rudolf Filipović analiziraćemo stepen adaptiranosti posuđenica na fonetskom, morfološkom i semantičkom nivou. Po definiciji Daultona, leksičko posuđivanje predstavlja proces usvajanja pojedinačnih riječi ili širih

segmenata vokabulara iz nekog jezika ili dijalekta.¹⁸⁶ Ova pojava je jedna od najočiglednijih posljedica jezičkog kontakta.¹⁸⁷ S obzirom na mehanizam posuđivanja ono može biti:

1. neposredno
2. posredno (indirektno)
3. posredno uz promjene na planu forme i značenja
4. kružno.

Haspelmath iznosi stav da se najčešće i najlakše posuđuju riječi vezane za tehnologiju i nova otkrića, dok su elementi takozvanog osnovnog vokabulara najmanje podložni prenošenju iz jednog u drugi jezik. On takođe smatra da je jedna od osnovnih odlika posuđenica njihova neraščlanjivost u jeziku primaocu. To bi značilo da većina pozajmljenih riječi ne može biti analizirana na isti način u jeziku iz kog potiče i u jeziku čiji je dio naknadno postala. Izuzetak u tom smislu javlja se kada se iz istog jezika preuzime više složenica u kojima se ponavlja slično značenje. U tom slučaju moguće je rekonstruisati i morfološku strukturu riječi.¹⁸⁸ Posuđivanje može da obuhvati korijenske morfeme i afikse, ali i kolokacije i gramatičke obrasce.¹⁸⁹ To znači da posuđivanje može biti materijalno i strukturalno. Materijalno posuđivanje odnosi se na preuzimanje leksema, afiksa ili cijelih rečenica, dok strukturalno posuđivanje podrazumijeva usvajanje sintaksičkih, morfoloških i semantičkih obrazaca iz jezika davaoca.¹⁹⁰ Poseban oblik strukturalnog posuđivanja predstavlja stvaranje kalkova. U ovu kategoriju pozajmljivanja spada i proširivanje značenja posuđene riječi, pri čemu se polisemički karakter termina iz jezika davaoca prenosi u jezik primalac.¹⁹¹ Ovdje treba pomenuti i takozvane miješane pozajmljenice (*eng. loanblends*) koje su sačinjene dijelom od pozajmljenog, a dijelom od izvornog leksičkog materijala.

¹⁸⁶ Up. Daulton (2011 : 25).

¹⁸⁷ Problematikom jezičkih kontakata na ovim prostorima najviše se bavio hrvatski lingvista Rudolf Filipović koji je autor studije *Teorija jezika u kontaktu*.

¹⁸⁸ Up. Martin Haspelmath, "Lexical borrowing: concepts and issues", u Martin Haspelmath, Uri Tadmor (urednici), *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*, De Gruyter Mouton Publishers, Berlin 2009, str. 39.

¹⁸⁹ Isto, str. 36.

¹⁹⁰ Isto, str. 37.

¹⁹¹ Isto, str. 39.

Pozajmljena riječ u procesu posuđivanja može da sačuva svoj originalni oblik i značenje, a može i da prođe kroz postupak prilagođavanja fonološkom i morfološkom sistemu jezika primaoca. Prilagođavanje, odnosno adaptacija može biti primarna i sekundarna. Primarna adaptacija obuhvata promjene koje određena riječ doživi od ulaska u neki jezik do njene integracije u tom jeziku. Sekundarna adaptacija podrazumijeva promjene riječi nakon njene integracije u određenom jeziku. Adaptacija je u nekim slučajevima neophodna kako bi riječ bila upotrebljiva u jeziku primaocu. Ipak, stepen adaptacije može i da varira, u zavisnosti od više činilaca. Ukoliko je neka riječ novija u jeziku primaocu, ona se može ustaliti i bez adaptacije, pa čak i zadržati originalni izgovor. Riječi koje nijesu adaptirane u nekada se određuju kao *tudice*, i kao takve one se razlikuju od *posuđenica* koje su prošle proces prilagođavanja i postale integralni dio jezika primaoca.¹⁹² Za novije ili neadaptirane posuđenice relativno je lako utvrditi izvorni jezik, odnosno jezički sistem iz koga su preuzete. Znatno je složeniji proces prepoznavanja starijih posuđenica, to jest onih riječi koje su se u jeziku primaocu „odomaćile“. Jedan od mehanizama koje lingvisti primjenjuju u tom procesu je utvrđivanje sličnosti u obliku i značenju koje određena riječ iz nekog jezika ima sa riječju iz nekog drugog jezika.¹⁹³ Pri tome je važno isključiti mogućnost da analizirane riječi imaju zajedničkog „pretka“ odnosno riječ od koje vode porijeklo. Naredni problem sa kojim se lingvisti suočavaju pri identifikaciji posuđenica jeste određivanje pravca u kom je posuđivanje išlo, što podrazumijeva utvrđivanje jezika davaoca i jezika primaoca. Jedan od kriterijuma koji se može primijeniti jeste određivanje stepena do kog je moguće datu riječ analizirati u oba jezika, pri čemu se za izvorni jezik uzima onaj u kome je moguć veći stepen raščlanjivanja riječi. Kao kriterijum za utvrđivanje izvornog jezika i jezika primaoca uzima se i stepen fonološke integritanosti, kao i postojanje određene riječi u jezicima srodnim jeziku davaocu, ali ne i jeziku primaocu.¹⁹⁴

Osim po stepenu adaptiranosti, riječi stranog porijekla mogu se podijeliti i s obzirom na razloge njihovog ulaska u određeni jezik. U okviru ove podjele mogu se izdvojiti dvije najšire grupe – posuđenice koje su ušle u jezik kako bi se njima označio neki novi, do tada nepostojeći pojam ili sadržaj, i posuđenice koje su ušle u određeni jezik uprkos tome što u datom jeziku već postoji pojam istog ili sličnog značenja. Posuđivanje riječi radi označavanja nekog novog pojma

¹⁹² Haspelmath (2009 : 42).

¹⁹³ Isto, str. 45.

¹⁹⁴ Isto, str. 45.

ili koncepta određuje se kao posuđivanje uslovljeno jezičkim razlozima, dok se može reći da je posuđivanje „nepotrebnih“ riječi uslovljeno nejezičkim razlozima – istorijskim, geografskim, i političkim faktorima. Haspelmath prvu navedenu vrstu posuđenice označava kao „posuđenice iz potrebe“ (*loans by necessity*), ali smatra da je to donekle pojednostavljeno shvatanje, pošto bi svaki jezik trebalo da ima dovoljan potencijal za stvaranje novih leksema za označavanje novih pojmova¹⁹⁵. Po njegovom mišljenju stepen prihvatanja posuđenica za označavanje novih pojmova u određenom jeziku direktno je uslovljen statusom koji u toj jezičkoj zajednici ima jezik iz koga se pozajmljuje.¹⁹⁶ Status jezika davaoca utiče i na posuđivanje leksičkog materijala kojim se zamjenjuju ili zbog kojeg se potiskuju postojeći elementi leksičkog fonda u nekom jeziku.¹⁹⁷ Ako se posmatra jezička zajednica u cjelini, na ovaj tip posuđivanja utiču brojni činioci, poput istorijskih veza, geografske bliskosti ili političke povezanosti, dok je sa stanovišta pojedinca ova vrsta posuđivanja uslovljena prestižom jezika davaoca. Neki zastupaju stanovište da na ovu vrstu posuđivanja utiče i potreba određenog jezika za bogaćenjem, odnosno za postojanjem sinonima.¹⁹⁸ Weinreich smatra da posuđivanje može biti uslovljeno i unutrašnjim činiocima vezanim za jezik primalac. U ovu grupu faktora mogu se svrstati niska frekventnost riječi koja se zamjenjuje posuđenicom ili izbjegavanje gomilanja homonima u jeziku. Pored pozitivnog, na posuđivanje može uticati i negativan stav prema određenom jeziku.¹⁹⁹ U tom slučaju posuđenice iz jezika davaoca u jeziku primaocu imaju negativnu konotaciju, i njihova upotreba je ograničena na niže jezičke registre, uglavnom sa ciljem postizanja komičnog efekta. Pored dva prethodno navedena tipa posuđivanja i posuđenica, postoji i treći, manje zastupljen tip koji Haspelmath određuje kao *therapeutic borrowing*.²⁰⁰ Do ovog tipa posuđivanja dolazi ukoliko određena riječ u nekom jeziku postane tabu. Važno je napraviti razliku između posuđivanja i nametanja u sferi jezika. Nametanje se javlja u jezičkim odnosima u kojima postoji odnos supstrata i superstrata, to jest potčinjenog i dominantnog jezika. U ovakvoj situaciji posuđivanje se prvenstveno tiče fonologije i sintakse. Posuđivanje, sa druge strane, tiče se jezika

¹⁹⁵ Haspelmath (2009 : 46).

¹⁹⁶ Isto, str. 48

¹⁹⁷ Isto, str. 48.

¹⁹⁸ Up. Weinreich (1968 : 60).

¹⁹⁹ Weinreich (1968 : 60).

²⁰⁰ Haspelmath (2009 : 50).

koji funkcionišu kao adstrati i ono je vezano prvenstveno za sferu leksike, mada se može proširiti i na druge segmente jezičkog sistema.²⁰¹

Prilagođavanje posuđenica se vrši u okviru četiri podsistema, pa se u skladu sa tim mogu izdvojiti četiri tipa adaptacije:

1. fonološka adaptacija
2. ortografska adaptacija
3. morfološka adaptacija
4. semantička adaptacija.²⁰²

Prema definiciji Filipovića fonološka adaptacija ili transfonemizacija podrazumijeva zamjenu fonoloških elemenata jezika davaoca fonološkim elementima jezika primaoca²⁰³. Transfonemizacija može biti:

1. potpuna – podrazumijeva potpuno podudaranje fonema modela (riječ iz jezika davaoca) sa fonemama replike (riječ iz jezika primaoca);
2. djelimična – podrazumijeva djelimično podudaranje fonema modela i replike;
3. slobodna – podrazumijeva potpuno razlikovanje pojedinih fonema modela i replike.

Pri analizi fonološke adaptacije potrebno je uporediti fonološke sisteme jezika davaoca i jezika primaoca, njihove prozodijske karakteristike i način distribucije fonema²⁰⁴. Sa fonološkog aspekta posuđenica može biti oblikovana prema ortografiji ili prema izgovoru u izvornom jeziku. Ukoliko se adaptacija vrši s obzirom na ortografiju, to se može učiniti na više načina:

1. može se sačuvati originalna ortografija;
2. način pisanja posuđenice može se prilagoditi sistemu jezika primaoca onda kada se u jeziku davaocu i jeziku primaocu za istu fonemu koriste različite grafeme;
3. način pisanja posuđenice može biti uslovljen djelovanjem jezika posrednika.

²⁰¹ Isto, str. 51.

²⁰² Sočanac (2004a : 2).

²⁰³ Filipović (1986 : 69-70)

²⁰⁴ O fonološkoj adaptaciji više u: Fon Koetsem, 1988.

Morfološka adaptacija posuđenice može biti primarna i sekundarna. Primarna adaptacija podrazumijeva promjene do kojih dolazi u procesu asimilacije posuđenice. U ovom procesu mogu se izdvojiti tri tipa morfoloških zamjena odnosno transmorfemizacija:

1. nulta transmorfemizacija – podrazumijeva preuzimanje riječi koja sadrži samo slobodnu morfemu i nultu vezanu morfemu;
2. kompromisna transmorfemizacija – podrazumijeva i preuzimanje vezane morfeme jezika davaoca;
3. potpuna transmorfemizacija – podrazumijeva zamjenu vezane morfeme jezika davaoca odgovarajućom vezanom morfemom jezika primaoca.²⁰⁵

Sekundarna adaptacija predstavlja fazu u kojoj je pozajmljenica potpuno integrisana u jezik primaoca i kao takva može da bude dio morfoloških procesa.²⁰⁶

Semantička adaptacija takođe može obuhvatati primarni i sekundarni nivo. Na primarnom nivou semantičke adaptacije dešavaju se sljedeće promjene:

1. nulta ekstenzija značenja – značenje modela, odnosno pozajmljenice ostaje nepromijenjeno;
2. sužavanje značenja – može da se odnosi na broj značenja ili na semantičko polje. Sužavanje broja značenja podrazumijeva izbor jednog specifičnog značenja posuđenice koje se zadržava u jeziku primaoca.

I sekundarna semantička adaptacija podrazumijeva dva tipa promjena:

1. proširivanje broja značenja;
2. proširivanje semantičkog polja.

Promjene značenja do kojih dolazi u primarnoj adaptaciji mogu se definisati kao prenos značenja, dok se promjene značenja koje se dešavaju tokom sekundarne adaptacije i uslovljene

²⁰⁵ Filipović (1986 : 117 – 123).

²⁰⁶ Isto, str. 119.

su upotrebom posuđenice u jeziku primaocu određuju kao prilagođavanje značenja.²⁰⁷ Na kraju treba pomenuti i posuđivanje na sintaksičkom nivou koje se tiče posuđenica intimnog tipa.²⁰⁸

Pitanjem stepena adaptiranosti posuđenica bavio se i Srđan Musić koji je ponudio nešto jednostavniju klasifikaciju od ove koju smo prethodno prikazali.²⁰⁹ Analizirajući stepen adaptiranosti pozajmljenih riječi, Musić polazi od njihove klasifikacije po stepenu i načinu asimilacije. Po toj klasifikaciji podjela pozajmljenica se može vršiti s obzirom na stepen asimilovanosti na fonemičkom i morfemičkom nivou. Na fonemičkom nivou, po stepenu asimilovanosti mogu se razlikovati tri kategorije riječi – neasimilovane, djelimično asimilovane i potpuno asimilovane riječi. Tri skupine riječi mogu se izdvojiti i s obzirom na stepen asimilovanosti na morfemičkom nivou. To su neadaptirane posuđenice, poluadaptirane posuđenice i semantičke i prevodne posuđenice (kalkovi). Musić smatra da u fonetskom pogledu narodni govori lako asimiluju posuđenice iz romanskih jezika uopšte, a posebno one iz italijanskog jezika i venecijanskog dijalekta, i to prije svega zbog sličnosti glasovnih sistema.²¹⁰ Ovu tvrdnju potkrepljuje rezultatima svog istraživanja u kome je zabilježio vrlo mali broj fonetski neadaptiranih ili poluadaptiranih riječi. U ove dvije grupe spadaju uglavnom posuđenice koje sadrže zvučnu afrikatu *dz* pošto se ovaj glas u nekim riječima čuva dok u drugima daje refleks *z*.

Kada govori o podjeli pozajmljenica s obzirom na stepen asimilovanosti na morfemičkom nivou, Musić polazi od Klajnove definicije morfološke asimilacije koja se sastoji u tome da se „reči dodaju nastavci domaće promene (ako je prešla iz analitičkog jezika u sintetički) ili da se od svih fleksionih oblika zadrži samo jedan (u obrnutom slučaju)“.²¹¹ Po Musićevom mišljenju, najveći dio posuđenica u govorima sjeverozapadne Boke je adaptiran i na morfemičkom nivou. Najčešća promjena kod pozajmljenica na morfološkom nivou je promjena roda imenica. Ona je nekad uslovljena različitim analogijama, ali mnogo češće činjenicom da italijanski jezik ima samo dva roda. Jedan dio imenica čuva izvorne sufikse, dok kod nekih oni bivaju zamijenjeni oblicima iz jezika primaoca. Kod glagola se u nekim slučajevima čuva

²⁰⁷ Filipović (1986 : 180).

²⁰⁸ Sočanac (2004a : 9).

²⁰⁹ Musić (1972 : 74)

²¹⁰ Musić (1972 : 74).

²¹¹ Klajn (1967 : 15-16)

originalni prefiks, dok neki oblici dobijaju prefikse karakteristične za jezik primalac. Pozajmljeni pridjevi najčešće dobijaju naše sufikse, dok jedan manji broj njih zadržava samo romanski oblik.

Posuđenice romanskog porijekla u jezik crnogorskog primorja i zaleđa prodirale su u nekoliko faza. Najstarije posuđenice potiču još iz vremena balkanskog vulgarnog latiniteta i zahvataju gotovo cijelo nekadašnje srpskohrvatsko govorno područje.²¹² Drugi talas prodiranja romanizama odnosi se na takozvani dalmatski period i on je vezan za primorske oblasti, prije svega za hrvatsko primorje.²¹³ Treći, novoromanski sloj posuđenica, predstavljaju riječi koje vode porijeklo iz toskanskog, odnosno književnog italijanskog jezika i venecijanskog dijalekta.²¹⁴ U XIX vijeku posuđenice romanskog porijekla u govorni jezik Crne Gore stizale su na dva načina – direktno, preko neposrednih jezičkih dodira na jadranskim obalama, i indirektno, zahvaljujući njemačkom uticaju.²¹⁵ Mi se u ovom radu uglavnom bavimo posljednjim dvijema navedenim grupama posuđenica. U ovom poglavlju pokušaćemo da utvrdimo stepen njihove adaptiranosti na svim jezičkim nivoima uzimajući u obzir prethodno navedene klasifikacije.

6.2. Najčešće fonetske promjene

Kao što je prethodno rečeno, većina posuđenica iz italijanskog jezika i njegovih dijalekata nije pretrpjela veće promjene na fonetskom nivou, prije svega zahvaljujući sličnosti glasovnih sistema dvaju jezika, tako da se u velikom broju primjera može govoriti o potpunoj transfonemizaciji. Step en transfonemizacije je, kao što je već rečeno, uslovljen sličnostima i razlikama koje postoje između vokalskih sistema jezika davaoca i jezika primaoca. Međutim, u procesu posuđivanja pojedini oblici doživljavaju i fonetske promjene koje nisu uslovljene potrebom za adaptacijom. U takvim primjerima foneme koje se mijenjaju podudarne su u glasovnim sistemima jezika davaoca i jezika primaoca, pa su sa stanovišta fonetskog prilagođavanja nepotrebne. One mogu biti uslovljene nekim drugim faktorima, kao što su

²¹² Musić (1972 : 35).

²¹³ Isto, str. 36.

²¹⁴ Isto, str. 37.

²¹⁵ Isto, str. 40.

dijalektalni uticaji, analogije i tome slično.²¹⁶ U nastavku ćemo se pozabaviti najčešćim vokalskim promjenama, ali ćemo se osvrnuti i na primjere u kojima nije došlo do promjena na fonetskom nivou.

6.2.1. Vokal A

U najvećem broju slučajeva izvorni vokal A u našem jeziku daje isti refleks:

it. affitare – afitati

it. afa – apa

it barca – barka

it. fallo – fal

ven. camara – kamara

it. macchina – makina

it. palazzo – palac

it. vapore – vapor.

Od ovog pravila postoji nekoliko izuzetaka.

6.2.1.1. prelazak A u O

Prelazak vokala A u O jedna je od nastarijih promjena u posuđenicama iz romanskih jezika i može se uočiti kako u posuđenicama iz perioda balkanskog latiniteta koje su rasprostranjene na cijelom srpskohrvatskom govornom području, tako i u onima čija je upotreba ograničena na primorske oblasti.²¹⁷ U našem korpusu zabilježili smo sljedeće primjere:

lat. camarda – komarda

²¹⁶ Sočanac (2004 : 118).

²¹⁷ Up. Musić (1972 : 76).

it. canale – konaval
it. castagna – kostanj
it. lattuga – loćika
lat. lapidea – lopiža
it. affitto – ofit.

Vokal A nekada prelazi u O i u posuđenicama koje sadrže italijanski sufiks –ALE, pod uticajem naše glasovne promjene prelazak L u O: ALE > AO > O:

it. canale – kono.

6.2.1.2. prelezak A u E

Vokal A prelazi u E u nekim slučajevima kada se nađe u protonici, kao u primjeru *sanitá* – *senitadski*. Ovu promjenu registrovao je Srđan Musić u svom radu o govoru sjeverozapadne Boke, kao i Lelija Sočanac koja je proučavala italijanizme u dubrovačkom govoru.²¹⁸ I jedno i drugo ovu promjenu objašnjavaju djelovanjem asimilacije odnosno disimilacije. U korpusu smo zabilježili i primjer *marginē (međa, granična oznaka) – merginaš*. U izvornoj riječi vokal A se nalazi pod akcentom, a u izvedenici koju smo mi registrovali on je u predakcenatskom položaju, tako da se ispoljena promjena može objasniti položajem vokala. U primjeru *particolare – pertikuljaran* A takođe prelazi u u E u protonici, s tim što treba napomenuti da navedeni oblik nije zabilježen u govornom jeziku.

6.2.1.3. Prelazak A u I

Zabilježili smo i nekoliko primjera prelaska vokala A u vokal I.

it. calafato – kalafit
it. vidimare – vidimirati
it. sindaco – sindik

²¹⁸ Up. Musić (1972: 76), Sočanac (2004 : 119).

ven. scarabatolo – škrabijica.

Promjena vokala A u I u obliku glagola *vidimirati* mogla bi se objasniti uticajem našeg infinitiva glagolola, dok se oblik *sindik* može povezati sa latinskim *syndicus*. U oblicima *kalafit* i *škrabijica* vokal I bi mogao da se javi kao rezultat disimilacije.

U preostalim zabilježenim primjerima vokal A se čuva u nepromijenjenom obliku, i kada je pod akcentom i onda kada nije naglašen:

it. agente – ađent

it. banda – banda

it. giardino – đardin

it. calo – kalo

it. castigo – kastig.

6.2.2. Vokal E

Vokal E u najvećem broju primjera čuva svoju vrijednost. Najčešća promjena koju doživljava ovaj vokal je prelazak u I. Po mišljenju Skoka koje prenosi Musić ²¹⁹ do toga dolazi zbog tendencije da se kod romanizama koje ulaze u slovenske jezike zatvoreni vokali E ili O zamjenjuju sa I odnosno U.

6.2.2.1. Prelazak E u I

U našem korpusu zabilježili smo veći broj primjera zamjene vokala E vokalom I:

it. bottega – butiga

it. feluca - filuga

it. fortezza - fortica

²¹⁹ Musić (1972 : 81)

it. quarantena - karantina
it. lenzuolo - lincul
it. meritare – miritati
it. entrata, ven. intrada – intrada
it. galea, ven. galia – galija
it. galeotto, ven. galioto – galiot.

U posljednja tri navedena primjera oblik iz venecijanskog dijalekta sadrži vokal I, pa bi se moglo pretpostaviti da su pomenute posuđenice u jeziku odabranih autora nastale pod njegovim uticajem ili su iz njega preuzete. U nekim primjerima, međutim, zamjena vokala E vokalom I ne može se objasniti porijeklom riječi iz venecijanskog dijalekta. Drugo objašnjenje za ovu promjenu daje Musić, koji smatra da se u slovenskim jezicima zatvoreni vokali E ili O često zamjenjuju vokalima I odnosno U.²²⁰ Istu promjenu registrovala je i Lelija Sočanac u dubrovačkim govorima.²²¹

6.2.2.2. Prelazak E u A

U korpusu smo zabilježili i nekoliko primjera prelaska vokala E u A. Musić smatra da se ova promjena ispoljava kod riječi koje su rano ušle u primorske govore, kao i u nekim primjerima koji vode porijeklo iz venecijanskog dijalekta.²²² Zamjena vokala E vokalom A zabilježena je i kod italijanskih imenica ženskog roda koje se u obliku jednine završavaju vokalom E, a u nekim slučajevima ona je uslovljena i asimilacijom vokala.

it. caserma – kazarma
it. sequestrato – sakvestran
it. spendere – spenžati
it. friggere – prigati.

²²⁰ Musić (1972 : 81)

²²¹ Sočanac (2004 : 120)

²²² Musić (1972 : 82)

U oblicima infinitiva dvaju navedenih glagola do zamjene vokala E vokalom A došlo je pod uticajem naših glagola koji u infinitivu imaju nastavak –ATI.²²³ U primjeru *caserma* – *kazarma* javljanje vokala A moglo bi se objasniti asimilacijom.

U ostalim zabilježenim primjerima vokal E je očuvan:

it. arresto – *arest*

it. cerotto – *cerot*

it. mentovare – *mentovati*

it. perizia – *pericija*.

6.2.3. Vokal I

Vokal I se u italijanizmima koji su ušli u govorni jezika primorskih oblasti uglavnom čuva. Zabilježeni su primjeri zamjene ovog vokala samoglasnicima E ili A.

6.2.3.1. Prelezak I u E

Do prelaska vokala I u E može doći i u naglašenom i u nenaglašenom slogu. Ova promjena se, po mišljenju Skoka, izvršila već u romansko-dalmatskom periodu, kada je dugo latinsko I prešlo u E.²²⁴

it. biscotto – *beškot*

it. brigadiere – *bregadijer*

it. cipresso – *ćeperiz*

it. ribelle – *rebel*

it. settimana – *setemana*

it. differenza, ven. deferenza – *deferenca*

²²³ Isto, str. 82.

²²⁴ Skok (1950 :259)

it. districare, ven. destregar – destregati.

Musić smatra da su oblici u kojim je došlo do promjene DI > DE tu promjenu doživjeli pod uticajem venecijanskog²²⁵, mada bi se, makar na osnovu primjera koje smo mi pronašli u korpusu, moglo pretpostaviti i da vode direktno porijeklo iz tog italijanskog dijalekta. Lelija Sočanac smatra da se u svim primjerima u kojima dolazi do zamjene vokala I vokalom E može osjetiti uticaj venecijanskog dijalekta, pošto je ta glasovna promjena u njemu rasprostranjena.²²⁶ Po našem mišljenju u primjerima *setemana*, *rebel* i *ćeperiz* zamjena vokala I vokalom E može se objasniti asimilacijom.

6.2.3.2. Prelazak I u U

Musić je zabilježio ovu promjenu kod italijanskih glagola III konjugacije, pod uticajem naših glagola sa nastavkom –UTI u obliku infinitiva.²²⁷ Mi takve primjere nijesmo zabilježili u našem korpusu, a pomenutu promjenu registrovali smo samo kod imenice *šupljuka* (*it. supplica*) koja nije zabilježena ni u Musićevom rječniku, kao ni kod Vesne Lipovac Radulović. Treba napomenuti i to da smo pored navedenog oblika ove imence zabilježili i varijantu *šuplika* u kojoj nema ove glasovne promjene.

6.2.3.3. Prelazak I u A

Zabilježili smo i jedan primjer prelaska vokala I u A. Do navedene promjene, smatra Srđan Musić,²²⁸ dolazi zbog asimilacije:

it. tingere – tanganje.

Vokal I se u ostalim slučajevima čuva:

²²⁵ Musić (1972 : 83)

²²⁶ Sočanac (2004 : 122)

²²⁷ Musić (1972 : 83)

²²⁸ Musić (1972 : 83)

it. piazza – pijaca

ven. piron – pirun

it. principe – princip

it. ricetta – riceta.

6.2.4. Vokal O

Vokal O je kod posuđenica djelimično očuvan, dok se u određenom broju primjera on zamjenjuje drugim vokalima.

6.2.4.1. Prelazak vokala O u U

Prelazak vokala O u U je najčešća samoglasnička promjena do koje dolazi prilikom prelaska posuđenica iz italijanskog jezika i njegovih dijalekata u govorni jezik nekih oblasti Crne Gore.²²⁹ I mi smo za ovu glasovnu promjenu u našem korpusu pronašli najviše primjera. Već je bilo riječi o tome da u slovenskim jezicima postoji tendencija da se romanski vokali E ili O, ukoliko su zatvoreni, zamjenjuju vokalima I odnosno U. Do zamjene vokala O dolazi bez obzira na to da li je on naglašen ili nenaglašen:

it. ambasciatore, ven. ambassador, imbassador – ambasiatur

it. bolletta – buleta

it. circolo – cirkul

it. gondola – gondula

it. capitolo – kapitul

it. colonnello – kolunel

ven. crosato – kružat

ven. mascolo – maškul

it. costume – kuštum.

²²⁹ Musić (1972 : 78)

Prelazak vokala O u U često se bilježi kod italijanskih sufiksa –ONE, -TORE koji se transformišu u –UN, -TUR, -DUR:

it. cordone – kordun

it. barone – barun

it. governatore - guvernadur

it. ambasciatore – ambasiatur.

6.2.4.2. Prelazak O u A

Zabilježili smo i dva primjera prelaska vokala O u vokal A:

it. cartoccio – kartač

it. rosolio – rožalija

Finalno A u drugom primjeru javlja se kao posljedica promjene roda imenice i prelaska iz muškog u ženski rod, dok javljanje drugog A u sličnim primjerima Musić objašnjava disimilacijom.²³⁰ U primjeru *kartač* javljanje vokala A moglo bi se objasniti djelovanjem suprotnog procesa, odnosno asimilacijom.

U ostalim slučajevima vokal O ostaje nepromijenjen:

it. sovrano – sovrano

it. bocchino – bokin

it. cioccolato – čokolata

it. colpo – kolpo

²³⁰ Musić (1972 : 79)

6.2.5. Vokal U

Vokal U u najvećem broju posuđenica ostaje nepromijenjen, premda se zabilježili određen broj primjera njegovog prelaska u O ili A.

6.2.5.1. Prelazak U u O

it. punto – ponat

it. formula – formola

Slične primjere zabilježili su Musić u govornom jeziku sjeverozapadne Boke i Lelija Sočanac u dubrovačkom govoru. Musić smatra da se vokal U u položaju poslije akcenta rijetko čuva, pošto je i u toskanskom i u venecijanskom dijalektu došlo do zamjene tog vokala vokalom O.²³¹ Lelija Sočanac ističe da u dubrovačkom govornom jeziku do zamjene U > O može doći samo kada vokal U nije naglašen.²³² U našem primjeru *punto > ponat* ova promjena se dešava iako je U pod akcentom, dok se u primjeru *formula > formola* sačuvao uprkos položaju iza akcenta. Treba napomenuti da je prvi navedeni primjer zabilježen i u govornom jeziku primorskih oblasti, dok drugi u njima nije prisutan.

6.2.5.2. Prelazak U u A

it. procuratore – prokaradur.

Po mišljenju Musića (1972 : 80) do ove zamjene vokala došlo je asimilacijom.

U ostalim primjerima vokal U se čuva:

it. culleo - kulin

²³¹ Musić (1972 : 80)

²³² Sočanac (2004 : 121)

it. lusso – luks

it. multa – multa

it. suddito – sudit.

6.2.6. Ostale vokalske promjene

6.2.6.1. Samoglasničko R

Samoglasničko R koje se javlja u nekim posuđenicama iz italijanskog jezika nastalo je od grupe R+vokal ili vokal+R u naglašenom slogu ili u nenaglašenom slogu pred akcentom.²³³

it. margine – mrgin.

6.2.6.2. Nepostojano A

Nepostojano A se u posuđenicama iz italijanskog jezika i venecijanskog dijalekta javlja u gotovo svim onim slučajevima u kojima se bilježi i u našem jeziku.²³⁴

it. affronto – afronat

it. fante – fanat

it. gancio – ganač

it. incanto – inkanat

it. conto – konat

it. porto – porat

it. sconto – skonat.

Iz navedenih primjera uočljivo je da se nepostojano A najčešće javlja u suglasničkoj grupi NT.

²³³ Musić (1972 : 84).

²³⁴ Isto, str. 84.

6.2.7. Suglasničke promjene

Najveći dio suglasnika u posuđenicama registrovanim u našem korpusu sačuvao se u nepromijenjenom obliku:

it. banda – banda

ven. bancada – bankada

it. ditta – dita

it. duca – duka

it. falso – falso

ven. gofo – gof

it. calo – kalo

it. poltrona – poltrona

it. prova – prova

it. resina – rezina

it. seduta –seduta

it. vapore – vapor.

Suglasnici D, F, K, G, C ispred vokala I ili E kao i G ispred istih vokala u nekim slučajevima doživjeli su promjene.

6.2.7.1. Promjene suglasnika D

U najvećem broju primjera registrovanih u našem korpusu suglasnik D se čuva. Od promjena koje može da doživi mi smo registrovali jedan primjer zamjene zvučnog dentala D njegovim bezvučnim parnjakom T²³⁵:

it. contrabbando – kontrobanat

Registrovali smo i primjer prelaska konsonanta D u DŽ:

it. spendere – spendžati

Musić smatra da je drugi mogući ishod ove riječi u narodnim govorima oblik *spendat* u kome do palatalizacije dolazi pod uticajem vokala E, ili zahvaljujući dejstvu jekavskog jotovanja rasprostranjenog u istočnohercegovačkim govorima.²³⁶ On navodi i oblik koji smo mi registrovali, ali ne daje objašnjenje za promjenu do koje je došlo u navedenom primjeru. Pored varijante sa zvučnim palatalom DŽ u korpusu je zabilježen i primjer sa njegovim bezvučnim parnjakom Č u obliku pridjeva *spenčat* (potrošen).

6.2.7.2. Promjene suglasnika T

Od promjena koje pri ulasku posuđenica iz italijanskog jezika i njegovih dijalekata u govorni jezik crnogorskog primorja doživljava suglasnik T najzastupljenije je ozvučavanje, tj. prelazak T u D:

it. ricevuta – recevuda

it. arh. barunata – barunada

it. stangata, ven. stangada – stangada

it. entrata, ven. intrada – entrada.

²³⁵ U vezi sa svim promjenama do kojih može doći kod suglasnika D u posuđenicama romanskog porijekla Up. Musić, 1972 : 86.

²³⁶ Musić (1972 : 86)

U primjerima *stangada*, *entrada* D se ne javlja kao rezultat ozvučavanja, već ukazuje na to da je riječ porijeklom iz venecijanskog dijalekta, dok bi se njegovo javljanje u primjerima *recevuda*, *barunada* moglo objasniti uticajem takvih posuđenica na oblike koji potiču iz italijanskog.

6.2.7.3. Promjene suglasnika V

Musić u svom radu koji se bavi posuđenicama iz italijanskog u narodnim govorima dijela Boke Kotorske nije zabilježio promjene konsonanta V. Mi smo u našem korpusu registrovali jedan primjer zamjene V njegovim bezvučnim parnjakom F:

it. Antivari – Antifar

Moramo napomenuti da navedena imenica nije registrovana ni kod Musića ni u rječniku Vesne Lipovac Radulović koja se, kao što je već rečeno, bavila romanskim posuđenicama u govorima Boke, Budve i Paštrovića, te se stoga ne bi moglo govoriti o nekom pravilu vezanom za promjenu ovog suglasnika.

6.2.7.4. Promjene suglasnika P

U najvećem broju posuđenica obrađenih u našem korpusu konsonant P se čuva. Zabilježili smo samo jedan primjer zamjene ovog suglasnika njegovim zvučnim parnjakom B. Po mišljenju Musića ova promjena se ispoljava veoma rijetko i nije moguće dati vjerodostojno objašnjenje za njeno ispoljavanje.²³⁷

it. ciompo – čombo.

²³⁷ Musić (1972 : 87)

Treba napomenuti da navedeni primjer nije registrovan u narodnim govorima.

6.2.7.5. Promjene suglasnika F

Musić u svom korpusu bilježi zamjenu suglasnika F konsonantima V ili P. Mi smo u našem obrađenom materijalu registrovali samo drugu promjenu.²³⁸

it. friggere – prigati

it. afa – apa.

Zamjena suglasnika F suglasnikom P smatra se jednom od najstarijih promjena u romanskim posuđenicama na crnogorskom primorju. Musić ističe da su neki od tih oblika ušli i u književni jezik.²³⁹ primjeri koje smo mi zabilježili ne javljaju se u književnom jeziku, ali su prisutni u narodnim govorima.

6.2.7.6. Promjene italijanskih konsonanata C i G kao velara i palatala

U većini posuđenica registrovanih u korpusu čuva se izvorni palatalan izgovor italijanskih konsonanata C i G ispred vokala I ili E:

it. agente – ađent

it. giugno – đunj

it. cipresso – ćeperiz

it. cesare – ćesar

it. cioccolato – ćokolata

it. gennaio – đenar

it. giardino – đardin

²³⁸ Isto, str. 87.

²³⁹ Musić (1972 : 87)

it. luigi – luiđ.

Osim refleksa Đ palatalno G iz italijanskog u posuđenicama može da dâ i refleks DŽ:

it. ingegnere – indženier.

Zabilježili smo i neke primjere zamjene palatalnog G zvučnim palatalnim frikativom Ž ili zvučnim alveolarnim frikativom Z:

it. loggia – luža

it. giuggiola – zizula.

Objekti promjene registrovane su i u narodnim govorima. Za prvu Musić smatra da još uvijek nije dovoljno objašnjena, dok je do druge po njegovom mišljenju došlo pod uticajem venecijanskog dijalekta.²⁴⁰

Kao refleks Italijanskog palatalnog C ispred vokala I ili E najčešće se javlja bezvučna palatalna afrikata Ć, mada se u određenom broju primjera italijanski palatal može transformisati i u suglasnik Č:

it. ciompo – čombo

it. cartaccio – kartač

U određenom broju primjera registrovanih u korpusu suglasnik G (it. G) čuva velaran izgovor i ispred vokala prednjeg reda E i I, iako je takav konsonant u italijanskom jeziku palatalizovan.

it. margine – mrgin

it. friggere – prigati

²⁴⁰ Musić (1972 :88 – 89)

it. agitazione – agitacija

it. diligenza – diligenca

Musić (1972 : 88) smatra da su ovakve posuđenice u naše govore ušle preko starodalmatskog jezika u kome palatalizacija nije izvršena. U tu grupu bi se iz našeg korpusa mogle svrstati prve dvije riječi koje su i zabilježene u narodnim govorima, dok druga dva primjera sigurno ne spadaju u tu kategoriju i prije bi se moglo reći da su se u jeziku S. M. Ljubiše našli zahvaljujući njegovom poznavanju italijanskog.

I italijanski konsonant C u nekim posuđenicama ispred vokala I ili E umjesto palatala Č ili Ć kao refleks daje bezvučnu afrikatu C:

it. cerotto – cerot

it. circo – cirk

it. circolo – cirkul

it. ricetta – riceta.

Ista promjena registrovana je i u narodnim govorima i vezana je za starije posuđenice.²⁴¹

U korpusu su zabilježeni i primjeri zamjene zvučnog velara G njegovim bezvučnim parnjakom K, i obrnuto:

it. lattuga – loćika

it. carico – kariga.

Do promjene K > G došlo je pod uticajem venecijanskog dijalekta.²⁴² Pod uticajem istog dijalekta italijanska suglasnička grupa CHI u posuđenicama daje refleks Ć:

it. occhiali – oćale.

²⁴¹ Musić (1972 : 88).

²⁴² Isto, str. 91.

6.2.7.7. Promjene konsonanta S

Prelazak suglasnika S u Š jedna je od najčešćih promjena do koje dolazi u posuđenicama iz italijanskog jezika i njegovih dijalekata pri njihovom ulasku u govorni jezik Crne Gore.²⁴³ Do ove promjene dolazi u spoju konsonanta S sa drugim konsonantima, ako se on nalazi na prvom mjestu, ali i kada je ovaj suglasnik udvojen, kao i kada se nađe na početku riječi ispred vokala ili bezvučnog suglasnika. Musić smatra da se ova promjena može vezati za mletački period ulaska posuđenica u govorni jezik naših primorskih oblasti, ali ističe da je ona zastupljena i u drugim italijanskim dijalektima.²⁴⁴

it. biscotto – beškot

it. cassa – kaša

it. castigo – kaštiga

it. commestibile – komeštibil

it. contessa – konteša

it. moschetto – mušket

it. nostromo – noštromo

it. pressa – preša

it. scatola – škatula

it. seminario – šeminario.

Kod nekih posuđenica paralelno postoje varijante sa suglasnikom S i suglasnikom Š:

it. stipendio – štipendio / stipendio

it. seminario – seminarija / šeminario

Suglasnik S koji neudvojen stoji između dva vokala i izgovara se kao Z u italijanskim posuđenicama, najčešće čuva izvorni izgovor, ali može preći u Ž pod uticajem venecijanskog, ili u riječima porijeklom iz tog dijalekta.²⁴⁵

²⁴³ Isto, str. 92.

²⁴⁴ Musić (1972 : 93)

²⁴⁵ Musić (1972 : 93).

it. avvisare – avizati
it. impresa - impreza
ven. crosato – kružat
ven. biso – biž
it. rosolio – rožalija.

U korpusu smo zabilježili i primjere u kojima se suglasnik S kada se nađe iza drugog suglasnika ne ozvučava, što se po pravilu dešava u posuđenicama koje su iz italijanskog ili latinskog ušle u književni jezik:

it. console – konsul
it. consolato – konsolat.

U korpusu smo registrovali i primjer *esam* (*it. esame*) u kome nije došlo do ozvučavanja intervokalnog S. Napominjemo da ova riječ nije zabilježena u narodnim govorima već samo u pisanom jeziku Stefana Mitrova Ljubiše.

6.2.7.8. Promjene konsonanta Z

Italijanski suglasnik Z može da se izgovara kao naša bezvučna alveolarna afrikata C ili kao njen zvučni parnjak DZ. U posuđenicama koje su ušle u govorni jezik primorskih krajeva ovaj konsonant se najčešće izgovara kao C, kako u slučajevima kada se on nalazi na početku riječi, tako i u situacijama kada se nađe unutar riječi u kombinaciji sa nekim drugim suglasnikom ili udvojen:

it. alleanza – aleancija
it. beneficenza – beneficenca
it. zecchino – cekin
it. zucchero – cukar

it. fortezza – fortica.

Musić u narodnim govorima Boke bilježi i prelazak ovog konsonanta u Ž u primjerima sa venecijanskim sufiksom –IZAR²⁴⁶, ali mi takve primjere nijesmo registrovali. Kod nas je zabilježen primjer izgovora italijanskog Z kao našeg Z, što postoji kao mogućnost i u narodnim govorima:

it. simpatizzare – simpatizati.

Registrovali smo i primjer zamjene konsonanta Z suglasnikom Č u primjeru *maráč* (*it. marzo*). Musić smatra da se ova promjena ispoljava kod starijih posuđenica u kojima je latinska grupa TI u italijanskom dala refleks Z ili ZZ, a u jeziku crnogorskih primorskih oblasti Č.²⁴⁷

6.2.7.9. Promjene suglasnika LJ

Italijanski suglasnik LJ (GLI) najčeće daje refleks LJ:

it. scoglio – školj

it. ammiraglio – admiralj

it. famiglia – familja

it. imbrogliare – inbroljat.

Zabilježili smo i primjere u kojima je suglasnik LJ dao refleks J. Musić smatra da se ovakva pojava ispoljava u direktnim posuđenicama iz istočnovenecijanskog dijalekta.²⁴⁸

it. muraglia – muraja.

²⁴⁶ Musić (1972 : 93)

²⁴⁷ Isto, str. 89

²⁴⁸ Musić (1972 : 91)

U korpusu smo registrovali i jedan oblik u kom je italijansko LJ dalo refleks Đ:

it. luglio – luđ.

Ovakav refleks se takođe javlja pod uticajem venecijanskog u kome latinski spoj L+I u intervokalnom položaju može da dà ishod Đ.

6.2.7.10. Promjene suglasničkih grupa

Italijanski poluvokal U u spoju sa zvučnim ili bezvučnim velarom u govorima crnogorskog primorja daje konsonantske spojeve GV, KV:

it. guardia – gvardija

it. guardiano – gvardijan

it. conguaglio – congvalj

it. qualità – kvalitad

it. quietanza – kvietanca.

U nekim primjerima suglasnička grupa ST u govornom jeziku primorskih oblasti, kao i kod odabranih autora daje refleks ŠĆ:

it. Trieste – Triješće.

U narodnim govorima zabilježeni su i primjeri transformacije grupa ST u ZD i STR u ŠĆ, ali mi takve primjere nijesmo registrovali.

6.2.7.11. Umetanje i gubljenje suglasnika

Kod nekih posuđenica registrovanih u našem korpusu zabilježili smo slučajeve umetanja ili gubljenja suglasnika do koga je došlo iz različitih razloga. Najčešće se umeće suglasnik J između vokala I i O:

it. trionfo – trijomf

it. spia – špijon.

U narodnim govorima ovaj konsonant se može dodati i između vokala A i U, i između A i I, ali takvih primjera u našem korpusu nema.

U korpusu smo zabilježili nekoliko primjera umetanja nazala N ispred nekog drugog suglasnika. Ova pojava je registrovana i u narodnim govorima:

it. rezzaglio – rinčak

it. bolletino – bulentin

it. spesa – spenza.

Moguće je da se u posljednjem navedenom primjeru konsonant N javlja pod uticajem oblika glagola *spendere*.

Musić smatra da do gubljenja suglasnika u pozajmljenicama koje su iz italijanskog jezika ušle u govore sjeverozapadne Boke dolazi relativno rijetko.²⁴⁹ Po njegovom mišljenju to se dešava zbog toga što je uticaj italijanskog u ovom dijelu našeg primorja bio veoma jak, što je uslovalo potpuno prihvatanje originalnih oblika riječi i navikavanje na tuđe suglasničke grupe. Od promjena koje se u posuđenicama ispoljavaju najčešće dolazi do gubljenja nazala N:

it. sentenza – setenca

it. sentenziare – setencijati.

Zabilježili smo i primjere gubljenja konsonanata P, L i K:

²⁴⁹ Musić (1972 : 96)

it. corpetto – koret

it. salpa – sapa

it. scatola – šatula.

U korpusu je registrovano i nekoliko slučajeva afereze u oblicima glagola koji počinju vokalom:

it. arrabbiare – rabijati

it. escutare – skužati

it. affrancare – frankati

it. approvvigionare – providavati

it. ereditare – reditati.

Od ostalih suglasničkih promjena zabilježili smo primjer metateze u obliku *krap* (*it. carpa.*) Kada je riječ o primjerima *lubarda* (*it. bombarda*) i *bistijerna* (*it. cisterna*), može se pretpostaviti da je pri njihovom nastanku došlo do neke vrste kontaminacije.

6.3. Morfološke promjene

6.3. 1. Adaptacija imenica

Pri prelasku iz italijanskog jezika i njegovih dijalekata u govorni jezik crnogorskog primorja, italijanske posuđenice dobro su se adaptirale u novom jezičkom sistemu, uz neke specifičnosti. Već je bilo riječi o tome da se prilagođavanje na morfološkom nivou odvija u dvije faze, pa se u skladu sa tim mogu razlikovati primarna i sekundarna adaptacija. Primarna adaptacija podrazumijeva prilagođavanje posuđenice morfološkom sistemu jezika primaoca, dok sekundarna obuhvata sve promjene koje se ispoljavaju nakon integracije, i koje se prevashodno odnose na tvorbu riječi.²⁵⁰ Kada se govori o adaptaciji imenica porijeklom iz italijanskog jezika i njegovih dijalekata, odmah treba napomenuti da u ovom slučaju nulta transmorfemizacija nije moguća budući da ona podrazumijeva riječi koje sadrže slobodnu morfemu i nultu vezanu morfemu, a italijanske imenice uvijek imaju nastavak koji se u procesu adaptacije čuva, gubi ili zamjenjuje odgovarajućim nastavkom karakterističnim za imenice jezika primaoca. Odlike kompromisne transmorfemizacije ispoljavaju one imenice kod kojih se zadržava izvorna vezana morfema. Potpuna transmorfemizacija može se izvršiti na dva načina – elidiranjem nastavka kod imenica muškog roda ili zamjenom originalnog nastavka imenica muškog i ženskog roda vezanom morfemom karakterističnom za jezik primalac. O ovome ćemo detaljnije govoriti u posebnim potpoglavljima koja se tiču prefiksacije i sufiksacije, a ovdje ćemo se pozabaviti još nekim specifičnostima koje se ispoljavaju kod imenica preuzetih iz italijanskog jezika i njegovih dijalekata. Jedna od njih je preuzimanje uz imenicu i oblika određenog člana koji ne postoji kao gramatička kategorija ni u govornom ni u književnom jeziku u Crnoj Gori. Mi smo u korpusu zabilježili primjer *Lizonco* (*it. Isonzo*) – *Soča*. Ovaj primjer nije registrovan u govornom jeziku, ali su u narodnim govorima zabilježeni drugi primjeri nastali po istom principu, poput imenica *lumbrela* (*it. ombrello*) i *lumbrelin* (*it. ombrellino*). Druga specifičnost koja se može uočiti kod posuđenica koje su postale dio narodnih govora jeste to da se neke od njih upotrebljavaju isključivo kao *pluralia tantum* iako u italijanskom jeziku imaju oblike jednine i množine. U ovu grupu mogu spadati gradivne imenice ili imenice koje označavaju par nečega:

²⁵⁰ Filipović (1986 : 119)

it. soldo – soldi.

Ovaj primjer u narodnim govorima zabilježen je u obliku jednine sa značenjem „novčić“, dok se u našem korpusu javlja isključivo u množini i znači „novac“.

Najčešća promjena koju posuđenice iz italijanskog doživljavaju jeste promjena roda do koje dolazi zbog toga što italijanski jezik ne razlikuje neutrum. Do promjene roda imenica može doći i pod uticajem različitih analogija. Po mišljenju Musića italijanske imenice ženskog roda češće prelaze u naš muški rod nego što imenice muškog roda porijeklom iz italijanskog pri ulasku u govore primorskih oblasti dobijaju ženski rod.²⁵¹ Najveći broj imenica ipak čuva izvorni rod:

it. anticamera - antikamara

it. assegno – asenj

it. bastardo – bastard

it. bottega – butiga

it. zucchero – cukar

it. duca – duka

it. affitto – ofit

it. sacchetto – saket

Čuvanje izvornog roda najizraženije je kod imenica koje označavaju osobe, kod kojih se čuva prirodni rod. U korpusu smo zabilježili i posuđenice kod kojih je došlo do promjene roda. U nekim slučajevima imenice su prešle iz ženskog u muški rod, dok je u pojedinim primjerima došlo do promjene u obrnutom smjeru:

it. anagrafe, f. – anagraf, m.

it. bussola, f. – buslo, m.

it. fede, f. – fed, m.

it. nave, f. – nav, m.

it. rosolio, m. – rožalija, f.

²⁵¹ Musić (1972 : 105)

it. schizzo, m. – škica, f.

it. sistema, m. – sistema, f.

Kao što se može vidjeti, do promjene roda dolazi kod italijanskih imenica ženskog roda koje u obliku jednine imaju nastavak –E. Ovakve imenice u italijanskom jeziku mogu biti i ženskog i muškog roda, ali nakon gubljenja krajnjeg vokala do kojeg najčešće dolazi pri ulasku u govorni jezik crnogorskog primorja, zbog konsonanta koji postaje njihov finalni element, one se svrstavaju u muški rod. Kod imenice *sistema* kod koje je došlo do promjene roda u suprotnom smjeru - iz muškog u ženski – transformacija bi se mogla objasniti nastavkom imenice u jednini. Pošto je ova imenica u italijanski jezik ušla iz grčkog i, iako je muškog roda ima nastavak –A, u govornom jeziku današnjeg crnogorskog primorja po analogiji se svrstava u imenice ženskog roda. Imenica *škica* (*it. schizzo*) mogla je da doživi promjenu roda pod uticajem semantičke analogije. Semantička analogija podrazumijeva određivanje roda posuđenice pod uticajem neke domaće riječi sličnog značenja.²⁵² U ovom slučaju na promjenu roda mogla je da utiče izvorna imenica *slika*.

Kod određenog broja imenica dolazi do kolebanja u rodu, pa se od iste italijanske imenice javljaju dvije varijante posuđenice:

it. ginnasio, m. – đimnazija, f. / gimnazio, m.

it. cambiale, f. – kambijala, f. / kambijal, m.

it. comune, m. – komuna, f. / komun, m.

it. bombarda, f. – lubarda, f. / lombard, m.

it. parte, f. – parta, f. / part, m.

Do kolebanja u rodu može doći i kod imenica koje su izvorno ženskog roda, kao i kod onih koje u jeziku iz kojeg potiču pripadaju muškom rodu.

6.3.2. Promjene prefiksa i sufiksa

²⁵² Sočanac (2004 : 160)

6.3.2.1. Prefiksi

Posuđenice iz italijanskog jezika i njegovih dijalekata mogu zadržati izvorne prefikse, a mogli im se dodati i prefiksi karakteristični za jezik primalac. Od italijanskih prefiksa najčešće se čuvaju oblici IN-, IM-. Oblik IM- predstavlja varijantu prefiksa IN- koja se javlja ispred oblika koji počinju labijalima P, B ili M. Ovi prefiksi karakteristični su za glagole i imenice izvedene od njih:

it. impiego – impjeg

it. impresa – impreza

it. imbrogliare – inbroljat

U govornom jeziku primorja očuvan je i prefiks RI- koji je takođe glagolskog porijekla:

it. rinnegare – rinegacija

it. ricorso – rikurs

Od originalnih glagolskih prefiksa čuvaju se i A-, CON- i S-:

it. avvisare – avizat

it. confinare – konfinati

it. sforzare – sforcati

Kod nekih italijanskih glagola originalni prefiksi bivaju zamijenjeni oblicima jezika primaoca:

it. stimare – prestimati

it. bestia – zabestijati

6.3.2.2. Imenički sufiksi

Imenice italijanskog porijekla uglavnom čuvaju originalne sufikse, a manji broj njih dobija naše, najčešće sa deminutivnom ili augmentativnom vrijednošću. Kod nekih imenica

zadržavaju se italijanski ili venecijanski sufiksi –ONE, -ON koji imaju augmentativno značenje koje mogu, ali ne moraju zadržati i u jeziku primaocu.²⁵³

it. cordone – kordun.

Imenica kordun u govornom jeziku Boke nema augmentativno značenje pošto se njome označava gajtan koji se prišiva kao ukras na nošnji, dok se u govorima Budve i Paštrovića čuva izvorna augmentativna vrijednost budući da imenica u njima znači „*debeli gajtan*”. U našem korpusu ovaj oblik je zabilježen isključivo u značenju „*kordon*”, što je takođe jedno od njegovih izvornih značenja.

Od italijanskih sufiksa sa deminutivnim značenjem očuvani su oblici –IN, -INA, -ETTO, -ETTA, -ELLO, -ELLA. U nekim primjerima ovi sufiksi čuvaju izvorno značenje, dok se u pojedinim slučajevima to značenje izgubilo:

it. bocchino – bokin

it. bollettino – bolentin

it. bolletta – buleta

it. corpetto – koret

ven. manin – manin

it. sacchetto – saket.

Imenica *bokin* iz izvornog jezika preuzela je značenja „*muštikla, kamiš na luli*”, ali ne i značenje deminutiva italijanske imenice *bocca* (*usta, otvor*). Oblik *bolentin* sačuvao je izvorno deminutivno značenje budući da se njime označava kratak izvještaj. Ovaj oblik predstavlja deminutiv imenice *bolletta*, koja je i sama deminutiv imenice *bolla*. Varijanta *buleta* koja je ušla u govore našeg primorja nema deminutivno značenje. U italijanskom jeziku imenica *corpetto* ima i deminutivnu vrijednost pošto je jedno od njenih značenja „*mala dječja košulja*”. U govorni jezik na primorju ušlo je drugo značenje imenice (ženska haljina, prsluk kao dio ženske nošnje) bez deminutivne vrijednosti. Oblik *manin* potiče iz venecijanskog dijalekta i u jeziku S.M. Ljubiše zadržao je izvorno značenje (*narukvica*). U govornom jeziku našeg primorja ovaj oblik

²⁵³ Musić (1972 : 111)

nije zabilježen. Umjesto njega u istom značenju koristi se oblik *manina* koji može voditi porijeklo od italijanske imenice *manina* koja predstavlja deminutiv imenice *mano* – *ruka*, i izvorno nema značenje u kom se koristi u govornom jeziku Boke, Budve i Paštrovića. Imenica *saket* zadržala je izvorno značenje i njome se označava papirna kesa.

Pojedine posuđenice su umjesto italijanskih dobile naše augmentativne ili deminutivne sufikse:

it. scarabatolo – škrabijica

Musić (1972 : 114) smatra da originalne sufikse, bez obzira na njihovu vrijednost, čuvaju imenice novijeg porijekla. U tu kategoriju spadaju imenice sa italijanskim sufiksima –TORE, -TORA, ili sufiksima iz venecijanskog dijalekta -DOR, -DORA koji u govornom jeziku primorskih oblasti daju reflekske –TUR, -TURA, -DUR, -DURA:

it. ambasciatore – ambasiatur

ven. stimador – stimadur

it. provveditore, ven. proveditor – providur

it. ricevitore – recevitur

it. procuratore, ven. procurator – prokaradur

it. senatore – senatur

it. pretore – pretur,

U grupu sufiksa koji se čuvaju spadaju i nastavci –IERE, -IERA, koji u govornom jeziku primorja postaju –IJER, -IJERA:

it. portiere – portijer

it. cameriere – kamarijer

it. cavaliere – kavalijer

it. brigadiere – bregadijer,

Sufiks –ADA porijeklom iz venecijanskog dijalekta kod posuđenica zadržava izvorni oblik:

ven. intrada – intrada
ven. bancada – bankada
it. baronata – barunada.

Treba napomenuti da ovaj sufiks postoji i u francuskom (-ADE), ali i u književnom italijanskom jeziku (-ATA) i da je nastao od oblika participa prošlog latinskih glagola I konjugacije. Možemo pretpostaviti da se u trećem navedenom primjeru sufiks –ADA javlja pod uticajem venecijanskog, iako sama riječ ne vodi porijeklo iz tog dijalekta.

Sufiksi –AD ili –AT kod italijanskih oksitonih riječi javljaju se, po mišljenju Musića kod pojmova koji su ranije ušli u govorni jezik crnogorskih primorskih oblasti, dok su u italijanskom bili u upotrebi danas arhaični oblici sa nastavcima –ATE, -ADE²⁵⁴:

arh. it. novitade, it. novità - novitad
knj. it. podestade, it. podestà - podeštat
it. qualità – kvalitad
it. formalità – formalitad.

Od ovdje navedenih primjera u narodnim govorima zabilježena su prva dva, dok druga dva u njima nijesu prisutna. Druga dva primjera nemaju varijante sa nastavkom –ADE, pa bi se moglo pretpostaviti da su on oblikovani prema već postojećim oblicima u narodnom jeziku.

Italijanski sufiksi –ARIA, -ERIA u narodnim govorima daju refleks –ARIJA, -ERIJA. U primjeru koji smo registrovali u korpusu sufiks se javlja u izvornom obliku, bez suglasnika J:

it. cavalleria - kavaleria

Treba napomenuti da navedeni primjer nije registrovan u govorima našeg primorja.

Sufiks –OTTO iz italijanskog jezika, i –OTO iz venecijanskog dijalekta u govorima primorskih oblasti daju refleks –OT:

²⁵⁴ Musić (1972 : 115)

it. galeotto, ven. galioto – galiot

it. cerotto – cerot

U govornom jeziku naših primorskih oblasti čuvaju se i sufixi imenica ženskog roda – ANZA, -ENZA, -URA, -EZZA:

it. segnatura – senjatura

it. manifattura - manifatura

it. sentenza – sentenza/setenca

it. fortezza – forteca/fortica

it. diligenza – diligenza

it. scoranza – skoranca.

Zabilježili smo i primjer *kušencija* (*it. coscienza*) u kome je došlo do promjene sufixa. Napomenućemo da u narodnim govorima ova varijanta imenice nije prisutna, već se u njima javljaju isključivo varijante *košenca* ili *košijenca*.

Pojedine imenice i glagoli nakon adaptacije postaju produktivni i služe kao elementi za nastanak novih oblika pri čemu dobijaju naše imenske sufixe:

it. margine – merginaš

it. locanda – lokandžija

it. spacco – špagarica

it. castigo – kaštigovanje

it. roba – rubetina

it. tingere – tanganje

it. pingere – penganje

it. affondare – fundin.

Navedeni primjeri prošli su fazu sekundarne adaptacije i poslužili kao sastavni elementi za tvorbu novih izvedenica.

6.3.2.3. Pridjevski sufiksi

Pridjevi koji su kao posuđenice ušli u govorni jezik crnogorskih primorskih oblasti iz italijanskog jezika i njegovih dijalekata mogu da zadrže izvorne sufikse ili da dobiju pridjevske nastavke karakteristične za jezički sistem jezika primaoca. Musić je u svom istraživanju došao do zaključka da se od sufiksa kod posuđenica u narodnim govorima najčešće javlja nastavak –AV.²⁵⁵ U našem korpusu registrovali smo samo jedan takav primjer, i to pridjev *grintav* (*it. grintoso*). Mnogo više ima primjera sa sufiksom –AN koji je, po mišljenju Musića u narodnim govorima na drugom mjestu po frekventnosti:²⁵⁶

it. stimato – stiman

it. passato – pasani

it. arrestato – arestovan

it. sequestrato – sakvestran

it. obbligato – oblegan

it. pratico – pratičan

it. segreto – sekretni

it. particolare – partikularan.

Kod prvih pet navedenih primjera nastavak –AN dobijaju oblici italijanskog prošlog participa s vrijednošću pridjeva. Ovakvi oblici formalno spadaju u kategoriju trpnih glagolskih pridjeva. U preostalim primjerima ovaj pridjevski nastavak dodat je na oblike italijanskig pridjeva prve i druge vrste.

Pojedini pridjevi posuđeni iz italijanskog ili njegovih dijalekata u govornom jeziku primorja zadržavaju izvorni sufiks na koji se zatim dodaje pridjevski nastavak karakterističan za govorni i književni jezik u Crnoj Gori:

it. curioso – kuriozan

²⁵⁵ Musić (1972 : 116)

²⁵⁶ Isto, str. 116

it. grazioso – graciozan.

U korpusu smo zabilježili i neke pridjevske sufikse koji nijesu registrovani u narodnim govorima. Najčešći je nastavak –SKI, karakterističan za prisvojne pridjeve:

it. triestino – trijestinski

it. tribunale (sud) – tribunalski.

Pojedini pridjevi u procesu adaptacije ne doživljavaju nikakve promjene, odnosno zadržavaju svoj izvorni oblik:

it. libero – libero

it. imperiale – imperijale

it. falso – falso.

Prvi navedeni primjer u narodnim govorima se najčešće javlja bez finalnog vokala O, dok drugi u govornom jeziku našeg primorja nije zabilježen. Pored oblika *falso* koji nije uobičajen u narodnim govorima zabilježili smo i varijantu *falšiv*. U korpusu smo registrovali i pridjev *konten* (*it. contento*) koji je u istom obliku zabilježen i u narodnim govorima, u kome dolazi do pojednostavljivanja suglasničke grupe NT, odnosno do ispadanja konsonanta.

6.3.2.4. Glagolski sufiksi

Od svih glagola registrovanih u korpusu najveći broj pripada italijanskoj prvoj konjugaciji. Takvi glagoli u jeziku primaocu najčešće dobijaju infinitivni nastavak –ATI.²⁵⁷ U okviru te kategorije možemo izdvojiti nekoliko podvrsta:

- a) glagoli sa infinitivnim nastavkom –ATI, i nastavkom –AM u 1. licu jednine prezenta:

²⁵⁷ Pri klasifikaciji glagola u našem jeziku nismo uzimali u obzir podjelu na glagolske vrste, već smo se rukovodili kategorizacijom koju je, s obzirom na oblik infinitiva i prezenta glagola, dao prof. Ivan Klajn u svom radu *Gramatika srpskog jezika*.

it. affittare – affitati
it. appellarsi – apelati se
it. avvisare – avizati
it. bastare – bastati
it. durare – durati
it. fotografare – fotografati
it. ipotecare - ipotekati
it. provare - provati
it. mancare – mankati
ven. vardar – vardati.

- b) glagoli sa infinitivnim nastavkom –OVATI, i nastavkom –UJEM u 1. licu jednine prezenta:

it. ignorare – injorovati
it. mentovare – mentovati
it. arrestare – arestovati
it. alienare – alijenovati.

- c) glagoli sa infinitivnim nastavkom –ATI, i nastavkom –EM u 1. licu jednine prezenta:

it. maggioreare – mađorisati.

Italijanski glagoli druge konjugacije sa nastavkom –ERE u obliku infinitiva postaju:

- a) glagoli sa nastavkom –ITI u infinitivu i nastavkom –IM u 1. licu jednine prezenta:

it. pretendere – pretenditi.

- b) glagoli sa infinitivnim nastavkom –ATI, i nastavkom –AM u 1. licu jednine prezenta:

it. friggere – prigati

it. escutare – skužati

it. sorgere – surgati.

Glagoli italijanske treće konjugacije sa nastavkom –IRE u obliku infinitiva svrstavaju se u grupu glagolia sa nastavkom -ITI u infinitivu i nastavkom -IM u 1. licu jednine prezenta:

it. fallire – faliti

it. stabilire – stabiliti.

U govornom jeziku registrovani su i neki primjeri inhoativnih glagola treće konjugacije kod kojih se pod uticajem infiksa –ISC- karakterističnog za takve glagole u italijanskom jeziku kod nas razvio nastavak –IŠKAT. Takvi primjeri nijesu zabijleženi u našem korpusu.

6.4. Semantičke i sintaksičke promjene

6.4.1. Uticaj italijanskog u sferi sintakse

U govornom jeziku naših primorskih oblasti italijanski jezik i njegovi dijalekti imali su uticaja i u sferi sintakse i semantike. Uticaj u sferi sintakse može se smatrati zanemaljivim ako se uporedi sa uticajima u oblasti fonetike i leksike, ali i prilično značajnim ukoliko bi se poređenje napravilo sa sferom morfologije.²⁵⁸

Od uticaja u sferi sintakse u govornom jeziku najzastupljenija je konstrukcija sa prijedlogom *od* kojom se prevodi italijanski *complemento di specificazione* sa prijedlogom *di*.²⁵⁹ Takve primjere zabilježili smo i u našem korpusu:

it. pretura di Budua – pretura od Budve

it. fante di dogana – fanat od dovane

it. capitano del circolo – kapitan od cirkula.

Druge konstrukcije prisutne u govornom jeziku, nastale pod uticajem različitih italijanskih odredbi (*it. complementi*) u našem korpusu nijesu registrovane.²⁶⁰

²⁵⁸ Musić (1972 : 117).

²⁵⁹ Isto, str. 117.

²⁶⁰ O konstrukcijama nastalim u govornom jeziku Boke pod uticajem italijanskog više podataka može se naći u radovima Srđana Musića.

6.4.2. O još nekim semantičkim uticajima

U govornom jeziku prisutne su konstrukcije sa glagolom *činiti* i imenicom u akuzativu koje predstavljaju semantičke kalkove nastale po uzoru na italijansku konstrukciju koju sačinjavaju glagol *fare* i imenica. Takve primjere nijesmo zabilježili, ali smo registrovali konstrukciju „*činim ga vratiti*“ nastalu prema italijanskoj konstrukciji sa glagolom *fare* sa kauzativnom vrijednošću.

U korpusu smo zabilježili i neke izraze koji predstavljaju doslovan prevod italijanskih konstrukcija:

it. essere sotto processo – biti pod proces

it. piede libero – slobodna noga

it. dare carta bianca – pružiti bijeli list

it. entrare in vigore – stupiti u krjepost

it. vita – život (u značenju struk)

it. ferrovia – gvozdeni put (željeznica).

Prva dva primjera spadaju u sferu sudske terminologije. Izraz *essere sotto processo* znači „*biti dio sudske istrage kao osumnjičeni ili optuženi*“, dok se izraz *piede libero* obično javlja uz imenicu *imputato* (*optuženik*) i njime se označava pojedinac kome je tokom sudske postupka data mogućnost da se brani sa slobode. Konstrukcija *dare carta bianca* adekvatnije bi se mogla prevesti izrazom „*ostaviti odriježene ruke*“. Umjesto konstrukcije „*stupiti u krjepost*“ koja predstavlja bukvalan prevod italijanskog izraza obično se koristi izraz „*stupiti na snagu*“. Imenica *život* ovdje je upotrijebljena u značenju koje nije uobičajeno, što se može objasniti uticajem italijanske imenice *vita* koja pored osnovnog značenja koje isto, može da znači i *struk*. Oblik *gvozdeni put* predstavlja doslovan prevod italijanske imenice *ferrovia* (*it. ferro – gvožđe, via – put*).

6.5. Poređenje posuđenica registrovanih u korpusu

U korpusu koji smo obradili registrovano je 555 različitih posuđenica prijelom iz italijanskog jezika ili njegovih dijalekata. Najviše je imenica, ukupno 452, što čini 81,44% ukupnog broja obrađenih riječi. Na drugom mjestu po frekventnosti su glagololi kojih ima 56, odnosno 10,1%, a na trećem pridjevi sa 45 registrovanih primjera, ili 8,1% udjela u korpusu. Od ostalih vrsta riječi zabilježili smo dva priloga čije procentualno učešće u korpusu iznosi 0,36%. Kod sve trojice autora javlja se svega 12 riječi:

it. banda – banda – strana

it. bottega – butiga – dućan, radnja

it. zecchino – cekin – zlatnik

it. fiorino – fforin – zlatnik, florin

it. governo – guveran - vlada

it. conto – konat – račun

it. conte – konte – grof

it. contumacia – kontumacija – neodazivanje sudskom pozivu; karantin

it. escutere – skužati – utjerati dug, naplatiti

it. tallero – talijer – srebrni novac

it. tribunale – tribunal – sud

it. ora – ura.

Svaki od navedenih primjera zabilježen je i u narodnim govorima. Imenice *banda*, *butiga*, *cekin*, *guveran*, *konat* i *ura* zabilježene su i u rječniku Srđana Musića i kod Vesne Lipovac Radulović. Oblici *fforin*, *kontumacija*, *skužati* i *talijer* javljaju se samo u rječniku Lipovac Radulović, dok su imenice *konte* i *tribunal* prisutne samo u Musićevom rječniku. Iz navedenih primjera može se uočiti da se među pojmovima koji su zajednički za svu trojicu autora nalaze svega tri koja pripadaju sferi svakodnevnog života (*banda*, *butiga*, *ura*), dok se ostali odnose na oblast finansija ili administracije.

U korpusu smo registrovali 43 primjera koji se javljaju i u rječniku Petra I i u rječniku Petra II Petrovića. Od toga je u rječnicima narodnih govora koje smo konsultovali zabilježeno 30 riječi (69,76%), dok u narodnim govorima nije prisutno 13 (30, 24%) od ukupnog broja analiziranih riječi. U govornom jeziku ne javljaju se:

a) toponimi:

it. Bocche di Cattaro – Boka di Kataro – Boka Kotorska

it. Castelnovo – Kastelnovi – Herceg Novi

it. Trieste – Triješće - Trst

it. Ragusa – Raguza – Dubrovnik.

b) riječi iz vojne terminologije:

it. colonnello – kolonel - pukovnik

it. fregata – fregata – ratni brod.

c) lekseme koje označavaju različite titule:

it. duca – duka - vojvoda

it. consigliere – konsilijer – savjetnik.

Riječi koje se javljaju u govorima primorskih oblasti, a zajedničke su Petru I i Petru II, mogu se podijeliti u nekoliko kategorija:

a) riječi iz sfere svakodnevnog života:

ven. destrigar – spiskati, protraćiti

it. fazzoletto – faculet – maramica

it. gennaio – đenar – januar

it. falso – falso – lažan, neiskren

it. frutto – frut – plod, ljetina

it. medico – medik – ljekar
it. strano – strano – čudno
it. scoglio – školj – greben u moru, ostrvce.

b) riječi koje označavaju vrste oružja i drugi pojmovi iz vojne terminologije:

it. bombarda – lubarda – vrsta starinskog topa
ven. mascolo – maškul – prangija
it. moschetto – mušket – vrsta kratke puške
it. soldato – soldat – vojnik
it. militare – militar – vojnik
it. fortezza – fortica – tvrđava, utvrđenje
it. guardiano – gvardijan – čuvar, stražar.

Na osnovu navedenih primjera primjetno je da se u narodnim govorima javljaju i neki opštiji pojmovi iz vojne terminologije, dok oni koje imaju usko specijalizovano značenje u govornom jeziku nijesu prisutni. U govornom jeziku se javljaju i nazivi različitih vrsta oružja.

Kod Petra I i Stefana Mitrova Ljubiše zabilježili smo 14 zajedničkih pojmova. Od tog broja u narodnim govorima prisutno je njih 12 (85,71%), dok svega 2 (14,29%) nijesu registrovana u govornom jeziku naših primorskih oblasti. Ta dva pojma su *konsul (it. console)* i *consolat (it. consolato)*. Riječi koje su u svojim rječnicima zabilježili Musić i Lipovac Radulović mogu se grupisati na sljedeći način:

a) riječi vezane za svakodnevicu:

it. corpetto – koret – prsluk, ženska bluza
it. marzo – marač – mart
it. pressa – preša – žurba
it. scatola – škatula – kutija
it. spacco – špag – pukotina, naprslina; prorez na odjeći, džep.

b) riječi vezane za sferu finansija, ekonomije i administracije:

it. cambiale – kambial – mjenica

it. contratto – kontrat – ugovor

it. circolo – cirkul – sreski načelnik, starješina okruga

it. comunità – komunitad – opština.

U stvaralaštvu Petra II Petrovića i Stefana Mitrova Ljubiše zabilježili smo 25 zajedničkih oblika, od kojih su 22 (88%) prisutna i u rječnicima narodnih govora koje smo konsultovali, dok 3 oblika (12%) nijesu registrovana u govornom jeziku. To su imenice *bail* (*it. bailo*) – *it. bailo*, *ven. bailo* – *ambasador* ili *konzul Firenze* ili *Venecije na Istoku*; *venecijanski ambasador kod Visoke porte*, *deputat* (*it. deputato*) – *poslanik*, *izaslanik* i *rušpa* (*it. ruspa*) – *mletački dukat*. Riječi prisutne u narodnim govorima, kao i u prethodnim slučajevima, mogu se klasifikovati u nekoliko kategorija:

a) pojmovi iz svakodnevnog života:

it. barca – barka – čamac

it. bastare – bastati – smjeti, usuditi se

it. zucchero – cukar – šećer

it. famiglia – familja - porodica

ven. crosato – kružat – prsluk narodne nošnje vezen zlatom

it. stimare – stimati – procijeniti.

b) riječi iz sfere ekonomije, finansija i administracije:

it. finanza – financa – finansije

it. incanto – inkanat – javna prodaja, dražba

it. comune – komun – opština

it. provveditore – providur – visoki nadzorni činovnik u Veneciji, pokrajinski poglavar

it. sbirro – žbir – žandarm.

Od ukupnog broja primjera registrovanih u korpusu samo kod Petra I Petrovića javlja se njih 106, kod Petra II 155, a kod Ljubiše 200. Takvi primjeri su detaljnije analizirani u prethodnim poglavljima pa se na njih nećemo ponovo vraćati.

7. Zaključak

Tema ovog rada bilo je prisustvo riječi italijanskog porijekla u pisanoj zaostavštini Petra I, Petra II i Stefana Mitrova Ljubiše. Kao što je već obrazloženo, ovakvim izborom teme pokušali smo da utvrdimo koliko je viševjekovno direktno ili indirektno prisustvo Venecije na ovim prostorima uticalo na upotrebu italijanizama u pisanoj tradiciji, budući da je ovo problemsko područje do sada bilo uglavnom neistraženo. Pomenuta trojica autora odabrana su iz više razloga – svaki od njih je u svom stvaralaštvu koristio narodni jezik, a u manjem ili većem stepenu je poznavao i italijanski. Osim toga, prva dvojica potiču iz krajeva koji nijesu bili dio Mletačke republike, dok je treći porijeklom iz oblasti koje su bile pod direktnom kontrolom Venecije, pa smo stoga bili u prilici da ispitamo i da li je ta činjenica imala uticaja na zastupljenost italijanizama u zaostavštini svakog od njih. Smatrali smo da bi sakupljeni materijal bilo korisno uporediti sa italijanizmima prisutnim u narodnim govorima Boke, Budve i Paštrovića, iako su istraživanja o zastupljenosti italijanske leksičke komponente u narodnim govorima tih oblasti obavljena skoro preko 100 godina nakon smrti posljednjeg od odabranih autora.

Ovo poređenje se pokazalo višestruko korisnim. U slučaju Stefana Mitrova Ljubiše pomoglo nam je da utvrdimo u kojoj su mjeri njegovi politički stavovi uticali na to da italijanizme, koji su bili sastavnim dio govornog jezika njegovog zavičaja, isključi iz svog jezičkog izraza. Već je bilo riječi o tome da pojedini stručnjaci koji su proučavali Ljubišino stvaralaštvo smatraju da su riječi italijanskog porijekla u njegovoj pisanoj zaostavštini zastupljene u zanemarljivo malom procentu i da je to rezultat njegove svjesne odluke kojom je prenosio i politički stav. Ima i onih koji zastupaju suprotno stanovište i vjeruju da su italijanizmi kao sastavni dio leksike Ljubišinog rodnog kraja ušli i u njegov jezički izraz. Na osnovu obavljenog istraživanja možemo iznijeti nekoliko zaključaka. Kao prvo, italijanska leksička komponenta je u Ljubišinom stvaralaštvu znatno zastupljenija nego što neki smatraju. Kao drugo, učestalost italijanizama kod ovog autora uslovljena je vrstom teksta koji piše i publikom kojoj je namijenjen. U njegovim književnim djelima italijanizmi su zastupljeni, ali je zanimljivija činjenica da se ti italijanizmi uglavnom poklapaju sa onima koji su prisutni i u narodnim govorima našeg primorja. Šta se tiče zastupljenosti italijanske leksike u Ljubišinih pismima,

potrebno je napraviti razliku između zvanične korespondencije sa različitim funkcionerima i pisama upućenih članovima porodice i prijateljima. U drugoj grupi riječi italijanskog porijekla su znatno zastupljenije, dok je njihov broj u zvaničnim pismima, kao i u govorima i interpelacijama zanemarljiv. Na osnovu svega navedenog moglo bi se zaključiti da je Ljubiša političar u službenoj prepisci i jezičkim izborima isticao svoje protivljenje italijanskom kao tuđinskom jeziku, dok u književnom stvaralaštvu i u privatnoj korespondenciji nije uspijevaio da u potpunosti isključi italijansku leksičku komponentu koja je bila sastavni dio njegovog narodnog jezika za čiju se upotrebu svesrdno zalagao.

Obavljeno istraživanje potvrdilo je prisustvo riječi porijeklom iz italijanskog jezika i u pisanoj zaostavštini vladike Petra I. Govorili smo o tome da djela Petra I ne pripadaju ni jednom od književnih žanrova u užem smislu, ali da se po svojim karakteristikama neka od njih, prije svega pjesme i poslanice, mogu svrstati u autentična književna ostvarenja. Bilo je riječi i o tome da na zastupljenost italijanizama u njegovoj pisanoj zaostavštini utiče više činilaca, među kojima su njegovo poznavanje italijanskog jezika, ali i zastupljenost riječi porijeklom iz italijanskog u govornom jeziku stare Crne Gore koji je vladika koristio u svom stvaralaštvu. Tvrdnju da je Petar I poznao italijanski jezik neki stručnjaci su potkrijepili naslovima iz njegove biblioteke u kojoj su prisutna i djela iz italijanske književne tradicije. Prisustvo italijanizama u govornom jeziku podllovcenske Crne Gore objašnjeno je tijesnim vezama koje su vjekovima postojale između tih oblasti i današnjeg crnogorskog primorja, uprkos tome što su ove teritorije pripadale različitim državama. Neki autori koji su se bavili proučavanjem jezika Petra I tvrde i da je on u poslanicama svjesno prilagođavao izbor leksike u zavisnosti od toga kome su one bile namijenjene, te da je stoga italijanska leksička komponenta prisutnija u onima koje su upućene stanovnicima primorja. U našem istraživanju, kao što je već rečeno, nismo došli do takvih rezultata. Naš zaključak je da namjena poslanica ne utiče na manji ili veći broj italijanizama u njima. Bez obzira na to da li su namijenjene stanovništvu sjevernih ili južnih oblasti, broj oblika italijanskog porijekla u njima je sličan. Zapazili smo i to da Petar I koristi prilično ograničen fond italijanizama koji se ponavljaju, i najčešće su u pitanju termini koji se odnose na pojmove nepoznate u njegovom maternjem jeziku, kao i određen broj oblika ukorijenjenih u narodnim govorima.

Petar II je jedan od autora čijem je stvaralaštvu na ovim prostorima posvećeno najviše pažnje. Stručnjaci su sa različitih aspekata proučavali njegov književni i neknjiževni opus, neki su se pozabavili i prisustvom stranih riječi u njegovoj zaostavštini, ali niko nije posvetio posebnu pažnju izučavanju italijanske leksike, iako je nesumnjivo potvrđeno da bi ta leksička komponenta morala biti prisutna u njegovim djelima iz više razloga. Naime, i on je kao i njegov prethodnik u stvaralaštvu koristio narodni jezik u koji su, kao što je prethodno obrazloženo, prodirale i riječi italijanskog porijekla. Osim toga, Petar II je bio u prilici i da se na različite načine, direktno ili indirektno, upozna sa italijanskim jezikom, pa bi se dalo pretpostaviti da je i to moglo imati uticaja na zastupljenost italijanske leksike u njegovom opusu. Naše istraživanje je potvrdilo te pretpostavke, s tim što se pokazalo da su riječi italijanskog porijekla u većoj mjeri prisutne u njegovoj korespondenciji nego u književnim djelima. Dio tih italijanizama prisutan je i u narodnim govorima, i najčešće su u pitanju pojmovi koji se odnose na različite sfere svakodnevnog života. U jednom od poglavlja napravili smo i poređenje italijanizama prisutnih kod svakog od trojice autora. Ono što se prvo može primijetiti i što je možda neočekivano, jeste činjenica da je kod Stefana Mitrova Ljubiše najniži procenat riječi italijanskog porijekla koje se javljaju i u narodnim govorima, svega 55,37%. Od italijanizama zabilježenih u stvaralaštvu Petra I i u narodnim govorima prisutno je 61,94%, a kod Njegoša je taj procenat najviši – 62,13%. Međutim, važno je napomenuti da je italijanska leksička komponenta koja se poklapa sa italijanizmima u narodnim govorima kod Ljubiše najzastupljenija u njegovim književnim djelima (od 78, 12 do 86, 2%), dok je kod druge dvojice autora italijanska leksika u književnom opusu slabo zastupljena. Kod sve trojice autora prisutno je 12 riječi italijanskog porijekla i svaka od njih je, kao što smo vidjeli, registrovana i u narodnim govorima. Od pojmova zajedničkih Petru I i Petru II u narodnim govorima prisutno je njih 30 od 43 što čini 69,76%. Kod Petra I i Stefana Mitrova Ljubiše javlja se 14 zajedničkih oblika, od kojih je 12 (85,71%) prisutno i u govornom jeziku primorskih oblasti. Samo kod Petra II i Ljubiše javlja se 25 pojmova, od kojih su 22 (88%) prisutna i u govornom jeziku. Samo kod Petra I prisutno je 106, kod Petra II 155, a kod Ljubiše 200 riječi.

U istom poglavlju prikupljeni leksički materijal analizirali smo i sa aspekta njegove prilagođenosti jezičkom sistemu jezika primaoca. Opredijelili smo se za to da na početku pokušamo da definišemo pojmove posuđenice i posuđivanja, kao i da se osvrnemo na

mehanizme, vrste i razloge posuđivanja. Pozabavili smo se i pitanjem adaptacije posuđenica koja, s obzirom na trenutak odvijanja može biti primarna i sekundarna, a s obzirom na jezički nivo na kome se dešava – fonološka, ortografska, morfološka i semantička. Italijanizmi su u jezik ovih prostora prodirali u više navrata. Najstariji potiču iz perioda balkanskog vulgarnog latiniteta i oni su rasprostranjeni na gotovo cijelom području nekadašnje Jugoslavije. Elementi italijanske leksike iz kasnijih faza ograničeni su uglavnom na primorske oblasti nekadašnjih jugoslovenskih republika, prije svega Hrvatske i Crne Gore, i oni su bili osnovni predmet našeg interesovanja. Jezički stručnjaci koji su se bavili zastupljenošću riječi italijanskog porijekla u govorima primorskih oblasti došli su do zaključka da se ova leksička komponenta relativno lako uklopila u jezički sistem narodnih govora crnogorskih primorskih oblasti i prilagodila se na svim jezičkim nivoima. Analizom prikupljenog materijala došli smo do zaključka da posuđenice zabilježene u korpusu ispoljavaju iste karakteristike kao i one prisutne u narodnim govorima, kao i da se prilagođavaju po istim pravilima kao i one registrovane u govornom jeziku crnogorskog primorja. Ukazali smo na najčešće promjene koje se kod posuđenih riječi javljaju na fonetskom i morfološkom nivou, a osvrnuli smo se i na pojedine oblike u kojima se ispoljava italijanski uticaj u sferi sintakse i semantike. Kao i u govornom jeziku, taj uticaj je zanemarljiv ako se uporedi sa sferom leksike, ali prilično značajan ukoliko se za poređenje uzme oblast morfologije. Uticaj u sferi semantike ogleda se prije svega u preuzimanju nekih italijanskih konstrukcija sa glagolom *fare* koje se u jeziku primaocu javljaju kao prevodni kalkovi sa glagolom *činiti* i imenicom u akuzativu. Osim ovih, javljaju se i neki drugi izrazi koji predstavljaju doslovan prevod italijanskih konstrukcija.

U prvom poglavlju rada bavili smo se političkim i kulturnim vezama Mletačke republike sa teritorijama današnje Crne Gore. Ukazali smo na to da je uticaj Venecije najjači bio u primorskim oblastima, posebno u onima koje su dugo bile pod njenom direktnom upravom. Taj uticaj se, osim u političkom i društvenom životu ispoljavao i u sferi kulture, umjetnosti i književnosti, prvo u Kotoru, a onda i u drugim primorskim krajevima. Veze Mletačke republike sa Crnom Gorom nikada nijesu bile tako jake, ali je italijanska leksička komponenta u starocrnogorske govore, kako smo vidjeli, prodrila zahvaljujući njihovoj istorijskoj povezanosti sa primorskim oblastima.

U zaključku bismo mogli reći i to da smo ovim istraživanjem pokušali da otvorimo temu prisustva italijanske leksike u crnogorskoj pisanoj tradiciji. Smatramo da bi zanimljivo bilo obraditi i stvaralaštvo i nekih drugih autora s kraja XIX i početka XX vijeka, a korisno bi bilo i pozabaviti se prisustvom italijanizama u prvim crnogorskim novinama i časopisima.

8. RJEČNIK²⁶¹

A		
administrovati	<i>lat. administrare, it. amministrare</i>	upravljati Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj oblik. S. M. LJ.
admiralj	<i>it. ammiraglio</i>	admiral S. M. je zabilježio varijantu amiralj , dok je V. L. R. registrovala i oblik almiralj (<i>ven. almirante</i>). P. I
Adrijatik	<i>it. Adriatico</i>	Jadran Ni kod S. M. ni kod V. L. R. ovaj oblik nije zabilježen. P. II
adrijatski	<i>it. adriatico</i>	jadranski Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj oblik. P. II
ađent	<i>it. agente</i>	agent, predstavnik, zastupnik S. M. je zabilježio varijantu ađente , dok V. L. R. nije registrovala ovu imenicu. P. I
afitati	<i>it. affittare</i>	iznajmiti Ovaj glagol je zabilježen i kod V. L. R. i

²⁶¹ U rječniku se koriste sljedeće skraćenice: S. M. – Srđan Musić, V. L. R. – Vesna Lipovac Radulović, P. I – Petar I Petrović, P. II – Petar II Petrović, S. M. LJ. – Stefan Mitrov Ljubiša

		kod S. M. S. M. LJ.
afronat	<i>it. affronto</i>	uvreda Navedena imenica nije registrovana ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. I
agitacija	<i>it. agitazione</i>	uznemirenost Ni S. M. ni V. L. R. ne bilježe ovaj oblik. S. M. Lj.
agregiran	<i>it. aggregato</i>	prisajedinjen, pripojen Ovaj oblik nije prisutan ni kod V. L. R. ni kod S. M. S. M. Lj.
Albanez	<i>it. albanese</i>	Albanac Ovaj oblik nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. P. II
aleancija	<i>it. alleanza</i>	savezništvo Ni kod V. L. R. ni kod S. M. ova imenica nije zabilježena. P. I
aleato	<i>it. alleato</i>	saveznik Ova imenica nije zabilježena ni kod V. L. R. kao ni u S. M. evom rječniku. P. I
aleatski	<i>it. alleato</i>	saveznički Ni V. L. R. ni S. M. nijesu zabilježili ovaj pridjev. P. I
alijenovati	<i>nlat. it. alienare</i>	prenijeti na drugoga, otuditi

		Ovaj glagol nije registrovan ni kod V. L. R. ni kod S. M. S. M. Lj.
ambasiatur	<i>it. ambasciatore</i>	ambasador V. L. R. bilježi varijante ambašadur i imbašadur (<i>ven. imbassador</i>), dok S. M. nije registrovao ovu imenicu. S. M. Lj.
anagraf	<i>it. anagrafe</i>	matična kancelarija Ovu imenicu nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. S. M. Lj.
anarkia	<i>it. anarchia</i>	anarhija Ni V. L. R. ni S. M. nijesu registrovali navedenu imenicu. S. M. Lj.
anticipati	<i>it. anticipare</i>	platiti unaprijed U istom značenju ovaj glagol bilježi i V. L. R. dok ga S. M. nije registrovao. S. M. Lj.
Antifar	<i>it. Antivari</i>	Bar Ni kod V. L. R. ni kod S. M. ova imenica nije zabilježena. P. II
antikamara	<i>it. anticamera</i>	predsoblje Ni kod S. M. ni kod V. L. R. ovaj oblik nije zabilježen. P. II
apa	<i>it. afa (sparina)</i>	zadah. V. L. R. je zablježila ovu imenicu sa

		značenjem koje smo i mi naveli, dok je S. M. nije registrovao. S. M. Lj.
apelati se	<i>it. appellarsi</i>	žaliti se V. L. R. je registrovala i varijantu pelat se, dok S. M. ovaj oblik nije zabilježio. S. M. Lj.
arest	<i>it. arresto</i> <i>(hapšenje, zastoј)</i>	ovdje zatvor U istom značenju ovu imenicu daju i S. M. i V. L. R. P. I
arrestante	<i>it. arrestare</i> <i>(uhapsiti)</i>	zatvorenik Ovaj oblik nije registrovan ni kod V. L. R. ni kod S. M. P. I
arestovan	<i>it. arrestato</i>	uhapšen Ovaj pridjev nijesu zabilježili ni V. L. R. ni S. M. P. I
arestovati	<i>it. arrestare</i>	uhapsiti S. M. je zabilježio ovdje navedeni oblik, dok je V. L. R. registrovala varijantu areštati. P. I
argomento	<i>it. argomento</i>	argument Ovu imenicu nijesu registrovali ni V. L. R. ni S. M. S. M. Lj.
asenј	<i>it. assegno</i>	ček V. L. R. navodi varijantu ašenј sa

		značenjem koje smo i mi zabilježili, do S. M. nije zabilježio ovaj oblik. S. M. Lj.
asenjirati	<i>it. assegnare</i>	dodijeliti, doznačiti Ovaj glagol nijesu zabilježili ni V. L. R. ni S. M. S. M. Lj.
atestat	<i>it. attestato</i>	svjedočanstvo, potvrda V. L. R. nije zabilježila ovaj oblik, dok se kod S. M. javlja sa ovdje navedenim značenjem. P. I
avizati	<i>it. avvisare</i>	upozoriti S. M. bilježi ovaj glagol u značenju „obavijestiti“, dok V. L. R. daje oba značenja. P. I
azurni	<i>it. azzurro</i>	plav Ovaj oblik nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. P. II
B		
bagatela	<i>it. bagattella</i>	sitnica S. M. nije zabilježio ovaj oblik, dok ga V. L. R. bilježi u istom značenju. P. II
bail(e)	<i>it. bailo</i> <i>(ambasador ili–</i> <i>konzul Firenze ili</i>	mletački poslanik Ni kod V. L. R. ni kod S. M. ova imenica nije zabilježena.

	<i>Venecije na Istoku); ven. bailo (venecijanski ambasador kod Visoke porte)</i>	P. II, S. M. Lj.
bail	<i>it. bail, ven. bailo</i>	v. baile P. I
banda	<i>it. banda</i>	strana Ovu imenicu zabilježili su i S. M. i V. L. R, s tim što V. L. R. pored navedenog daje i značenje „ <i>limena glazba</i> “, a S. M. pored ovih bilježi i značenje „ <i>grupa razbojnika</i> “. P. I, P. II, S. M. Lj.
bankada	<i>ven. bancada (broj ljudi koji mogu sjesti na jednu klupu)</i>	sjednica, paštrovski zbor S. M. nije zabilježio ovu imenicu, dok ju je V. L. R. registrovala u značenju koje smo i mi naveli. P. I, S. M. Lj.
bankocedula	<i>it. cedola</i>	odsječak, talon bankarske obveznice Ova imenica nije registrovana ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. I
banja	<i>it. bagno</i>	kupanje V. L. R. i S. M. bilježe varijantu banj u značenju „ <i>kupanje, kupalište; kupatilo</i> “. P. II
barka	<i>it. barca</i>	čamac Ovu imenicu su u istom značenju zabilježili i S. M. i V. L. R. P. II, S. M. Lj.

barilo	<i>it. barile</i>	bure S. M. je zabilježio varijantu barijo , a V. L. R. daje oblike bario i barelo . P. II
barun	<i>it. barone</i>	nitkov Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu. P. I
barunada	<i>it. arh. barunata</i>	nitkovluk, lopovluk S. M. bilježi samo glagol barunat u značenju „ <i>galamiti</i> “, a navodi i primjer iz Rečnika SAN: barunati se od <i>tal. baronare</i> – uznemiravati, zadirkivati. Kod V. L. R. ovaj oblik nije zabilježen. P. I
bastard	<i>it. bastardo</i>	vanbračno dijete V. L. R. bilježi oblik baštard , dok S. M. daje samo pridjev baštardan u značenju „ <i>koji je postao ukrštanjem, mešovit</i> “. S. M. Lj.
bastati	<i>it. bastare (biti dovoljan)</i>	smjeti, usuditi se V. L. R. bilježi i imenicu baštadur sa značenjem „ <i>sposobna osoba</i> “, dok S. M. bilježi glagol u značenju koje smo i mi naveli, zatim imenicu bastadur i pridjev bastan sa značenjem „ <i>sposoban, kadar</i> “. P. II, S. M. Lj.
beneficenca	<i>it. beneficenza (dobročinstvo)</i>	ovdje milostinja, socijalna pomoć Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu.

		S. M. Lj.
beškot	<i>it. biscotto</i>	dvopek V. L. R. i S. M. pored navedene imenice bilježe i glagol beškotat sa značenjem „ <i>dvaput peći hljeb</i> “. P. II
bistijerna	<i>lat. it. cisterna</i>	bunar S. M. bilježi ovaj oblik, dok V. L. R. daje oblik gustierna sa istim značenjem. P. II
biž	<i>ven. biso</i>	grašak Ova imenica je prisutna i kod S. M. i kod V. L. R. S. M. Lj.
Boka di Kataro	<i>it. Bocche di Cattaro</i>	Boka Kotorska Ovaj oblik nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. P. I, P. II
bokin	<i>it. bocchino</i>	muštikla, kamiš na luli V. L. R. je zabilježila ovaj oblik, dok u rječniku S. M. on nije prisutan. P. I
bola	<i>it. bolla</i>	bula, papska poslanica Ni kod V. L. R. ni kod S. M. ova imenica nije zabilježena. P. II
bolentin	<i>it. bollettino</i>	bilten, kratak izvještaj S. M. bilježi varijantu bulentin , dok V. L. R. nije registrovala ovaj oblik. P. I

boletin	<i>it. bollettino</i>	v. bolentin. S. M. Lj.
bregadijer	<i>it. brigadiere</i>	komandant brigade Ni V. L. R. ni S. M. nijesu u svojim rječnicima zabilježili ovu imenicu. P. I
brigadijer	<i>it. brigadiere</i>	v. bregadijer. S. M. Lj.
broć		vrsta biljke, čivga Šoć prenosi dva objašnjenja nastanka ove riječi – po mišljenju Devota riječ je nastala od mediteranskog oblika <i>brusa</i> , koji se razvio ukrštanjem latinskog <i>bruscus</i> (<i>kostrika</i>) i mediteranskog <i>brusa</i> (<i>crvena opaljenost lišća</i>), i odnosi se na gljivično oboljenje biljaka karakteristično prije svega za masline. Drugo objašnjenje daje Skok, po čijem shvatanju oblik broć nastaje od latinskog <i>bractea</i> . V. L. R. i S. M. nijesu zabilježili ovaj oblik. S. M. Lj.
buleta	<i>it. bolletta</i>	priznanica S. M. ovu imenicu daje u značenju „ <i>taksirana dozvola za prodaju krupne stoke</i> “, dok je V. L. R. ne bilježi. P. II
buletin	<i>it. bollettino</i>	v. boletin. P. II
burokracija	<i>it. burocrazia</i>	birokratija Ovaj oblik nije prisutan ni kod S. M. ni kod

		V. L. R. S. M. Lj.
burokrat	<i>it. burocrate</i>	birokrata Ni kod V. L. R. ni kod S. M. ovaj oblik nije zabilježen. S. M. Lj.
busati	<i>it. bussare</i>	lupati, kucati V. L. R. daje značenje „ <i>lupati da bi se strašila riba</i> “, dok S. M. nije zabilježio ovaj glagol. S. M. Lj.
buslo	<i>it. bussola, ven. busola</i>	kompas Kod V. L. R. je zabilježen oblik bušola , a kod S. M. varijanta busula . P. II
butiga	<i>it. bottega, ven. botega</i>	dućan, radnja I S. M. i V. L. R. zabilježili su ovu imenicu sa istim značenjem. P. I, P. II, S. M. Lj.
C		
cekin	<i>it. zecchino, ven. zechin</i>	zlatnik I S. M. i V. L. R. zabilježili su ovu imenicu sa istim značenjem. P. I, P. II, S. M. Lj.
cekin imperijale	<i>it. zecchino imperiale</i>	kraljevski zlatnik Ni kod S. M. ni kod V. L. R. ovaj oblik nije prisutan. P. II
cenzualni	<i>it. censuale</i>	koji se tiče poreske obaveze

		Ovaj oblik nijesu registrovali ni V. L. R. ni S. M. S. M. Lj.
censura	<i>it. censura</i>	cenzura Ovaj oblik nije zabilježen ni kod S. M. ni kod V. L. R. S. M. Lj.
cerot	<i>it. cerotto</i>	flaster, melem, obloga S. M. prenosi ovu imenicu u istom značenju, dok V. L. R. daje značenje „ <i>dosadna osoba</i> “. S. M. Lj.
cirk	<i>it. circo</i>	rimski stadion, amfiteatar Ovaj oblik nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. P. II
cirkul	<i>it. circolo (krug, kružok)</i>	sreski načelnik, starješina okruga S. M. nije zabilježio ovaj oblik, dok ga V. L. R. daje upravo u ovom značenju. P. II
cirkuo	<i>it. circolo (krug, kružok)</i>	v. cirkul . P. I, S. M. Lj.
cirkuljarni kapetan	<i>it. capitano del circolo</i>	sreski načelnik Ovaj oblik nijesu registrovali ni V. L. R. ni S. M. P. I
cukar	<i>it. zucchero, ven. zucaro</i>	šećer I V. L. R. i S. M. bilježe ovu imenicu u istom značenju. P. II, S. M. Lj.

Č		
čombo	<i>it. ciompo</i> (grbenar vune, prostak)	u komentaru pisma daje se značenje „nategnuti čovjek, koji se u sve uplijeće“, S. M. daje značenje „čovečuljak, čovek koji liči na ružnu lutku“, dok V. L. R. ne bilježi ovaj pojam. S. M. Lj.
Ć		
ćeperiz	<i>it. cipresso</i>	čempres V. L. R. bilježi oblik ćepariz , dok kod S. M. ovaj oblik nije zabilježen. S. M. Lj.
ćesar	<i>lat. caesar, it. cesare</i>	car Ovaj oblik ne bilježe ni S. M. ni V. L. R. S. M. Lj.
ćokolata	<i>it. cioccolato</i>	čokolada S. M. bilježi oblik ćikulata , a V. L. R. i oblik ćikulada . S. M. Lj.
D		
dacija	<i>it. dazio</i>	dažbina, porez Isti oblik sa navedenim značenjem bilježe i V. L. R. i S. M. S. M. Lj.
davana	<i>it. dogana</i>	v. dogana . P. II
deferenca	<i>it. differenza</i>	razlika, nejednakost

		S. M. i V. L. R. bilježe varijantu diferenca sa istim značenjem. P. I
departament	<i>it. dipartimento</i>	oblast, područje; odsjek, odjeljenje Ovaj oblik nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. P. I, P. II
depozit	<i>it. deposito</i>	ostava, rezervoar za vodu S. M. bilježi varijantu depožit , dok je V. L. R. registrovala oblik koji smo i mi ovdje naveli, u značenju „ <i>rezervoar za vodu</i> “. P. II
deputat	<i>it. deputato</i>	poslanik, izaslanik Ni kod S. M. ni kod V. L. R. ovaj oblik nije zabilježen. P. II, S. M. Lj.
destregati	<i>ven. destrigar, it. districare (razmrsiti, rasplesti, razjasniti; osloboditi)</i>	spiskati, protračiti Kod V. L. R. ovaj glagol se javlja sa značenjem „ <i>potrošiti, uništiti</i> “, dok ga je S. M. zabilježio u značenju koje smo i mi naveli. P. II, P. I
Dieta	<i>it. Dieta</i>	Sabor Ni kod S. M. ni kod V. L. R. nije zabilježena ova imenica. S. M. Lj.
diligenca	<i>it. diligenza</i>	poštanska kola Ni S. M. ni V. L. R. ne bilježe ovaj pojam. S. M. Lj.
direcion	<i>it. direzione</i>	uprava

		Ni S. M. ni V. L. R. nijesu registrovali ovu imenicu. S. M. Lj.
dispensa	<i>it. dispensa</i>	u katoličkoj crkvi, oslobođenje od neke obaveze ili propisa Ovu imenicu S. M. nije registrovao, dok V. L. R. bilježi isti oblik, ali sa drugačijim značenjem. Ona navodi da se pomenuta imenica u govornom jeziku koristi u značenju „(brodska) ostava“. S. M. Lj.
dita	<i>it. ditta</i>	firma, preduzeće Ovu imenicu nijesu zabilježili ni V. L. R. ni S. M. S. M. Lj.
dogana	<i>it. dogana</i>	carina Kod S. M. se ova imenica javlja u značenju „odeljenje za carinjenje robe, carinarnica“. Isto značenje daje i V. L. R. P. II
dondo	<i>lat. dominus, it. arh. donno (gospodar)</i>	stric, ujak, tetak Ovu imenicu bilježe i S. M. i V. L. R. P. II
dovana	<i>it. dogana</i>	v. dogana. P. II
duka	<i>it. duca</i>	vojvoda, arh. vođa Ova imenica nije zabilježena ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. I, P. II
durati	<i>it. durare</i>	trajati

		Glagol u istom značenju bilježe i S. M. i V. L. R. P. II
Dž		
/		
Đ		
đardin	<i>it. giardino</i>	vrt, bašta Kod V. L. R. je prisutan isti oblik, dok je S. M. zabilježio varijantu džardin , a pominje i oblike đardin i žardin . S. M. Lj.
denar	<i>it. gennaio</i>	januar V. L. R. je zabilježila isti oblik, dok kod S. M. on nije registrovan. P. I, P. II
denio	<i>it. genio</i>	inženjerija Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu. S. M. Lj.
deografski	<i>it. geografico</i>	geografski S. M. nije zabilježio ovaj pridjev, dok ga V. L. R. daje samo u izrazu deografska karta . S. M. Lj.
deometar	<i>it. geometra</i>	geometar S. M. je zabilježio varijantu dometar , dok V. L. R. bilježi obje varijante. P. II
dimnazija	<i>it. ginnasio (niža</i>	gimnazija

	<i>gimnazija</i>)	V. L. R. bilježi varijantu đenazija , dok S. M. navodi oblik đinazija . S. M. Lj.
Đunta	<i>it. giunta (odbor, vijeće)</i>	ovdje Zemaljski odbor Ni V. L. R. ni S. M. nijesu registrovali ovu imenicu. S. M. Lj
đunj	<i>it. giugno</i>	jun Istu imenicu su registrovali i V. L. R. i S. M. P. I
E		
ecelenca	<i>it. eccellenza</i>	ekselencija Ni S. M. ni V. L. R. nijesu registrovali ovu imenicu. S. M. Lj.
ekzamen	<i>lat. examen, it. esame</i>	ispitivanje, ispit Ova imenica nije prisutna ni u rječniku V. L. R. ni kod S. M. P. I
eksekutivni	<i>it. esecutivo</i>	izvršni Ovaj pridjev nije prisutan ni kod V. L. R. ni kod S. M. V. L. R. navodi samo imenicu ezekuciun u značenju „ <i>izvršenje</i> “. S. M. Lj.
esam	<i>it. esame</i>	ispit Ova imenica nije prisutna ni kod Muisća ni kod V. L. R. Ona je registrovala glagol ezamenat u značenju „ <i>ispitivati</i> “.

		S. M. Lj.
ezekucija	<i>it. esecuzione</i>	izvršenje Ova imenica nije prisutna ni kod V. L. R. ni kod S. M. V. L. R. u ovom značenju navodi oblik ezekucium . S. M. Lj.
F		
fabizonj	<i>it. fabbisogno (potreba)</i>	ovdje predračun Ni S. M. ni V. L. R. ne bilježe ovaj oblik ni u jednom značenju. S. M. Lj.
fabišonj	<i>it. fabbisogno (potreba)</i>	v. fabizonj . S. M. Lj.
fabricirati	<i>it. fabbricare</i>	proizvoditi Kod S. M. se javljaju oblici fabrikat , ofabrikat sa značenjem „ <i>napraviti nekome neku smicalicu; opraviti</i> “, dok V. L. R. bilježi isti oblik kao i S. M. u značenju „ <i>prevariti, izmisliti</i> “. P. II
faculet	<i>it. fazzoletto</i>	maramica Ovu imenicu bilježe i S. M. i V. L. R. P. I, P. II
fal	<i>it. fallo</i>	greška Ovu imenicu nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. S. M. Lj.
falicija	<i>lat. fallacia, it. arh. fallacia</i>	greška Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu

		imenicu. P. I
faliti	<i>it. fallire</i>	promašiti, ne uspjeti; ovdje – pogriješiti Isti glagol bilježe i V. L. R. i S. M. u značenju koje smo i mi registrovali. P. I
falso	<i>it. falso</i>	lažan, neiskren S. M. bilježi oblik falac u značenju „pretvoran, lukav, lažan, neiskren“, a V. L. R. prilog falso u značenju „neiskreno“. P. I, P. II
falšiv	<i>it. falso</i>	v. falso . P. II
familja	<i>it. famiglia</i>	porodica S. M. bilježi isti oblik i isto značenje ove imenice, dok V. L. R. daje i varijante familija, famelja, vamelja . P. II, S. M. Lj.
fanat	<i>it. fante</i>	pješak; pub u kartama; arh. sluga, momak S. M. navodi sva ova značenja, a V. L. R. dodaje i značenje „ružan muškarac“. P. II
fanela	<i>ven. fanela</i>	potkošulja V. L. R. bilježi i varijantu fanjela , kao i S. M. koji već pomenutom dodaje i značenje „tanka pamučna ili vunena tkanina“. P. II
fant	<i>it. fante</i>	v. fanat . P. II

fed	<i>it. fede</i>	vjera, povjerenje S. M. je zabilježio ovdje navedeni oblik, dok je V. L. R. registrovala varijantu fed u značenju „ <i>zadata riječ, vjera, povjerenje</i> “. P. I
filuga	<i>it. feluca</i>	vrsta brzog broda sa veslima i jedrima Ni V. L. R. ni S. M. nijesu registrovali ovu imenicu. P. I
financa	<i>it. finanza</i>	finansije V. L. R. bilježi ovaj pojam u značenju „ <i>carinik</i> “, dok kod S. M. on nije registrovan. P. II, S. M. Lj.
fjorin	<i>it. fiorino</i>	zlatnik, florin S. M. ne bilježi ovu riječ, dok V. L. R. daje i varijantu florin . P. I, P. II, S. M. Lj.
formalidad	<i>it. formalità</i>	formalnost Ovu imenicu nijesu registrovali ni V. L. R. ni S. M. P. I
formalitat	<i>it. formalità</i>	v. formalidad . S. M. Lj.
formola	<i>it. formula</i>	formula, obrazac, pravilo Ni kod S. M. ni kod V. L. R. nije zabilježen ovaj oblik. S. M. Lj.
formulovati	<i>nlat. it. formulare</i>	uobličiti, formulisati Ovaj glagol nije registrovan ni kod V. L. R.

		ni kod S. M. S. M. Lj.
foro	<i>it. foro</i>	forum Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu. S. M. Lj.
foro¹	<i>it. foro</i>	rimski trg Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu. P. II
forteca		v. fortica . P. II
fortepjano	<i>it. forte-piano</i>	forte-piano, preteča klavira Ova imenica nije zabilježena ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. II
fortica	<i>it. fortezza</i>	tvrđava, utvrđenje S. M. nije zabilježio ovu imenicu, dok V. L. R. daje i varijantu fortica koja ima isto značenje. P. I, P. II
fortificirati	<i>it. fortificare</i>	utvrditi Ovaj glagol nije zabilježen ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. II
fortunal	<i>it. fortunale</i>	nevrijeme, oluja na moru S. M. kao prvu varijantu daje oblik fortuno , a pominje i fortunao , fortuna i fortunal . V. L. R. daje varijante fortunao i fortuno . S. M. Lj.

fotografati	<i>it. fotografare</i>	fotografisati S. M. navodi oblik koji smo i mi zabilježili, dok V. L. R. bilježi samo povratni glagol fotografat se . S. M. Lj.
frankati	<i>it. affrancare</i>	platiti poštarinu, frankirati Ovaj glagol ne bilježe ni S. M. ni V. L. R. S. M. Lj.
franko	<i>it. franco</i>	slobodan Ovaj oblik bilježi i S. M. uz napomenu da se koristi samo u izrazu „ <i>franka karta – slobodna karta u igri trešete</i> “. V. L. R. bilježi oblik franak u značenju „ <i>slobodan, nedužan; lišen</i> “. P. I, P. II
fregada	<i>it. fregata, ven. fregada</i>	ratni brod Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu. P. I, P. II
fregata	<i>it. fregata</i>	v. fregada . P. I, P. II
Frijul	<i>it. Friuli</i>	Furlanija Ova imenica nije zabilježena ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. II
frut	<i>it. frutto</i>	plod, ljetina Isti oblik su zabilježili i S. M. i V. L. R. P. I, P. II
fundin	<i>it. affondare (potopiti,</i>	potapanje . S. M. bilježi ovu imenicu, dok V. L. R. daje

	<i>potonuti</i>)	samo glagol fundat sa značenjem „ <i>potopiti</i> “. P. II
furestiere	<i>it. forestiere</i>	stranac S. M. bilježi pridjev furešti (strani) od <i>ven. foresto</i> , a koji se može koristiti i kao imenica u značenju „ <i>stranac</i> “. Isti oblik bilježi i V. L. R. S. M. Lj.
furmetin	<i>it. frumentone, ven. formenton</i>	kukuruz S. M. bilježi oblik mertin , a V. L. R. je zabilježila imenicu frumentunica sa značenjem „ <i>kukuruzni hljeb</i> “. P. II
G		
gabineto	<i>it. gabinetto</i>	kabinet, ministarstvo Ni V. L. R. ni S. M. nijesu zabilježili ovaj oblik. S. M. Lj.
galija	<i>it. galea, ven. galia</i>	brod na vesla koji su obično pokretali zatvorenici Istu imenicu bilježe i S. M. i V. L. R. P. II, S. M. Lj.
galiot	<i>ven. galioto, it. galeotto</i>	veslač na galiji; fig. nevaljalac, propalica S. M. i V. L. R. bilježe ovu imenicu u značenju „ <i>ženskaroš, nevaljalac</i> “. P. II
ganač	<i>it. gancio</i>	čaklja, kandža S. M. daje značenje „ <i>malo sidro kojim se</i>

		<i>vade vrše i ostale stvari iz mora</i> “, dok je V. L. R. zabilježila značenje koje smo i mi naveli. S. M. Lj.
gibellino	<i>it. ghibellino</i>	gibelin Ni kod S. M. ni kod V. L. R. ovaj oblik nije zabilježen. S. M. Lj.
gimnazio	<i>it. ginnasio</i>	v. đimnazija . S. M. Lj.
gof	<i>ven. gofo</i>	vrsta morske ribe V. L. R. bilježi ovu imenicu, dok u rječniku S. M. nije prisutna. S. M. Lj.
gondula	<i>it. gondola</i>	gondola S. M. je zabilježio oblik koji smo i mi naveli, dok V. L. R. pored navedene daje i varijantu gondola . P. II
gracija	<i>it. grazia</i>	ljupkost Kod S. M. se ova imenica javlja samo u značenju „milost“, dok V. L. R. daje oba pomenuta značenja. P. I, P. II
graciozan	<i>it. grazioso</i>	skladan, ljubak Ovaj pridjev u istom značenju bilježe i S. M. i V. L. R. P. II
gratifikacija	<i>it. gratificazione</i>	premija, nagrada Ovu imenicu nijesu registrovali ni V. L. R.

		ni S. M. S. M. Lj.
grintav	<i>it. grintoso</i> (odlučan, uporan; rijetko: razdražljiv, nervozan)	čangrizav, zajedljiv, dosadan, sitničav Ovaj pridjev su zabilježili i V. L. R. i S. M. S. M. Lj.
guveran	<i>it. governo</i>	vlada S. M. bilježi isti oblik imenice, dok V. L. R. navodi imenicu ženskog roda guverna sa istim značenjem. P. I, P. II, S. M. Lj.
guvernadur	<i>ven. governador,</i> <i>it. governatore</i>	namjesnik, upravitelj V. L. R. i S. M. su zabilježili istu imenicu. P. II
gvardija	<i>it. guardia</i>	garda <i>U Recniku uz celokupna dela Petra Petrović</i> <i>Njegoša</i> kaže se da je ova riječ, iako italijanskog porijekla, u Njegošev rječnik ušla preko ruskog. Ovu imenicu su zabilježili i S. M. i V. L. R. P. II
gvardijan	<i>it. guardiano</i>	čuvar, stražar S. M. bilježi značenje koje smo i mi naveli, a V. L. R. ovu imenicu daje u značenju „starješina samostana“. P. I, P. II
H		
/		

I		
imperijale	<i>it. imperiale</i>	carski Ovaj pridjev nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. P. II
impjeg	<i>it. impiego</i>	zaposlenje V. L. R. nije zabilježila ovaj oblik, ali je navela glagol impjegat se u značenju „ <i>zaposliti se, namjestiti se</i> “, kao i imenicu impjegat u značenju „ <i>službenik, činovnik</i> “. Iste oblike kao ona registrovao je i S. M. u čijem rječniku takođe nije zabilježen oblik koji smo mi ovdje naveli. S. M. Lj.
impreza	<i>it. impresa</i>	poduhvat S. M. nije registrovao ovu imenicu, dok je kod V. L. R. ona prisutna u značenju „ <i>preduzeće</i> “. S. M. Lj.
inbroljat	<i>it. imbrogliare</i>	prevariti V. L. R. i S. M. bilježe varijante imbruljat i imbrojat sa ovdje navedenim značenjem. P. I
indženier	<i>it. ingegnere</i>	v. indenjer . S. M. Lj.
indenjer	<i>it. ingegnere</i>	inženjer V. L. R. nije registrovala ovaj oblik, dok S. M. bilježi varijante indenjer i indženjer . S. M. Lj.

inkanat	<i>it. incanto</i>	javna prodaja, dražba Isti oblik bilježe i S. M. i V. L. R. P. II, S. M. Lj.
intedente	<i>it. intendente</i>	nadzornik, upravnik, intendant Ovaj oblik nije zabilježen ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. I
interes	<i>it. interesse</i>	kamata Ni kod S. M. ni kod V. L. R. ova imenica nije zabilježena. P. II
interesati se	<i>it. interessarsi</i>	biti zainteresovan Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili navedeni glagol. S. M. Lj.
interessiran	<i>it. interessato</i>	zainteresovan V. L. R. bilježi oblike interesan i interešan koji vode porijeklo od istog italijanskog pridjeva koji smo i mi pomenuli, ali kaže da u govornom jeziku ovi oblici znače „koristoljubiv“. S. M. bilježi oblik interešoz izveden od italijanskog pridjeva <i>interessoso</i> u značenju „pohlepan, koristoljubiv“. S. M. Lj.
intollerancia	<i>it. intolleranza</i>	netolerancija, netrpeljivost Ovaj oblik nijesu zabilježili ni V. L. R. ni S. M. S. M. Lj.
intrada	<i>it. entrata (ulaz, prihod), ven.</i>	prihod; ljetina S. M. daje samo značenje „ljetina“, dok se

	<i>intrada</i>	kod V. L. R. mogu naći i značenja „ <i>obrađeno zemljište sa usjevima, žetva, berba plodova</i> “. P. I
injorovati	<i>it. ignorare</i>	ne znati, ignorisati Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj glagol. V. L. R. je registrovala samo imenicu injorant u značenju „ <i>neznalica</i> “. S. M. Lj.
ipotekati	<i>it. ipotecare</i>	staviti pod hipoteku Ovaj oblik nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. P. II
iskonat	<i>it. contare, conto</i>	račun. Ni kod S. M. ni kod V. L. R. ova imenica nije zabilježena. P. II
iskricion	<i>it. iscrizione</i>	upis, uknjižba; u množini pisano uputstvo Ovdje značenje nije najjasnije. Ni V. L. R. ni S. M. nijesu zabilježili ovaj oblik. S. M. Lj.
iskricija	<i>it. iscrizione</i>	v. iskricion . S. M. Lj.
J		
juridičan	<i>it. giuridico</i>	sudski Navedeni primjer nijesu registrovali ni V. L. R. ni S. M. S. M. Lj.

K		
kalafit	<i>it. calafato</i>	majstor koji popravlja, odnosno katraniše brodove S. M. i V. L. R. bilježe oblik kalafat . S. M. Lj.
kalkulirati	<i>it. calcolare</i>	računati V. L. R. je registrovala varijantu kalkolat , dok S. M. nije zabilježio ovaj glagol. S. M. Lj.
kalo	<i>it. calo</i>	kaliranje V. L. R. bilježi ovu imenicu u značenju koje smo i mi naveli, dok je S. M. nije registrovao. S. M. Lj.
kamara	<i>ven. camara, it. camera</i>	soba S. M. i V. L. R. pored pomenutog oblika bilježe i varijantu kamarin sa značenjem „sobica“. P. II
kamarijer	<i>it. cameriere</i>	sobar Ovaj oblik nije zabilježen ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. II
kambijala	<i>it. cambiale</i>	mjenica Isti oblik sa istim značenjem bilježe i S. M. i V. L. R. P. II
kambial	<i>it. cambiale</i>	v. kambjala . P. I, S. M. Lj.
kamera	<i>it. camera</i>	v. kamara . P. II

kapitanijat	<i>it. capitanato</i>	sjedište upravitelja ili poglavara Ni V. L. R. ni S. M. nijesu registrovali ovu imenicu. P. I
kapitan	<i>it. capitano</i>	kapetan Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj oblik. P. I
kapitanat	<i>it. capitanato</i>	v. kapetanijat . P. II
kapitul	<i>it. capitolo</i>	odredba, poglavlje Kod S. M. ova imenica nije zabilježena, dok je V. L. R. prenosi u istom značenju koje smo i mi dali. P. I
kapural	<i>it. caporale</i>	kaplar V. L. R. nije zabilježila ovu imenicu, dok je S. M. registrovao varijantu kapuro . P. I
karantan	<i>it. carantano</i>	vrsta sitnog novca Ovaj oblik nijesu registrovali ni V. L. R. ni S. M. P. I
karantina	<i>it. quarantena</i>	karantin S. M. ne bilježi ovu imenicu dok V. L. R. daje varijantu kvarantin sa istim značenjem. P. II
karavela	<i>it. caravella</i>	vrsta broda Ovu imenicu nijesu zabilježili ni V. L. R. ni S. M.

		P. I
kariga	<i>ven. carega (stolica), it. carico (zaduženje)</i>	položaj, funkcija Ovu imenicu nijesu zabilježili ni V. L. R. ni S. M. P. I
karta	<i>it. carta (karta, papir)</i>	hartija, karta za igranje S. M. bilježi ovu imenicu sa istim značenjem, dok V. L. R. daje samo značenje „ <i>isprava, dokument</i> “. P. II, S. M. Lj.
karta topografika	<i>it. carta topografica</i>	topografska karta Ovaj oblik nije registrovan ni kod V. L. R. ni u rječniku S. M. P. I
kartač	<i>it. cartoccio</i>	fišek, eksplozivni naboj, karteč Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu. P. II
Kartadina	<i>it. Cartagine</i>	Kartagina Ovu imenicu nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. S. M. Lj.
kartela	<i>it. cartella</i>	ovdje polisa S. M. bilježi ovu imenicu u značenju „ <i>srećka; mapa, korice</i> “. V. L. R. nije registrovala ovaj oblik. S. M. Lj.
kaseta	<i>it. cassetta</i>	sanduk S. M. i V. L. R. bilježe varijantu kašeta sa značenjem „ <i>sanduk; mrtvački sanduk</i> “.

		P. II
kasin	<i>it. casino</i>	zgrada, prostorija za društvene sastanke Ova imenica nije zabilježena ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. II
Kastelnovi	<i>it. Castel Nuovo</i>	v. Kaštel Novje . P. I, P. II
Kastelnovo	<i>it. Castel Nuovo</i>	v. Kaštel Novje . P. I
kastig	<i>it. castigo</i>	kazna V. L. R. pored navedenog za ovu imenicu daje i značenja „ <i>zlo, nesreća, čudo</i> “, dok S. M. navodi samo značenje koje smo i mi zabilježili. P. I, P. II
kastigati	<i>it. castigare</i>	kazniti V. L. R. i S. M. daju i varijantu kaštigati . U <i>Rječniku njeguškoga govora</i> zabilježena je imenica kastig/kaštig u značenju „ <i>kazna; bruka, pometnja</i> “. P. I, P. II
kastradina	<i>ven. castradina</i>	sušeno ovčije meso S. M. bilježi samo oblik kaštradina , dok V. L. R. navodi oba oblika. P. II
kaša	<i>it. cassa</i>	kasa Navedenu imenicu nijesu registrovali ni V. L. R. ni S. M. S. M. Lj.
kaštelnovski	<i>it. Castelnuovo</i>	hercegnovski

		S. M. i V. L. R. bilježe samo imenicu kaštel (<i>it. castello</i>) i varijante kaštio , kaščel , u značenju „ <i>tvrđava, kula, utvrđenje oko grada</i> “. V. L. R. daje i značenje „ <i>zamak</i> “. S. M. Lj.
Kaštel Novje	<i>it. Castel Nuovo</i>	Herceg Novi. Ovaj oblik se ne javlja ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. II
kaštiga	<i>it. castigo</i>	v. kastig. P. II, S. M. Lj.
kaštigovanje	<i>it. castigo</i>	kažnjavanje Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu. P. II
katekizam	<i>it. catechismo</i>	vjeronauka Ni S. M. ni V. L. R. ne bilježe ovaj oblik. S. M.
kaucion	<i>it. cauzione</i>	jamstvo, kaucija S. M. nije zabilježio ovu imenicu, dok V. L. R. navodi varijantu kavucija sa istim značenjem koje smo i mi registrovali. S. M. Lj.
kavaleria	<i>it. cavalleria</i>	konjica Ova imenica nije zabilježena ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. II
kavalijer	<i>it. cavaliere</i>	v. kavaljer. P. I
kavaljer	<i>it. cavaliere</i>	ovdje nosilac odlikovanja S. M. i V. L. R. ovu imenicu daju isključivo

		u značenju „ <i>udvarač, ljubavnik</i> “. P. II
kazarma	<i>it. caserma</i>	kasarna V. L. R. i S. S. M. su zabilježili varijantu kazerma . P. I
kolajna	<i>it. collana</i>	ogrlica, odlikovanje, orden, obično u vidu ogrlice V. L. R. i S. M. navode varijantu kolana u značenju „ <i>ogrlica</i> “. S. M. Lj.
kolona	<i>it. colonna</i>	stub S. M. bilježi ovu imenicu, dok V. L. R. daje samo oblik kolonada sa značenjem „ <i>red, kolona</i> “. P. II
kolonel	<i>it. colonnello</i>	pukovnik Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj oblik. P. I, P. II
kolpo	<i>it. colpo</i>	udar S. M. je registrovao varijantu kolap sa značenjem „ <i>srčana kap, šlog</i> “. V. L. R. je zabilježila isti oblik koji pored značenja koje je prisutno kod S. M. može da znači i „ <i>nalet vjetra, valova, kiše</i> “. S. M. Lj.
koloseo	<i>it. Colosseo</i>	Koloseum Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj oblik.

		P. II
kolunel	<i>it. colonnello</i>	v. kolonel S. M. Lj.
komarda	<i>lat. camarda</i>	mesnica Istu imenicu sa istim značenjem navode i S. M. i V. L. R. P. I, S. M. Lj.
komeštibil	<i>it. commestibile</i>	prehrambeni proizvodi S. M. ne bilježi ovu riječ, dok V. L. R. prenosi oblik kolestibile u značenju „živežne namirnice, prehrambena radnja“. S. M. Lj.
kompanija	<i>it. compagna</i>	ovdje četa S. M. ne bilježi ovu imenicu, dok V. L. R. daje varijante kompanija i kumpanija u značenju „društvo“. P. I
kompromes	<i>it. compromesso</i>	kompromis S. M. daje samo varijantu kompromeš , dok V. L. R. ne navodi ovu imenicu. P. II
kompromeš	<i>it. compromesso</i>	v. kompromes . P. I
komprometiran	<i>it. compromesso</i>	kompromitovan Ovaj oblik nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. Ona bilježi samo glagol komprometivat u značenju „brukati, kompromitovati“. S. M. Lj.
komun	<i>it. comune</i>	opština S. M. bilježi samo oblik komuna , dok se

		kod V. L. R. javljaju oba oblika. P. II, S. M. Lj.
komuna	<i>it. comune</i>	v. komun. P. I
komunitad	<i>it. comunità, it. arh. comunitade</i>	opština S. M. i V. L. R. bilježe isti oblik. P. I, S. M. Lj.
komunitat (m.r.)	<i>it. comunità</i>	opština, zajednica S. M. i V. L. R. bilježe oblik komunitad . P. II
konat	<i>it. conto</i>	račun Isti oblik sa istim značenjem zabilježili su i S. M. i V. L. R. P. I, P. II, S. M. Lj.
konaval	<i>it. canale</i>	kanal, žlijeb, jarak V. L. R. bilježi oblik kona i deminutiv konavlić u značenju „ <i>kanal za oticanje vode</i> “, dok S. M. navodi samo oblik kono . S. M. Lj.
konavo	<i>it. canale</i>	v. konaval. P. I
konfin	<i>it. confine</i>	granica S. M. nije registrovao ovu imenicu, a V. L. R. je zabilježila varijantu kufin sa ovdje navedenim značenjem. P. I
konfinati	<i>it. confinare</i>	graničiti se V. L. R. nije zabilježila ovaj oblik, dok se kod S. M. javlja sa značenjem koje smo i mi ovdje naveli.

		P. II
kongvalj	<i>it. conguaglio</i>	poravnanje Ni V. L. R. ni S. M. nijesu zabilježili navedenu imenicu. S. M. Lj.
konkorent	<i>it. concorrente</i>	učesnik u nadmetanju Ovu imenicu nijesu zabilježili ni V. L. R. ni S. M. P. II
konsilijer	<i>it. consigliere</i>	savjetnik Ovaj oblik nije zabilježen ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. I, P. II
konsolat	<i>it. consolato</i>	konzulat Ovaj oblik nijesu registrovali ni V. L. R. ni S. M. P. I, S. M. Lj.
konsorcio	<i>it. consorzio</i>	konzorcijum Ova imenica nije zabilježena ni kod S. M. ni kod V. L. R. S. M. Lj.
konsul	<i>it. console</i>	konzul Ovu imenicu nijesu registrovali ni S. M. ni V. L. R. P. I, S. M. Lj.
konsulta	<i>it. consulta</i>	savjetovanje. V. L. R. je zabilježila ovu imenicu u značenju „ <i>liječnički konzilijum</i> “, dok S. M. nije registrovao ovaj oblik. S. M. Lj.
kontabilitad	<i>it. contabilità</i>	računovodstvo

		Ova imenica nije registrovana ni kod S. M. ni kod V. L. R. S. M. Lj.
konte	<i>it. conte</i>	grof Kod S. M. se uz ovu imenicu daje i značenje „seoski knez u mletačko vreme“, dok V. L. R. nije zabilježila ovaj oblik. P. I, P. II, S. M. Lj.
konteja	<i>it. contea</i> (grofovija, okrug)	ovdje veliki posjed S. M. je zabilježio varijantu kontija u značenju „grofovija, veliki posjed“. Imenicu istog oblika i značenja bilježi i V. L. R. P. I
konten	<i>it. contento</i>	zadovoljan Isti pridjev je registrovan i kod S. M. i kod V. L. R. P. I
konteša	<i>it. contessa</i>	grofica Ni V. L. R. ni S. M. nijesu zabilježili ovu imenicu. P. I
kontomacija		v. kontumacija . P. II
kontraband	<i>it. contrabbando</i>	krijumčarenje. V. L. R. bilježi oblik kontrabanat , a S. M. kontrobanat, kotrobanat i kontraband. P. II
kontrabanda		v. kontraband . P. II, S. M. Lj.
kontrabandni	<i>it. contrabbando</i>	vezan za krijumčarenje

		Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj pridjev. P. II
kontrat	<i>it. contratto</i>	ugovor Ovaj oblik su zabilježili i V. L. R. i S. M. P. I, S. M. Lj.
kontrakt	<i>it. contratto</i>	v. kontrat . P. II
kontrobanat	<i>it. contrabbando</i>	v. kontraband . P. II
kontumac		v. kontumacija . Iako danas imaju različito značenje, kod Njegoša su ove dvije riječi upotrijebljene kao sinonimi. U <i>Velikom rečniku stranih reči izraza</i> navodi se da je oblik kontumac nastao og njemačkog kontumaz (prema latinskom contumax – tvrdoglav). Ovaj oblik ne bilježe ni S. M. ni V. L. R. P. II
kontumacija	<i>it. contumacia</i>	neodazivanje sudskom pozivu; karantin V. L. R. daje ovu imenicu u značenju „izolacija za vrijeme trajanja zarazne bolesti“, a u tom je značenju ona i ovdje upotrijebljena. S. M. ovaj oblik nije zabilježio. P. I, P. II, S. M. Lj.
kontumaciranje		v. kontumacija . P. II
konvencion	<i>it. convenzione</i>	ugovor, sporazum Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu

		imenicu. S. M. Lj.
kopornuti se		pokrenuti se. V. L. R. daje samo oblik pridjeva koporan (živahan, pun života i snage), dok kod S. M. ovaj primjer nije zabilježen. S. M. Lj.
koralj	<i>it. corallo</i>	koral S. M. i V. L. R. bilježe samo oblik koralja . S. M. Lj.
kordun	<i>it. cordone</i>	ovdje kordon S. M. ovu imenicu prenosi sa značenjem „ <i>gajtan koji se prišiva kao ukras</i> “, dok V. L. R. daje značenje „ <i>debeli gajtan</i> “. P. I, P. II
korec	<i>it. corpetto</i>	prsluk, ženska bluza Kod S. M. koret znači „ <i>ženska haljina, dio bokeške nošnje</i> “, dok V. L. R. daje značenje „ <i>prsluk kao dio ženske nošnje</i> “. P. II, S. M. Lj.
koret		v. korec . P. I, S. M. Lj.
korolar	<i>it. corollario</i>	nužna posljedica, zaključak Ovaj oblik nije registrovan ni kod V. L. R. ni kod S. M. S. M. Lj.
korta	<i>it. corte</i>	sud S. M. ovaj oblik ne navodi, dok V. L. R. daje imenicu korta sa značenjem „ <i>prohodište; krug u kom se zameće riba</i> “.

		P. II
kostanj	<i>it. castagna</i>	kesten S. M. prenosi i oblik koštanja , dok V. L. R. navodi varijantu koju smo i mi zabilježili. S. M. Lj.
krap	<i>it. carpa</i>	šaran Ovu imenicu su zabilježili i S. M. i V. L. R. S. M. Lj.
kružat	<i>ven. crosato</i>	prsluk narodne nošnje vezen zlatom V. L. R. bilježi samo oblik kružot sa značenjem koje smo i mi naveli, dok S. M. daje značenje „ <i>čohana kratka gornja odjeća bez rukava</i> “. P. II, S. M. Lj.
kulin	<i>it. culleo (kožna mješina)</i>	debela kobasica S. M. daje značenje „ <i>stomak od brava nadeven kašom u kojoj se nalaze smokve</i> “, dok V. L. R. nije zabilježila ovaj oblik. S. M. Lj.
kupa	<i>it. coppa</i>	čaša, pehar S. M. je za ovu imenicu zabilježio i značenje „ <i>boja u italijanskim kartama za igranje</i> “, dok V. L. R. navodi samo značenje koje smo i mi dali. P. II
kuriozan	<i>it. curioso</i>	radoznao S. M. bilježi varijantu kurijožan , dok V. L. R. ne bilježi pridjev, već samo imenicu kuriozitađ (radoznalost). P. II

kušencija	<i>it. coscienza</i>	svijest, savjest S. M. bilježi varijante košenca i kušenca , dok V. L. R. navodi oblik košijenca . P. I
kuštum	<i>it. costume</i>	običaj S. M. nije zabilježio ovaj oblik, dok V. L. R. registruje i varijantu koštum koja pored ovdje pomenutog može da ima i značenje „ <i>kupaći kostim</i> “. P. I
kvalitad	<i>it. qualità</i>	kvalitet Ova imenica nije zabilježena ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. I
kvarantina		v. karantina . P. II
kvarat	<i>it. quarto</i>	četvrtina . Isti oblik bilježe i S. M. i V. L. R. P. II
kvietanca	<i>it. quietanza</i>	priznanica, kvita Ni V. L. R. ni S. M. nijesu registrovali navedenu imenicu. P. I
L		
lama	<i>it. arh. lama</i> (<i>pleh</i>)	plehana posuda S. M. bilježi isti oblik sa navedenim značenjem, dok V. L. R. pored ovog daje i značenje „ <i>sječivo noža</i> “ koje odgovara značenju koje ima ova imenica u

		savremenom italijanskom jeziku. P. II
lampada	<i>it. lampada</i>	lampa, kandilo S. M. i V. L. R. bilježe samo oblik lampadina u značenju „ <i>ručna lampa</i> “. P. II
lazaret	<i>it. lazaretto</i>	bolnica, bolnica za zarazne bolesti S. M. bilježi ovu imenicu u prvom ovdje navedenom značenju, dok V. L. R. registruje značenja „ <i>veliki prostor; bolnica za zarazne bolesti</i> “. P. I, P. II
leća	<i>it. lenticchia</i>	sočivo V. L. R. bilježi ovu imenicu, a kod S. M. ona nije registrovana. S. M. Lj.
libero	<i>it. libero</i>	slobodan S. M. bilježi varijantu liber , dok je V. L. R. registrovala oblik koji smo i mi ovdje naveli. P. I
lica	<i>it. lizza</i>	lica, bilizma (vrsta ribe) Istu imenicu zabilježili su i V. L. R. i S. M. S. M. Lj.
lincul	<i>vul. lat. linteolu,</i> <i>it. lenzuolo</i>	čaršav S. M. bilježi varijantu lencuo , a V. L. R. lancun, lencun i lencuo . U <i>Rječniku nječuškoga govora</i> javlja se oblik lencuo . P. II
Lizonco	<i>it. Isonzo</i>	Soča Ovaj oblik nije prisutan ni kod S. M. ni kod

		V. L. R. Zanimljivo je to što je imenica preuzeta sa pridruženim oblikom određenog člana. P. II
loćika	<i>it. lattuga</i>	zelena salata. I S. M. i V. L. R. su zabilježili ovu imenicu u istom značenju. S. M. Lj.
lokandžija	<i>it. locanda</i> (<i>gostionica</i>)	gostioničar I S. M. i V. L. R. bilježe samo imenicu lokanda sa značenjem koje smo i mi naveli. P. II
lopiža	<i>lat. lapidea</i>	zemljani lonac I S. M. i V. L. R. su zabilježili ovu imenicu u istom značenju. S. M. Lj.
lombard		v. lubarda. P. II
lubarda	<i>it. bombardata</i>	vrsta starinskog topa. S. M. bilježi varijantu lumbarda , dok V. L. R. daje oblik koji smo i mi naveli. P. I, P. II
luđ	<i>it. luglio</i>	jul Isti oblik su registrovali i V. L. R. i S. M. P. I
lumbarda	<i>it. bombardata</i>	vrsta starinskog topa V. L. R. bilježi varijantu lumbarda , dok S. M. daje oblik koji smo i mi naveli. S. M. Lj.
luža	<i>it. loggia</i>	trijem, galerija

		V. L. R. nije registrovala ovu imenicu, dok je S. M. navodi uz napomenu da se u Boki koristi da se označi jedno mjesto u kotorskoj luci. S. M. Lj.
luid	<i>it. luigi</i>	vrsta francuskog zlatnika Ovu imenicu nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. P. II
luks	<i>it. lusso</i>	raskoš Ni S. M. ni V. L. R. ne bilježe ovaj oblik. P. II
lunatika	<i>it. lunatico</i> (<i>ćudljiv, hirovit</i>)	ovdje ćudljivost, hirovitost S. M. je zabilježio imenicu luna u značenju „mahnitost“ i pridjev lunat sa značenjem „ćudljiv, hirovit“, dok V. L. R. bilježi pridjev lunav u značenju „zlovoljan, neraspoložen“ i imenicu luna u značenju „neraspoloženje“. P. II
LJ		
/		
M		
mador	<i>it. maggiore</i>	major V. L. R. je zabilježila ovu imenicu u istom značenju koje smo i mi ovdje naveli, dok u rječniku S. M. ona nije registrovana.

		P. I
mađorisati	<i>it. maggiore</i>	povisiti, uvećati Ovaj glagol nijesu registrovali ni V. L. R. ni S. M. S. M. Lj.
magaza	<i>it. magazzino,</i> <i>ven. magazen</i>	skladište S. M. i V. L. R. bilježe oblik magazin , ali ne i magaza. S. M. Lj.
magazin	<i>it. magazzino</i>	skladište, spremište Istu imenicu sa značenjem koje smo i mi naveli bilježe i S. M. i V. L. R. P. II, S. M. Lj.
makina	<i>it. macchina</i>	stroj, mašina V. L. R. uz ovu imenicu navodi značenja „ <i>postrojenje za mljevenje maslina; brodski ili bilo kakvi stroj, šivaća mašina</i> “, dok S. M. bilježi i varijantu makinja sa značenjem „ <i>mašina, stroj (najčešće brodski ili za šivanje)</i> “. P. II
makjaveličan	<i>it. machiavellico</i>	lukav, beskrupulozan U govornom jeziku ovaj primjer nije registrovan. S. M. Lj.
mana	<i>it. manna</i>	hrana s neba V. L. R. je zabilježila ovaj oblik, dok rječniku u S. M. on nije registrovan. U <i>Recniku uz celokupna dela Petra Petrovića Njegoša</i> za ovu imenicu se kaže da vodi

		porijeklo od jevrejskog oblika mān – <i>slatka hrana koju (po Bibliji) nebo šalje</i> . P. II, S. M. Lj.
mandat	<i>it. mandato</i>	nalog Ova imenica nije zabilježena ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. I
manifatura	<i>it. manifattura</i>	manufaktura S. M. pored navedene bilježi i varijantu manufatura , dok V. L. R. nije registrovala ovaj oblik. S. M. Lj.
manin	<i>ven. manin</i>	narukvica I V. L. R. i S. M. su registrovali samo varijantu manina sa istim značenjem. S. M. Lj.
mankati	<i>it. mancare</i>	propustiti, ne uraditi nešto V. L. R. je zabilježila ovaj glagol u značenju „ <i>nedostajati, pogriješiti</i> “, dok ga S. M. nije registrovao. P. I
maráč	<i>it. marzo</i>	mart Navedeni oblik je prisutan i kod S. M. i kod V. L. R. P. I, S. M. Lj.
markez	<i>it. marchese</i>	plemićka titula, markiz Ni V. L. R. ni S. M. nijesu registrovali ovu imenicu. P. I
Marsilija	<i>it. Marsiglia</i>	Marsej

		Ovaj oblik nije prisutan ni kod S. M. ni kod V. L. R. S. M. Lj.
maškara	<i>ven. mascara, it. maschera</i>	maskirana osoba S. M. i V. L. R. navode i značenje „ <i>loše odjevena osoba</i> “. P. II
maškul	<i>ven. mascolo</i>	prangija S. M. prvo daje oblik maškuo , a pominje i varijante maškulj i maškul , dok V. L. R. nije zabilježila ovu imenicu. P. I, P. II
materija	<i>it. materia</i>	školski predmet Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu. S. M. Lj.
matrikula	<i>it. matricola</i>	upisna knjiga, registar S. M. i V. L. R. za ovu riječ daju značenje „ <i>pomorska knjižica, isprava pomoraca za plovidbu</i> “. S. M. Lj.
medig	<i>ven. medego</i>	ljekar V. L. R. daje i varijantu medik , dok je S. M. zabilježio samo oblik koji smo i mi naveli. P. I, S. M. Lj.
medik	<i>it. medico</i>	ljekar V. L. R. daje i varijantu medik , dok je S. M. zabilježio samo oblik koji smo i mi naveli. P. I, P. II
mentovati	<i>it. mentovare</i>	imenovati, pominjati

		S. M. bilježi ovaj glagol u značenju „<i>pominjati, spominjati</i>“, dok V. L. R. sa istim značenjem bilježi oblik mencovat. P. I
merginaš	od <i>it. margine - mergin (međa, granična oznaka)</i>	Osoba zadužena za određivanje granica između imanja Ovaj oblik ne bilježe ni S. M. ni V. L. R. koji daju samo imenicu m(e)rgin. P. I
mića	<i>it. miccia</i>	fitilj I S. M. i V. L. R. su zabilježili ovu imenicu u istom značenju. P. II, S. M. Lj.
militar	<i>it. militare</i>	vojnik S. M. je zabilježio ovaj oblik, dok se kod V. L. R. može naći samo pridjev militarski (vojni). P. I, P. II
militarski	<i>it. militare</i>	vojni. V. L. R. je zabilježila ovaj oblik, a u rječniku S. M. on nije prisutan. P. II
ministerialni	<i>it. ministeriale</i>	ministarski. Ovaj pridjev nije prisutan ni kod S. M. ni kod V. L. R. S. M.
miritati	<i>it. meritare</i>	zaslužiti S. M. i V. L. R. su zabilježili i oblik meritat. P. I, P. II
miro	<i>it. mirra</i>	mirisna smola

		V. L. R. navodi varijantu mira u značenju „ <i>miris, aroma</i> “, dok S. M. nije zabilježio ovu imenicu. S. M. Lj.
morija	<i>it. moria</i>	pomor Ovaj oblik ne bilježe ni S. M. ni V. L. R. S. M. Lj.
mortir	<i>it. mortaio, ven. mortar</i>	prangija, avan V. L. R. i S. S. M. su zabilježili samo drugo ovdje navedeno značenje imenice. P. I
mrgin	<i>it. margine</i>	međa, granica V. L. R. bilježi i oblik mrglin , dok S. M. navodi ovaj koji smo i mi zabilježili. S. M. Lj.
multa	<i>it. multa</i>	kazna S. M. je zabilježio ovu imenicu sa istim značenjem, a V. L. R. pored navedenog oblika daje i glagol multati . P. II
muraja	<i>it. muraglia</i>	zidine V. L. R. bilježi ovaj oblik i u značenju „ <i>tvrđava</i> “. Kod S. M. ova imenica nije prisutna. S. M. Lj.
murava	po analogiji sa <i>it. moro – taman, crn</i>	crna trava iz mora, vrsta alge Isti oblik bilježe i V. L. R. i S. M. , s tim što S. M. smatra da se imenica razvila pod uticajem latinskog oblika <i>mora</i> . S. M. Lj.

murinja	<i>it. murena</i>	murina V. L. R. navodi samo oblik murina , dok S. M. navodi dvije varijante – murina i morina . S. M. Lj.
mušket	<i>it. moschetto</i>	vrsta kratke puške V. L. R. je zabilježila ovu imenicu, dok S. M. registruje samo glagol mušketat (strijeljati). P. I, P. II
mušketati	<i>it. moschettare</i>	strijeljati S. M. bilježi ovaj glagol u značenju koje smo i mi naveli, dok V. L. R. navodi da je pored ovog zabilježila i značenje „ <i>istučiti</i> “. P. II
N		
nav	<i>it. nave</i>	brod V. L. R. nije zabilježila ovu imenicu, dok je S. M. registrovao varijantu nava u značenju „ <i>vrsta velikog broda na jedra</i> “. P. I
noštromo	<i>it. nostromo</i>	zapovjednik palube S. M. ne daje oblik koji smo mi ovdje naveli, ali bilježi dvije slične varijante – noštrom i nostromo , dok V. L. R. pored oblika nostromo navodi i varijantu koju smo mi registrovali. S. M. Lj.

novela	<i>it. novella</i> (<i>novela, arh. zast. novost, vijest</i>)	novost S. M. ne bilježi ovaj oblik, već samo imenicu novitad , dok su kod V. L. R. zabilježena oba oblika. S. M. Lj.
novitad	<i>it. novità</i>	novost, novina Istu imenicu zabilježili su i V. L. R. i S. M. P. I
NJ		
/		
O		
oblegan	<i>it. obbligato</i>	obavezan V. L. R. je zabilježila samo imenice obleg i obligacija , dok je S. M. registrovao imenicu obleg i glagol oblegat . P. I
obligacija	<i>it. obbligazione</i>	obaveza, obveznica V. L. R. bilježi ovaj oblik, dok kod S. M. nije registrovan. S. M. bilježi imenicu obleg (<i>it. obbligo</i>) sa značenjem „ <i>dužnost, obaveza</i> “ i glagol oblegat (<i>obavezati</i>). P. II
očale	<i>it. occhiali</i>	naočari S. M. bilježi i oblik očali , dok je V. L. R. registrovala varijantu koju smo i mi naveli. S. M. Lj.
oferta	<i>it. offerta</i>	ponuda

		Ovaj oblik nije prisutan ni kod V. L. R. ni kod S. M. S. M. Lj.
oficijal	<i>it. ufficiale</i>	ovdje oficir S. M. nije zabilježio ovaj oblik, dok je kod V. L. R. zabilježena varijanta oficial u značenju „ <i>sudski službenik</i> “. P. I, P. II
oficijo	<i>it. ufficio</i>	kancelarija V. L. R. bilježi varijantu oficio , dok S. M. navodi varijantu koju smo i mi zabilježili. S. M. Lj.
ofit	<i>it. affitto</i>	iznajmljivanje, stanarina S. M. je registrovao samo glagol afitat , dok je V. L. R. zabilježila imenicu ofit sa značenjem „ <i>najamnina, stanarina</i> “, kao i glagole afitat i ofitat . P. I
okazija	<i>lat. occasio, it. occasione</i>	prilika Ova imenica nije zabilježena ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. I, P. II
omeopatičan	<i>it. omeopatico (homeopatski)</i>	neznatan, minimalan Ovaj oblik nije zabilježen ni kod V. L. R. ni kod S. M. S. M. Lj.
ondin	<i>it. ondina</i>	vodena vila Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj primjer. P. II

ottimista	<i>it. ottimista</i>	optimista Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu. S. M. Lj.
P		
palac	<i>it. palazzo</i>	palata S. M. pored ovog daje i oblik palača , dok V. L. R. navodi i varijantu palacun sa istim značenjem. P. II
palomnić	<i>it. palamita, ven. palamida</i>	palamida V. L. R. daje i oblik palombić . S. M. daje samo oblik palombić i iznosi pretpostavku da vodi porijeklo od italijanskog <i>palombo</i> (vrsta male ajkule). S. M. Lj.
palj	<i>it. pala (lopata)</i>	lopata kojom se izbacuje voda iz lađe Isti oblik sa ovdje navedenim značenjem bilježe i S. M. i V. L. R. S. M. Lj.
panjega		šupljina u kuhinjskom zidu koja služi kao ostava V. L. R. smatra da pojam vodi porijeklo od italijanske imenice <i>pane</i> , dok S. M. pretpostavlja da je u korijenu latinski oblik <i>panis</i> . P. II, S. M. Lj.
part	<i>it. parte</i>	dio, strana Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu

		imenicu. P. II
parta	<i>it. parte</i>	dio, strana Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu. P. I
partikularan	<i>it. particolare</i>	poseban Ovaj pridjev nije zabilježen ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. II
pasani	<i>it. passato</i>	prošli S. M. i V. L. R. ne bilježe ovaj oblik već samo glagol pasat – <i>proći</i> . P. I, P. II
pasaport	<i>it. passaporto</i>	pasoš S. M. bilježi varijantu pasaporat , dok V. L. R. daje oblike pašaporat i pasaporat . P. I, P. II
pasati	<i>it. passare, ven. pasar</i>	proći Isti glagol bilježe i S. M. i V. L. R. P. I, P. II
pasati se	<i>it. passare</i>	ovdje se, ne raditi nešto S. M. bilježi samo značenje „ <i>provesti se</i> “, dok V. L. R. daje oba značenja. P. II
Paskva	<i>it. Pasqua</i>	Uskrs Ni V. L. R. ni S. M. nijesu registrovali ovu imenicu. S. M. Lj.
pasport	<i>it. passaporto</i>	v. pasaport . P. II

patron	<i>it. padrone</i>	gazda S. M. i V. L. R. bilježe ovu imenicu u značenju „ <i>vlasnik broda ili ribarske mreže</i> “, a S. M. daje i značenje „ <i>starješina ribara</i> “. P. II
patrun	<i>it. padrone</i>	v. patron . P. II
penganje	<i>it. pingere</i>	slikanje. S. M. bilježi glagol pengat (mazati, bojiti) za koji pretpostavlja da vodi porijeklo od latinskog <i>pingere</i> , premda i u italijanskom postoji isti glagol koji se koristi uglavnom u književnom jeziku, dok je u govoru zamijenjen frekventnijim oblikom <i>dipingere</i> . V. L. R. ne bilježi nijedan od ovih oblika. S. M. Lj.
per a posta	<i>it. apposta</i>	namjerno S. M. je zabilježio varijantu apošta koja je bliža izvornom obliku, dok je V. L. R. registrovala varijantu perapošta sa ovdje navedenim značenjem. S. M. Lj.
pericija	<i>it. perizia</i>	vještačenje Ni V. L. R. ni S. M. nijesu registrovali ovu imenicu. S. M. Lj.
pertikuljaran	<i>it. particolare</i>	v. partikularan . P. II
peticion	<i>it. petizione</i>	tužba

		V. L. R. nije zabilježila ovaj oblik, dok ga S. M. prenosi sa istim značenjem, navodeći varijante petecijun, petecijon i apeticijon . S. M. Lj.
pijaca	<i>it. piazza</i>	trg Kod S. M. je zabilježena varijanta pjaca u značenju trg, čaršija, dok V. L. R. bilježi isti oblik sa značenjem trg, tržnica. <i>U Rječniku njeguškoga govora</i> zabilježeni su oblici pljaca i pjaca . P. II
pinjata	<i>it. pignatta, ven. pignata</i>	lonac, šerpa I kod S. M. i kod V. L. R. zabilježena je ova imenica. P. II
pirun	<i>ven. piron</i>	viljuška Isti oblik bilježe i S. M. i V. L. R. P. II
pjaca	<i>it. piazza</i>	v. pijaca . P. II
pjedario	<i>it. arh. pieggio (jemac, garant)</i>	ovdje garancija, jemstvo Ovu imenicu nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. S. M. Lj.
podestat	<i>it. podestà</i>	sreski načelnik, predsjednik opštine V. L. R. bilježi i oblik podešta , dok S. M. daje i varijantu podeštat . P. I
podeštat	<i>it. podestà</i>	v. podestat . S. M. Lj.

poltrona	<i>it. poltrona</i>	fotelja S. M. takođe bilježi ovu imenicu, ali naglašava da ju je on zabilježio samo u značenju „ <i>baštenski naslonjač</i> “. P. II
ponat	<i>it. punto</i>	ovdje tačka V. L. R. i S. M. navedenu imenicu bilježe u značenju „ <i>zabod igre kada se šije, šav, bod u igri</i> “. P. I
porat	<i>it. porto</i>	luka Isti oblik su zabilježili i V. L. R. i S. M. S. M. Lj.
portantina	<i>it. portantina</i>	(bolnička) nosila Ova imenica zabilježena je i kod S. M. i kod V. L. R. P. II
portijer	<i>it. portiere</i>	vratar Ovu imenicu nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. S. M. Lj.
pošt	<i>it. posto</i>	mjesto S. M. i V. L. R. daju isključivo oblik pošta u značenju „ <i>mjesto poznato po obilju ribe</i> “. P. II
praska	<i>lat. persica, it. pesca</i>	breskva V. L. R. daje i oblik praskva , dok S. M. nije zabilježio ovu imenicu. S. M. Lj.
pratičan	<i>it. pratico</i>	praktičan

		Ovaj pridjev nije zabilježen ni kod S. M. ni kod V. L. R. Oni su registrovali samo imenicu pratika u značenju „ <i>praksa</i> “. S. M. Lj.
pratika	<i>it. pratica</i>	praksa Ovaj oblik su zabilježili i S. M. i V. L. R. P. I, P. II
precedent	<i>it. precedente</i>	prethodni, presedan Ni kod S. M. ni kod V. L. R. ovaj oblik nije zabilježen. S. M. Lj.
predcesor	<i>it. predecessore</i>	prethodnik Ni V. L. R. ni S. M. nijesu registrovali ovu imenicu. P. I
preparandij		učiteljska škola S. M. bilježi oblik preparandija za koji iznosi pretpostavku da se razvio od italijanskog glagola <i>preparare</i> , dok Klajn i Šipka u <i>Velikom rečniku stranih reči i izraza</i> daju objašnjenje da ovaj oblik vodi porijeklo od njemačkog <i>präparandschule</i> koje u osnovi ima latinski oblik <i>praeparandus</i> (koji treba da se spremi). V. L. R. nije zabilježila ovu imenicu. S. M. Lj.
prestimati	<i>it. stimare</i>	precijeniti Ovaj glagol nije prisutan ni kod S. M. ni u rječniku V. L. R. P. II

pretenditi	<i>it. pretendere</i>	zahtijevati Ovaj glagol nije zabilježen ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. I
preša	<i>it. pressa</i>	žurba Ovu imenicu su zabilježili i S. M. i V. L. R. s tim što ona smatra da su na razvoj navedenog oblika uticale i imenice <i>prescia</i> (žurba), kao i <i>presa</i> iz venecijanskog dijalekta. P. I, S. M. Lj.
pretur	<i>it. pretore</i>	sudija P. II
pretura od Budve	<i>it. pretura di Budua</i>	budvanski sud S. M. i V. L. R. bilježe samo imenicu pretur u značenju „ <i>sudija</i> “. P. II
preturija	<i>it. pretura</i>	administrativna oblast Ovaj oblik nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. S. M. Lj.
prezident	<i>it. presidente</i>	predsjednik S. M. ne bilježi ovaj oblik, a V. L. R. daje varijantu prešident sa istim značenjem. P. II
prezidenca	<i>it. presidenza</i>	predsjednička funkcija Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj oblik. P. II
prigati	<i>it. friggere</i>	pržiti

		Ovaj glagol su registrovali i V. L. R. i S. M. S. M. Lj.
princip	<i>it. principe</i>	princ, knez, mletački dužd S. M. bilježi ovu imenicu u istom obliku i sa istim značenjem, dok je V. L. R. nije registrovala. P. I, P. II
proćes	<i>it. processo</i>	sudski proces Ovu imenicu nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. P. II
prokaradur	<i>it. procuratore, ven. procurador</i>	zastupnik, opunomoćenik; javni tužilac V. L. R. bilježi ovdje navedeni oblik, a S. M. pored ove daje i varijantu prokuradur . P. II
prokura	<i>it. procura</i>	punomoć Isti oblik su zabilježili i V. L. R. i S. M. S. M. Lj.
prokuradur	<i>it. procuratore</i>	v. prokaradur . P. I
protokolato	<i>it. protocollato</i>	unesen u registar Ovaj pridjev nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. P. I
prova	<i>it. prova</i>	ovdje dokaz S. M. i V. L. R. daju ovu imenicu isključivo u značenju „ <i>pokušaj, ispitivanje</i> “. P. II
provati	<i>it. provare</i>	pokušati U istom obliku i značenju ovaj glagol bilježe

		i S. M. i V. L. R. P. II
providur	<i>it. provveditore</i>	visoki nadzorni činovnik u Veneciji, pokrajinski poglavar S. M. bilježi ovu imenicu u značenju koje smo i mi naveli, dok V. L. R. daje značenje „ <i>pokrajinski poglavar u Mletačkoj republici</i> “. P. II, S. M. Lj.
providavati	<i>it. approvvigionare (snabdijevati)</i>	obezbjediti, nabavljati Kod S. M. ovaj oblik nije zabilježen, dok V. L. R. daje oblik provižat u značenju „ <i>opskrbiti</i> “. S. M. Lj.
R		
rabijati	<i>it. arrabbiare</i>	naljutiti, razbjesnjeti S. M. je zabilježio samo imenicu rabija u značenju „ <i>bijes, gnijev</i> “, dok V. L. R. nije registrovala ovaj oblik. P. I
Raguza	<i>it. Ragusa</i>	stari naziv za Dubrovnik Ovaj oblik nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. P. I, P. II
raguziski	<i>it. Ragusa (Dubrovnik)</i>	dubrovački Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj pridjev. P. I
rebel	<i>it. ribelle</i>	buntovnik, pobunjenik

		Ova imenica nije zabilježena ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. I
recevitur	<i>it. ricevitore</i>	poreznik, inkasant Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj oblik. S. M. Lj.
recevitur¹	<i>it. ricevitore</i>	ovdje primalac Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu. S. M. Lj.
recevuda	<i>it. ricevuta</i>	priznanica V. L. R. bilježi varijante ricevuta i ričevuta , dok S. M. daje oblik ričevuta . P. I, P. II
recivuda	<i>it. ricevuta</i>	v. recevuda . P. II
reditati	<i>it. ereditare</i>	naslijediti V. L. R. je zabilježila varijantu ereditat , dok se kod S. M. javlja oblik areditat . P. I
regula	<i>it. regola</i>	pravilo, red, propis Isti oblik zabilježili su i S. M. i V. L. R. P. I
rekomendacija	<i>it. raccomandazione</i>	preporuka Ova imenica nije registrovana ni kod V. L. R. ni u rječniku S. M. P. I
renunciati	<i>it. rinunciare</i>	odustati Ovaj glagol nije zabilježen ni kod S. M. ni

		kod V. L. R. S. M. Lj.
resto	<i>it. resto</i>	ostatak V. L. R. bilježi oblike rest , resto i rešto u značenju „ <i>ostatak, okrajak</i> “, a S. M. bilježi oblik koji smo i mi naveli. P. II, S. M. Lj.
retor	<i>it. arh. rettore</i>	starješina, vladar, vođa Ni V. L. R. ni S. M. nijesu zabilježili navedenu imenicu. P. I
reversal	<i>it. reversale</i>	priznanica Ovu imenicu nijesu registrovali ni S. M. ni V. L. R. S. M. Lj.
rezina	<i>it. resina</i>	smola Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj oblik. P. II
riceta	<i>it. ricetta</i>	recept V. L. R. je zabilježila ovdje navedeni oblik, a S. M. daje i varijantu ričeta . S. M. Lj.
riformirati	<i>it. riformare</i>	reformisati Ni V. L. R. ni S. M. nijesu zabilježili ovaj glagol. S. M. Lj.
riganj	<i>ven. rigano</i> (konop)	vrsta sprave za mučenje V. L. R. daje značenje „ <i>konop kojim se veže mreža</i> “, dok S. M. nije registrovao ovu

		imenicu. S. M. Lj.
rikurs	<i>it. ricorso</i>	žalba Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu. S. M. Lj.
rinčak	<i>it. rezzaglio, rizzagio</i>	vrsta ribarske mreže Kod S. M. i V. L. R. javlja se isključivo oblik ričak . S. M. Lj.
rinegacija	<i>it. rinnegare</i>	odricanje od nečeg, poricanje Ni S. M. ni V. L. R. nijesu registrovali ovu imenicu. S. M. Lj.
riskurs	<i>it. ricorso</i>	v. rikurs . S. M. Lj.
rispet	<i>it. rispetto</i>	poštovanje U rječniku S. M. ovaj oblik nije naveden, dok V. L. R. bilježi varijante rešpet i rešpekt . P. I
riva	<i>it. riva</i>	obala I S. M. i V. L. R. bilježe ovu imenicu sa istim značenjem, s tim što V. L. R. dodaje i značenje „ <i>tržnica</i> “ uz objašnjenje da se tržnica nalazila na obali. P. II
rozolija	<i>it. rosolio</i>	v. rožalija . P. II
rožalija	<i>it. rosolio</i>	vrsta likera

		S. M. je zabilježio navedenu varijantu, dok V. L. R. nije registrovala ovu imenicu. S. M. Lj.
rubetina	<i>it. roba (stvari, odjeća)</i>	U <i>Rečniku uz celokupna dela Petra Petrovića Njegoša</i> ovaj oblik se definiše kao augmentativ-pejorativ imenice rubina – košulja. Ni kod S. M. ni kod V. L. R. taj oblik nije zabilježen. S. M. daje imenicu roba u značenju „ <i>rublje, odijelo</i> “, dok V. L. R. pored tog značenja daje i značenje „ <i>loša osoba, loša stvar</i> “. P. II
rušpa	<i>it. ruspa (nekorišćen novčić)</i>	mletački dukat Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu. P. II, S. M. Lj.
S		
saket	<i>it. sacchetto</i>	papirna kesa S. M. i V. L. R. bilježe ovu imenicu u istom značenju. P. II
sakvestran	<i>it. sequestrato</i>	oduzet Ni V. L. R. ni S. M. nijesu registrovali ovaj pridjev. P. I
Salonić	<i>it. Salonicco</i>	Solun Ni kod S. M. ni kod V. L. R. ova imenica nije zabilježena. S. M. Lj.

sanitad	<i>it. sanità</i>	zdravstvo S. M. nije zabilježio ovu imenicu, dok je kod V. L. R. prisutna sa istim značenjem. P. I
sanitadski	<i>it. sanità</i> (zdravstvo)	zdravstveni Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj oblik. P. I
sapa	<i>it. salpa</i>	vrsta mekušca S. M. daje varijantu saopa , dok V. L. R. pored oblika koji smo i mi zabilježili navodi i varijantu salpa . S. M. Lj.
seduta	<i>it. seduta</i>	sjednica Ni V. L. R. ni S. M. nijesu registrovali ovu imenicu. S. M. Lj.
sekretni	<i>it. segreto</i>	tajni Ovaj pridjev nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. P. I
sekvestrati	<i>it. sequestrare</i>	oduzeti, zaplijeniti V. L. R. nije zabilježila ovaj glagol, dok se kod S. M. javlja sa istim značenjem. P. II
seminarija	<i>it. seminario</i>	bogoslovija Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj oblik. P. II
senatur	<i>it. senatore</i>	član senata, senator

		Ovu imenicu nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. S. M. Lj.
senitadski	<i>it. sanità</i> (zdravstvo)	v. sanitadski . P. II
sensal	<i>it. sensale</i>	mešetar Ovaj oblik nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. P. II
sentenca	<i>it. sentenza</i>	presuda S. M. bilježi oblik setencija sa značenjem „ <i>pridika, potvrda; presuda, sudska odluka</i> “. V. L. R. je zabilježila varijantu sentenca sa značenjem „ <i>sudska rasprava, pretres, suđenje</i> “. P. I
sentencija	<i>it. sentenza</i>	v. sentenca . P. II
senjal	<i>it. segnale</i>	znak V. L. R. bilježi varijante senjal i senjo u značenju koje smo i mi naveli, dok S. M. daje samo oblik senjo sa značenjem „ <i>znak u moru koji označava gde je bačena udica, parangal</i> “. P. II
senjatura	<i>it. segnatura</i> (bilježenje, oznaka, signatura)	potpis? S. M. i V. L. R. bilježe samo glagol senjati - „ <i>obilježiti, označiti</i> “. S. M. Lj.
setemana	<i>it. settimana</i>	sedmica

		Istu imenicu zabilježili su i V. L. R. i S. M. P. I
setenca	<i>it. sentenza</i>	v. sentenca . P. I
setencijati	<i>it. sentenziare</i>	presuditi V. L. R. je pored navedene zabilježila i varijantu sentenciat , dok S. M. nije registrovao ovaj glagol. P. I
sforcati	<i>it. sforzare</i>	prinuditi S. M. nije zabilježio ovaj glagol, dok se kod V. V. L. R. javlja samo povratni oblik sforcat se sa značenjem „ <i>upinjati se</i> “. P. I
simpatizati	<i>it. simpatizzare</i>	biti sklon nekome S. M. i V. L. R. nijesu zabilježili ovaj oblik. S. M. Lj.
sindik	<i>lat. syndicus, it. sindaco</i>	gradonačelnik Ovaj oblik nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. P. II
sistema	<i>it. sistema</i>	sistem Ni S. M. ni V. L. R. nijesu registrovali ovu imenicu. S. M. Lj.
skala	<i>it. scala (stepenica, ljestvica; niz; stepenasta stijena)</i>	ovdje stijena V. L. R. i S. M. bilježe ovu imenicu samo u osnovnom značenju (stepenica) u kom se ona koristila u govornom jeziku. P. II

skala¹	<i>it. scala</i>	stepenište I V. L. R. i S. M. bilježe ovu imenicu. S. M. Lj.
skapulati	<i>ven. scapolar</i>	spasti se I V. L. R. i S. M. su zabilježili isti glagol. P. I
skonat	<i>it. sconto</i>	popust Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu. P. I
skoranca	<i>ven. scoranza</i>	osušena riba sa Skadarskog jezera I S. M. i V. L. R. daju varijantu škoranca . P. II
skutarski	<i>it. Scutari</i> (Skadar)	skadarski Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj pridjev. P. II
skrlat	<i>it. scarlatto</i>	grimiz Ovaj oblik nijesu zablježili ni S. M. ni V. L. R. S. M. Lj.
skužati	<i>it. escutare</i> (tražiti od dužnika da plati)	utjerati dug, naplatiti V. L. R. bilježi ovaj glagol u značenju koje smo i mi naveli, dok kod S. M. postoji samo oblik skužat (se) - izviniti se. P. I, P. II, S. M. Lj.
Slavo	<i>it. slavo</i>	Sloven Ni V. L. R. ni S. M. nijesu zabilježili ovu imenicu. S. M. Lj.

soldat	<i>it. soldato</i>	vojnik V. L. R. nije zabilježila ovu imenicu, dok je S. M. navodi u istom značenju koje smo i mi zabilježili. P. I, P. II
soldi	<i>it. soldi</i>	novac Kod Ljubiše se javlja samo oblik u množini, dok S. M. i V. L. R. daju varijantu u jednini – solad (novčić). S. M. Lj.
sorta	<i>it. sorta</i>	vrsta Istu imenicu registrovali su i S. M. i V. L. R. S. M. Lj.
sorveljant	<i>it. sorvegliante</i>	nadzornik Ovaj oblik nijesu zabilježili ni V. L. R. ni S. M. S. M. Lj.
sovrano	<i>it. sovrano</i>	suveren Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj oblik. P. II
spenčat	<i>it. spendere (potrošiti)</i>	potrošen Ovaj pridjev nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. P. I
spenza	<i>it. spesa</i>	trošak S. M. bilježi isti oblik, sa značenjem „ <i>kupovina na trgu, trošak za kupovinu</i> “. Pored ovog, on je zabilježio i oblik spendza . V. L. R. daje varijante špendza, špenza i

		spenza sa značenjem „ <i>nabavka hrane, kupovina</i> “. P. II
spenžati	<i>it. spendere</i>	potrošiti S. M. i V. L. R. daju samo oblik spendžati . P. I
spila	<i>starodalmatski spilla</i>	pečina Šoć smatra da je u pitanju riječ grčkog porijekla (spilia - pećina, stijena). S. M. i V. L. R. su zabilježili samo varijantu špilja . S. M. Lj.
stabiliti	<i>it. stabilire</i>	ustanoviti, odlučiti V. L. R. nije zabilježila ovaj glagol, dok S. M. bilježi varijantu stabilat sa istim značenjem. P. I
stangada	<i>it. stangata</i>	udarac motkom; neuspjeh Ni S. M. ni V. L. R. ne bilježe ovaj pojam. V. L. R. je zabilježila imenicu stanga (motka) i glagol stangavat (pritiskati, gnječiti). P. II
stima	<i>it. stima</i>	poštovanje S. M. bilježi oblike stima , štima u značenju „ <i>procjena</i> “, ali napominje da se ove imenice ponekad koriste i sa značenjem „ <i>poštovanje, cijenjenje</i> “. V. L. R. navodi oblik štima , uz napomenu da je zabilježila i varijantu stimanca u značenju „ <i>procjena, poštovanje</i> “. U <i>Rječniku neguškoga govora</i>

		zabilježen je oblik stimavat štetu – procjenjivati štetu. P. I, P. II
stimadur	<i>it. stimatore, ven. stimador</i>	procjenitelj Isti oblik su zabilježili i S. M. i V. L. R. P. I
stimani	<i>it. stimato</i>	cijenjen Ovaj pridjev nijesu registrovali ni S. M. ni V. L. R. P. I
stimanca	<i>it. stima</i>	v. stima . P. I
stimati	<i>it. stimare</i>	procijeniti S. M. bilježi i varijante štimat, stimavat i štimavat , a V. L. R. je pored onog koji smo i mi naveli zabilježila i oblik stimavat . P. II, S. M. Lj.
stipendio	<i>it. stipendio (plata)</i>	stipendija Navedeni oblik nije registrovan ni kod V. L. R. ni kod S. M. S. M. Lj.
storija	<i>it. storia</i>	priča Ovu imenicu ne bilježe ni S. M. ni V. L. R. S. M. Lj.
strano	<i>it. strano</i>	čudno Ovaj oblik nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. P. I, P. II
straordenario	<i>it. straordinario (izuzetan,</i>	funkcija namještenika Mletačke republike

	<i>vanredni)</i>	Ni V. L. R. ni S. M. nijesu zabilježili ovaj oblik. P. I
stura	<i>staroit. stora, it. stuoia</i>	asura, pokrivač od rogozine, rogozina V. L. R. je zabilježila ovu imenicu, dok u rječniku S. M. ona nije prisutna. S. M. Lj.
surgati	<i>it. sorgere (javiti se, uzdizati se, izaći)</i>	S. M. daje značenje „ <i>baciti (obično sidro) u more</i> “, dok V. L. R. prenosi značenje „ <i>gurnuti, spustiti</i> “. Kod Ljubiše se ovaj glagol javlja u značenju „ <i>polomiti</i> “. S. M. Lj.
sudit	<i>it. suddito</i>	podanik S. M. je registrovao ovu imenicu, a V. L. R. je nije zabilježila. P. I, P. II
Š		
šatula	<i>it. scatola</i>	kutija V. L. R. bilježi i oblik šatulj u značenju „ <i>kutija za držanje nakita i pribora za ručni rad</i> “, dok S. M. daje samo varijantu škatula . S. M. Lj. .
šeminario	<i>it. seminario</i>	sjemenište, bogoslovija Ovaj oblik nije prisutan ni kod V. L. R. ni kod S. M. S. M. Lj.
širun	<i>ven. suro</i>	vrsta morske ribe V. L. R. bilježi ovu imenicu, a kod S. M. ona

		nije registrovana. S. M. Lj.
škatola	<i>it. scatola</i>	kutija S. M. i V. L. R. bilježe oblik škatula . P. II
škatula	<i>it. scatola</i>	v. škatula . P. I, S. M. Lj.
škica	<i>it. schizzo</i>	nacrt Kod S. M. ovaj oblik nije prisutan, dok ga je V. L. R. registrovala u ovdje navedenom značenju. S. M. Lj.
školj	<i>it. scoglio</i>	greben u moru, ostrvce Isti oblik sa navedenim značenjem bilježe i S. M. i V. L. R. P. I, P. II
škrabijica	<i>ven. scarabatolo (polica)</i>	fijoka, ladica S. M. navodi varijantu škrabija , dok V. L. R. daje oblik škrabela za koji kaže da je etimološki nejasan. S. M. Lj.
škrapa		pečina V. L. R. smatra da je u vezi sa it. riječju <i>crepaccio</i> (velika pukotina, rasjelina), dok S. M. nije zabilježio ovu imenicu. S. M. Lj.
špag	<i>it. spacco</i>	pukotina, naprslina; prerez na odjeći, džep V. L. R. ne bilježi ovo značenje. Kod nje se može naći samo oblik špag (<i>it. spago</i>) –

		konop, dok S. M. daje oba oblika uz objašnjenje da je imenica špag u značenju „ <i>džep</i> “ nastala od. <i>it. sacco</i> u značenju „ <i>vrećica</i> “ u kombinaciji sa <i>it. spacco</i> u značenju „ <i>otvor</i> “. P. I, S. M. Lj.
špagarica		mala puška koja se nosi u džepu (v. špag – spacco) Ovu imenicu nijesu zabilježili ni S. M. ni V. L. R. S. M. Lj.
špijati	<i>it. spiare</i>	prokazati S. M. bilježi upravo ovaj oblik, dok V. L. R. daje varijante špijavat , špijunavat sa značenjem „ <i>uhoditi, prokazati</i> “. P. I, P. II
špion	<i>it. spia, ven. spion</i>	ovdje uhoda Ovu imenicu u istom značenju daje i S. M. koji je zabilježio varijantu špijun . V. L. R. takođe bilježi varijantu špijun sa značenjem „ <i>uhoda, potkazivač</i> “. P. II
špijon	<i>it. spia, ven. spion</i>	v. špion . P. II
štatut	<i>it. statuto</i>	ovdje pravilnik V. L. R. i S. M. daju značenje „ <i>zakon, odredba</i> “. S. M. Lj.
štipendio	<i>it. stipendio</i> (plata)	v. stipendio . S. M. Lj.

šuplika	<i>it. supplica</i>	molba, žalba Ni S. M. ni Radulovć nijesu zabilježili ovu imenicu. S. M.
šupljuka	<i>it. supplica</i>	v. šuplika. S. M. Lj.
T		
talijer	<i>it. tallero</i>	srebrni novac V. L. R. daje varijantu talier , dok S. M. ne bilježi ovaj oblik. P. I, P. II, S. M. Lj.
tanganje	<i>it. tingere</i>	bojenje, farbanje Ovaj oblik nije zabilježen ni kod S. M. ni kod V. L. R. S. M. Lj.
tenente	<i>it. tenente</i>	poručnik Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu. P. II
tenente kolonelo	<i>it. tenente colonnello</i>	potpukovnik V. L. R. nije zabilježila ovaj oblik, dok je S. M. registrovao samo imenicu tenente u značenju „ <i>poručnik</i> “. P. I
tif	<i>it. tifo</i>	tifus Navedenu imenicu zabilježila je i V. L. R. dok u rječniku S. M. ona nije prisutna. S. M. Lj.
tinel	<i>it. tinello, ven.</i>	trpezarija

	<i>tinelo</i>	S. M. bilježi samo ovaj oblik, dok V. L. R. daje i oblik tineo . S. M. Lj.
tir	<i>it. tiro</i>	pucanj, hitac Isti oblik zabilježili su i V. L. R. i S. M. P. I
trabakula	<i>it. trabaccolo</i>	vrsta broda sa dva jedra I S. M. i V. L. R. bilježe ovaj oblik. P. II
trabakul		v. trabakula . P. II
tranzito	<i>it. transito</i>	prolaz Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj oblik. P. II
tribunal	<i>it. tribunale</i>	sud S. M. bilježi samo varijantu tribuno , dok V. L. R. nije zabilježila ovu imenicu. P. I, P. II, S. M. Lj.
tribunalski	<i>it. tribunale (sud)</i>	sudski Ovaj pridjev nijesu registrovali ni V. L. R. ni S. M. P. I
Triest	<i>it. Trieste</i>	Trst Ovaj oblik nije zabilježen ni kod S. M. ni kod V. L. R. S. M. Lj.
Trieste	<i>it. Trieste</i>	v. Triest . P. I
Trijest	<i>it. Trieste</i>	v. Triest . P. II

trijestinski	<i>it. triestino</i>	trščanski Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj oblik. P. II
Triješće		v. Triest . P. I, P. II
trijomf	<i>it. trionfo</i>	trijumf Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu. P. II
triplo	<i>it. triplo</i>	trostruk S. M. ne bilježi ovaj oblik, dok je V. L. R. zabilježila prilog triplo (trostruko). P. II
triunf	<i>it. trionfo</i>	v. trijomf . S. M. Lj.
tropikalni	<i>it. tropicale</i>	tropski Navedeni pridjev nije zabilježen ni kod V. L. R. ni kod S. M. S. M. Lj.
tunja	<i>ven. toгна</i>	vrsta vrpce sa udicom Isti oblik sa navedenim značenjem bilježe i S. M. i V. L. R. S. M. Lj.
tutela	<i>it. tutela (zaštita)</i>	ovdje zaštitnica S. M. nije zabilježio ovaj oblik, dok V. L. R. registruje dva značenja – „ <i>zaštita</i> , <i>kontrola</i> “, ali ne i ovo u kome je imenica upotrijebljena kod Njegoša.

		P. II
U		
ura	<i>it. ora</i>	sat. Ovu imenicu zabilježili su i S. M. i V. L. R. P. I, P. II, S. M. Lj.
ura¹	<i>it. ora (čas)</i>	časovnik U ovom značenju data imenica nije prisutna ni kod V. L. R. ni kod S. M. Oboje navode samo značenje <i>čas, sat</i> . S. M. Lj.
utreš	<i>lat. intersellum</i>	središnji dio samara V. L. R. navodi ovaj oblik, dok ga S. M. nije zabilježio. S. M. Lj.
V		
vakancija	<i>nlat. vacantia, it. vacanza</i>	slobodno mjesto Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj oblik. P. II
vakansija		v. vakancija . P. II
vapor	<i>it. vapore</i>	parobrod. Ovaj oblik su zabilježili i S. M. i V. L. R. s tim što S. M. navodi i varijante vaporet i vaporić , a V. L. R. bilježi i oblike vaporina i vaporin . P. II, S. M. Lj.
vardati	<i>ven. vardar (gledati)</i>	tumarati, lutati; lupati; praviti buku, nered

		Isti oblik sa ovdje navedenim značenjem bilježe i S. M. i V. L. R. S. M. Lj.
Vezuvij	<i>it. Vesuvio</i>	Vezuv Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovu imenicu. P. II
viad	<i>it. viaggio</i>	putovanje V. L. R. i S. M. registrovali su oblik vijad . P. I
vidimirati	<i>it. vidimare</i>	ovjeriti, potvrditi pečatom Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj glagol. P. II
Vijena	<i>it. Vienna</i>	Beč Ovaj oblik nije zabilježen ni kod S. M. ni kod V. L. R. P. II
vinjet	<i>it. vignetta</i>	crtež, crtani ukras Ni V. L. R. ni S. M. nijesu registrovali ovu imenicu. S. M. Lj.
vizita	<i>it. visita</i>	posjeta S. M. i V. L. R. bilježe varijantu vižita u značenju „ <i>posjeta, ljebarski pregled</i> “. P. I
Z		
zabestijati	<i>it. bestija (zvijer)</i>	pobjesnjati Ni S. M. ni V. L. R. nijesu zabilježili ovaj

		glagol. P. II
zizula	<i>it. giuggiola, ven. zizola</i>	čičimak S. M. i V. L. R. bilježe samo varijantu žižula. S. M. Lj.
Ž		
žbir	<i>it. sbirro, ven. sbiro</i>	žandarm V. L. R. u <i>Romanizmi u Crnoj Gori Budva i Paštrovići</i> daje i značenja <i>doušnik; lukav, pametan.</i> a S. M. navodi i značenja „ <i>uhoda, dostavljač; policijski stražar</i> “. P. II, S. M. Lj.

9. LITERATURA

1. Alirejsović, E. 1984. *Nekoliko crnogorsko-hercegovačkih paralelizama romanskog porijekla*, Zbornik radova sa naučnog skupa „Crnogorski govori“, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd, str. 217 - 231;
2. Andrijašević, Ž. 2009. *Istorija Crne Gore u 55 priča*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica;
3. Andrijašević, Ž, Rastoder, Š. 2006. *Crna Gora i velike sile*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica;
4. Antović, D. 2009. *Ostvarenje borbe za narodni jezik u Kotoru za vrijeme austrougarske vladavine tokom XIX vijeka*, Hrvatsko-crnogorski dodiri / crnogorsko-hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja, Zbornik radova, ur. Lovorka Čoralić. Hrvatski institut za povijest - Matica hrvatska, Zagreb, str. 427-458;
5. Appendini, F. M. 1881. *Memorie spettanti ad alcuni uomini illustri di Cattaro*, Presso Antonio Martechini, Ragusa (digitized by Google Books);
6. Bocco, M. A. et al. 1985. *Dalla Rivoluzione francese ai giorni nostri*, Editrice Guerra, Perugia;
7. Boerio, G. 1829. *Dizionario del dialetto veneziano*, Andrea Santini e figlio, Venezia (digitized by Google Books);

8. Borožan, Đ. 2009. *Crnogorsko primorje u vrijeme mletačko-osmanskih ratova tokom XVI, XVII i početkom XVIII vijeka*, Hrvatsko-crnogorski dodiri / crnogorsko-hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja, Zbornik radova, ur. Lovorka Čoralić. Hrvatski institut za povijest - Matica hrvatska, Zagreb, str. 305-315;
9. Božić, I. 1979. *Nemirno Pomorje XV veka*, Srpska književna zadruga, Beograd;
10. Božić, J. 2003. „Jezičke pozajmljenice u sociolingvističkom ključu“, u *Glasnik Narodne biblioteke Srbije*, Beograd, str. 215 – 230.
11. Brković, M. 2009. *Srednjovjekovna Duklja/Zeta – kasnija Crna Gora*, Hrvatsko-crnogorski dodiri / crnogorsko-hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja, Zbornik radova, ur. Lovorka Čoralić. Hrvatski institut za povijest - Matica hrvatska, Zagreb;
12. Čirgić, A. 2009. *Rječnik njegušškoga govora*, Matica crnogorska, Cetinje;
13. Čoralić, L, Karbić, D. 2009. *Građa za povijest Boke Kotorske i budvansko-barskog priobalja u Mletačkom državnom arhivu: spisi Vijeća desetorice*, Hrvatsko-crnogorski dodiri / crnogorsko-hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja, Zbornik radova, ur. Lovorka Čoralić. Hrvatski institut za povijest - Matica hrvatska, Zagreb, str. 611-620;
14. Čubelić, T. 1976. *Teorijski aspekti usmenog i pisanog književnog stvaralaštva u djelu Stefana M. Ljubiše*, u „Stefan Mitrov Ljubiša – prilozi sa skupa održanog u Titogradu i Budvi“, CANU, Titograd; str. 45-57;
15. Ćirković, S. 1976. *Crna Gora od doseljavanja Slovena do pada pod Turke*, Monografija Crna Gora, Književne novine, Beograd;

16. Da Mosto, A. 1940. *L'archivio di stato di Venezia, tomo II – Archivi dell'amministrazione provinciale della Repubblica Veneta, archivi delle rappresentanze diplomatiche e consolari, archivi dei governi succeduti alla Repubblica Veneta, archivi degli istituti religiosi e archivi minori*, Bibbiloteca d'arte editrice, Roma;
17. Dabinović, A. 1934. *Kotor pod Mletačkom Republikom (1420 – 1797)*, Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Zagreb;
18. De Mauro, T. 1963. *Storia linguistica dell'Italia unita*, Laterza, Bari;
19. Daulton, F. 2011. "Lexical borrowing and the global web of words", *The Ryukoku journal of humanities and sciences*, vol. 33, no. 1, Kyoto.
20. Dragičević, R. 2010. *Leksikologija srpskog jezika*, Zavod za udžbenike, Beograd;
21. Đonović, J. (urednik) 1976. *Stefan Mitrov Ljubiša – prilozi sa skupa održanog u Titogradu i Budvi*, CANU, Titograd;
22. Filipović, R. 1986. *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Jugoslavenska akademija znanostii umjetnosti, Zagreb;
23. Fon Coetsem, F. 1988. *Loan Phonology and the Two Transfer Types in Language*, Foris Publications, Dordrecht;
24. Gortan-Premk, D. 1997. *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*, Institut za srpski jezik SANU, Beograd;

25. Haspelmath, M, Tadmor, U. 2009. *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*, De Gruyter Mouton Publishers, Berlin;
26. Ivanović, V. R. 2000. *Samopisi i kazalice Stefana Mitrova Ljubiše*, Zmaj, Novi Sad;
27. Ivočić, J. D. 2013. *Italijanizmi u govornom jeziku Bara i okoline*, Matica – časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu, br. 54, Matica crnogorska, Cetinje – Podgorica;
28. Jovanović, J. 2001. *Istorija Crne Gore*, CID, Podgorica;
29. Kalezić, V. 1976. *Ljubiša i naša kritika*, u „Stefan Mitrov Ljubiša – prilozi sa skupa održanog u Titogradu i Budvi“, CANU, Titograd; str. 25-45;
30. Kilibarda, N. 2012. *Istorija crnogorske književnosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica;
31. Kilibarda, V. 1992. *Italijanska književnost u Crnoj Gori do 1918. godine*, Unireks, Nikšić;
32. Kilibarda, V. 2000. *Njegoš i Trst. Italijanski pisci i putopisci o Vladici-pjesniku*, CID, Podgorica;
33. Kilibarda, V. 2011. „Njegoš i Venecija“, u *Venecija i slovenske književnosti*, Beograd: SlovoSlavia, str. 289–302.
34. Kilibarda V. 2013. „Njegoševo poznavanje italijanskoga jezika“, *Lingua montenegrina*, br. 11. Podgorica, str. 197 – 208.

35. Klajn, I. 1967. „Strana reč – šta je to?“, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, br. 10. Novi Sad, str. 7 – 24.
36. Klajn, I. 2005. *Gramatika srpskog jezika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd;
37. Klajn, I, Šipka, M. 2008. *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Prometej, Novi Sad;
38. Kojić, J. 2006. *Terminologija kuće i pokućstva Banjana*, Matica srpska, Novi Sad;
39. Koprivica, J. 2006. *Rečnik Banjana, Grahova i Oputnih Rudina*, CANU, Podgorica;
40. Kovačević, P. 1970. „Bokeljski ustanak 1869/70. godine“, *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 2, Zavičajni muzej, Herceg Novi, str. 121-148;
41. Kovijanić, R. 1963. *Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima (XIV – XVI vijek)* knjiga I, Istorijski institut SR Crne Gore, Cetinje;
42. Kovijanić, R. 1974. *Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima (XIV – XVI vijek)* knjiga II, Istorijski institut SR Crne Gore, Titograd;
43. Lipovac Radulović, V. 1997. *Romanizmi u Crnoj Gori – Budva i Paštrovići*, Matica srpska, Novi Sad;
44. Lipovac Radulović, V. 2004. *Romanizmi u Crnoj Gori – Jugoistočni dio Boke Kotorske*, Matica srpska, Novi Sad;
45. Lipovac Radulović, V. 2009. *Romanismi lessicali in Montenegro. Budua e Pastrovici. La parte sud-orientale delle Bocche di Cattaro*, Il Calamo, Roma;

46. Luketić, M. 1976. *Ljubiša u crnogorskoj štampi*, u „Stefan Mitrov Ljubiša – prilozi sa skupa održanog u Titogradu i Budvi“, CANU, Titograd; str. 149-161;
47. Ljubičić, M. 2011. *Posuđenice i lažni parovi. Hrvatski, talijanski i jezično posredovanje*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb;
48. Marazzini, C. 1994. *La lingua italiana – profilo storico*, Mulino, Bologna;
49. Mijušković, S. 1970. „Njegoš i Prevlaka – sada „Ostrvo cveća“ u Boki Kotorskoj“, *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 2, Zavičajni muzej, Herceg Novi, str. 9-37;
50. Mijušković, S. 1985. „Istorijske veze Crne Gore i Boke“, *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 17, Zavičajni muzej, Herceg Novi, str. 21-30;
51. Miletić, B. 1940. *Crnički govor*, Srpski dijalektološki zbornik, knjiga IX, Srpska kraljevska akademija, Beograd;
52. Milutinović, K. 1975. „Politički lik Stefana Mitrova Ljubiše“, *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 6-7, Zavičajni muzej, Herceg Novi, str. 7-73;
53. Milošević, M. 1972. „Boka Kotorska, Bar i Ulcinj u kiparskom ratu (1570 – 1573“), *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 4, Zavičajni muzej, Herceg Novi, str. 17-32;
54. Milošević, M, Luketić, M. (urednici), 1996. *Književnost Crne Gore od XII do XIX vijeka – Krsto Ivanović, drame i pisma*, Obod, Cetinje;

55. Milović J. 1987. *Petar I Petrović Njegoš – pisma i drugi dokumenti*, 1, Istorijski institut Crne Gore, Titograd;
56. Milović J. 1988. *Petar I Petrović Njegoš – pisma i drugi dokumenti*, 2, Istorijski institut Crne Gore, Titograd;
57. Migliorini, B. 2004. *Storia della lingua italiana*, Bompiani, Milano;
58. Mladenović, A. 1973. *Jezik vladike Danila*, Matica srpska, Novi Sad;
59. Mladenović, A. 1989. *Knjiga o Njegošu*, NIRO „Književne novine“, NIRO „Dečje novine“, Beograd – Gornji Milanovac;
60. Musić, S. 1971. „Prilog izučavanju toponomastike sjeverozapadne Boke Kotorske“, *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 3, Zavičajni muzej, Herceg Novi, str. 211-219 ;
61. Musić, S. 1972. *Romanizmi u severo-zapadnoj Boki Kotorskoj*, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd;
62. Musić, S. 1976. „Romanizmi u jeziku Stefana Mitrova Ljubiše“, *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 8, Zavičajni muzej, Herceg Novi, str. 161-176;
63. Musić, S. 1975. *La quantità vocalica negli italianismi delle Bocche di Cattaro*, Italica Belgradensia I, Università di Belgrado, Beograd; str. 169-179;

64. Musić, S. 1984. *Romanske posuđenice u govorima Crne Gore*, Zbornik radova sa naučnog skupa „Crnogorski govori“, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd, str. 189 - 195;
65. Nikčević, V. 1976. *Neke paralele upotrebe narodnog jezika u Njegoševu „Gorskom vijencu“ i Ljubišinu „Kanjošu Macedonoviću“*, u „Stefan Mitrov Ljubiša – prilozi sa skupa održanog u Titogradu i Budvi“, CANU, Titograd; str. 195-206;
66. Oršolić, T. 2009. *Boka Kotorska u svijetlu austrijske politike tridesetih godina XIX stoljeća*, u „Hrvatsko-crnogorski dodiri / crnogorsko-hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja“, Zbornik radova, ur. Lovorka Čoralić. Hrvatski institut za povijest - Matica hrvatska, Zagreb, str. 415 - 426;
67. Ostojić, B. 1985. *O crnogorskom književnojezičkom izrazu*, NIO Univerzitetska riječ, Nikšić;
68. Ostojić, B. 1976. *Jezik Petra I Petrovića*, CANU, Titograd;
69. Ostojić B. (urednik) 2001. *Petar I Petrović – djela*, CID, Podgorica;
70. Ostojić, B. 2012. *Snaga i moć jezika Stefana Mitrova Ljubiše i njegov udio u izgradnji Vukovog modela književnog jezika*, u „Paštrovići – govorni i pisani jezik“, zbornik radova, Udruženje Paštrovića i prijatelja Paštrovića u Beogradu „Drobni pijesak“, Beograd, str. 9-13;
71. Pantić, M. 1990. *Književnost na tlu Crne Gore i Boke Kotorske od XVI do XVIII veka*, Srpska književna zadruga, kolo LXXXIII, Beograd;

72. Pavić, M. 2009. *Boka Kotorska u talijanskim geografskim priručnicima XVI. – XVIII. stoljeća*, Hrvatsko-crnogorski dodiri / crnogorsko-hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja, Zbornik radova, ur. Lovorka Čoralić. Hrvatski institut za povijest - Matica hrvatska, Zagreb, str. 279-304;
73. Pavićević, B. 2004. *Istorija Crne Gore, knjiga IV*, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica;
74. Peco, A. 1976. *Jedan pogled na pisanu riječ Stefana Mitrova Ljubiše*, u „Stefan Mitrov Ljubiša – prilozi sa skupa održanog u Titogradu i Budvi“, CANU, Titograd; str. 207-216;
75. Pejović, B. 1976. *Funkcija i stepen transformiranosti folklornih elemenata u Ljubišnim Pripovijestima*, u „Stefan Mitrov Ljubiša – prilozi sa skupa održanog u Titogradu i Budvi“, CANU, Titograd; str. 87-97;
76. Pejović, Đ. 1976. *Stvaranje države i jačanje jedinstva crnogorskih i brdskih plemena*, Monografija Crna Gora, Književne novine, Beograd;
77. Pešikan, M. 1965. *Starocrnogorski, srednjokatunski i lješanski govori*, Naučno delo, Beograd;
78. Pešikan M. 1979. *Jedan opšti pogled na crnogorske govore*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, XXII/1, Novi Sad;
79. Petrović, R. 1976. *Stefan Mitrov Ljubiša – nacionalni i politički radnik*, u „Stefan Mitrov Ljubiša – prilozi sa skupa održanog u Titogradu i Budvi“, CANU, Titograd; str. 125-147;
80. Pižurica, M. 1981. *Govor okoline Kolašina*, Crnogoraska akademija nauka i umjetnosti, Titograd;

81. Pižurica, M. 1984. *Tragovi međujezičkih dodira u govorima Crne Gore*, Zbornik radova sa naučnog skupa „Crnogorski govori“, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd, str. 83 - 95;
82. Popović, L. 2004. *Kratki pregled građanskog rada Petra I*, Glasnik Narodnog muzeja Crne Gore, br. 1, Narodni muzej Crne Gore, Cetinje;
83. Prokači, Đ. 2010. *Istorija Italijana*, CID – Filozofski fakultet Nikšić, Podgorica;
84. Radojević, D. 1976. *Osnovni etički problemi u djelu S. M. Ljubiše*, u „Stefan Mitrov Ljubiša – prilozi sa skupa održanog u Titogradu i Budvi“, CANU, Titograd; str. 181-186;
85. Radović, Đ. 1976. *Pred porukama sa Drobnoga pijeska*, u „Stefan Mitrov Ljubiša – prilozi sa skupa održanog u Titogradu i Budvi“, CANU, Titograd; str. 13-21;
86. Razdobudko Čović, L. 2005. *Stilski efekti Stefana Mitrova Ljubiše (Frazeologizmi, poredbene konstrukcije i paremijski blokovi u Ljubišinoj narativnoj prozi*, ITP Zmaj, Novi Sad;
87. Rešetar, M. 2010. *Štokavski dijalekat*, Matica crnogorska, Podgorica;
88. Rotković, R. 2009. *Jezikoslovne studije*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje;
89. Rotković, R. 1976. *Ljubišino posredovanje u nabavci oružja za ustanike u Boki 1869.godine*, u „Stefan Mitrov Ljubiša – prilozi sa skupa održanog u Titogradu i Budvi“, CANU, Titograd; str. 161-166;
90. Samardžić, M. 2006. *Nuovi italianismi in serbo*, u Cresti, E. (a cura di) “Prospettive sullo studio del lessico italiano“, Atti SILFI, Vol. II, Firenze, str. 645 – 649;

91. Sijarić, Ć. 1976. *Kako danas čitamo Ljubišu*, u „Stefan Mitrov Ljubiša – prilozi sa skupa održanog u Titogradu i Budvi“, CANU, Titograd; str. 21-25;
92. Simić, R, Ostojić, B. 1976. *Neki slučajevi kongruencije u jeziku Stefana Mitrova Ljubiše*, u „Stefan Mitrov Ljubiša – prilozi sa skupa održanog u Titogradu i Budvi“, CANU, Titograd; str. 217-228;
93. Skok, P. 1950. *Slavenstvo i balkanstvo na jadranskim otocima*, knjiga I, Jadranski institut JAZU, Zagreb;
94. Skok, P. 1926. *Iz srpsko-hrvatske toponomastike*, Južnoslovenski filolog, knjiga VI, Državna štamparija Kraljevine SHS, Beograd, str. 65-95;
95. Sočanac, L. 2004. *Hrvatsko-talijanski jezični dodiri, sa rječnikom talijanizama u standardnome hrvatskom jeziku i dubrovačkoj dramskoj književnosti*, Nakladni zavod Globus, Zagreb;
96. Sočanac, L. 2004a. *L'influsso italiano sulla lingua croata*, IV Congresso scientifico di Civiltà e Cultura Italiana, Szombately, Mađarska, str. 1 - 12;
97. Stanojević, G. 1960. *Odnosi Venecije sa hercegovačkim, brdskim i crnogorskim plemenima od opsade Kotora 1657. godine do početka Morejskoga rata*, Istoriski časopis – Organ Istoriskog instituta SAN, knjiga IX – X, Naučno delo, Beograd;
98. Stanojević, G. 1976. *Crna Gora od pada Crnojevića do vladike Danila Petrovića*, Monografija Crna Gora, Književne novine, Beograd;
99. Stanojević, G. 1976. *Borba crnogorskih, brdskih i hercegovačkih plemena protiv turske vlasti (XVI – XVIII v.)*, Monografija Crna Gora, Književne novine, Beograd;

100. Stanojević, G. 1985. „Dokumenti za proučavanje društava Kotora, Budve i Paštrovića“, *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 17. Zavičajni muzej, Herceg Novi, str. 159-202;
101. Stevanović, M. 1990. *O jeziku Gorskog vijenca*, Naučna knjiga, Beograd;
102. Stevanović, M. 1951. *Neke osobine Njegoševa jezika*, Južnoslovenski filolog, knjiga XIX, Beograd, str. 17-31;
103. Stevanović, M. i drugi, 1967. *Rečnik uz celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša*, Prosveta, Beograd;
104. Stevanović, M. 1933 -1934. Istočnocrnogorski dijalekat, Južnoslovenski filolog XIII, Beograd, str. 1 – 129;
105. Stijović, S. 1984. *O proučavanju jezika vladike Vasilija Petrovića*, Zbornik radova sa naučnog skupa „Crnogorski govori“, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd, str. 159 - 163;
106. Stojović, M. 1976. *Život kao neprekidna scena*, u „Stefan Mitrov Ljubiša – prilozi sa skupa održanog u Titogradu i Budvi“, CANU, Titograd; str. 107-111;
107. Subotić, J. 1977. *Ribarska leksika u jeziku Vuka Popovića*, Boka br. 9, Herceg Novi, str. 325 – 333;
108. Subotić, J. 1981 *Književni jezik Lazara Tomanovića (stepen specijalizovanosti srpskohrvatskog književnog jezika u Crnoj Gori krajem XIX vijeka)*,

109. Subotić, J. 1977. „Lekseme iz pomorstva Paštrovića u jeziku Stefana Mitrova Ljubiše“, *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 9, Herceg Novi, str. 335-341;
110. Subotić, J. 1976. „Leksičko-semantičke vrijednosti nekih riječi Stefana Mitrova Ljubiše“, *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 8, Zavičajni muzej, Herceg Novi, str. 177-182;
111. Subotić, J. 1978. „Prilog biografiji Stefana Mitrova Ljubiše“, *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 10, Zavičajni muzej, Herceg Novi, str. 219-232;
112. Subotić, J. 1986. *Prilog poznavanju razvitka književnog jezika u Crnoj Gori, iz glagolske problematike lista „Crnogorka“ (1884-1885)*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, XXIX/2, Novi Sad, str. 69-95;
113. Šimunković, LJ. 2009. *Hrvatsko-talijanski jezični dodiri u Dalmaciji*, Dante Alighieri, Split;
114. Šimunković, LJ. 2009. *Boka Kotorska i budvansko-barsko područje u itineraru mletačkoga sindika Giovannija Battiste Giustiniana iz 1553. godine*, Hrvatsko-crnogorski dodiri / crnogorsko-hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja, Zbornik radova, ur. Lovorka Čoralić. Hrvatski institut za povijest - Matica hrvatska, Zagreb, str. 271-278;
115. Šoć. B. 2008. *Romanizmi i grecizmi u crnogorskom jeziku*, Crnogorski kulturni krug, Cetinje;
116. Tekavčić, P. 1970. *Uvod u vulgarni latinitet*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb;
117. Tepavčević, M. 2010. *Jezik Stefana Mitrova Ljubiše*, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica;

118. Tepavčević, M. 2013. „Dijalekatske odlike proznog diskursa Stefana Mitrova Ljubiše“, *Folia linguistica et litteraria: časopis za nauku o jeziku i književnosti*, br. 7. Filozofski fakultet, Nikšić, str. 125-144;
119. Tomanović, V. 1969. „Iz leksike govora Boke Kotorske“, *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 1, Zavičajni muzej, Herceg Novi, str. 89-99;
120. Tomanović, V. 1972. „O romanskim elementima u bokeljskim govorima i njihovom odnosu prema domaćim“, *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 4, Zavičajni muzej, Herceg Novi, str. 159-172 ;
121. Tomanović, V. 1971. „O fonetici reči romanskog porekla u govorima Boke Kotorske“, *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 3, Zavičajni muzej, Herceg Novi, str. 211-219 ;
122. Tomanović, V. 1970. „Iz toponomastike Boke Kotorske“, *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 2, Zavičajni muzej, Herceg Novi, str. 213-224;
123. Tomanović, V. 1970. „O bokeljskim govorima“ *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 2, Zavičajni muzej, Herceg Novi, str. 225-229;
124. Tomović, S. 1976. *Moralni lik Ljubišinog popa Androvića*, u „Stefan Mitrov Ljubiša – prilozi sa skupa održanog u Titogradu i Budvi“, CANU, Titograd; str. 171-180;
125. Trofimkina, O. 1983. *O stranim rečima u jeziku S. M. Ljubiše*, MSC, Beograd;
126. Трофимкина, О. 1977. *О некоторых художественных приёмах С. М. Любича*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knjiga XXXIV, 6, Sarajevo, str. 413-423;

127. Трофимкина, О. 1984. *К вопросу о роли черногорских диалектов в формировании сербскохорватского литературного языка (на материале произведений С. М. Любичи)*, Издательство Наука, Москва, стр. 102-110;
128. Трофимкина, О. 1964. *Народная лексика в произведениях С. М. Любичи*, Исследования по эстетике слова и стилистике художественной литературы, Сборник статей, Издательство Ленинградского университета, Ленинград, стр. 186-192;
129. Трофимкина, О. 1971. *Сербохорватско-русский словарь к произведениям С. М. Любичи*, Ленинград, стр.1-15;
130. Трофимкина, О. 1979. *Церковнославянизмы в языке произведений С. М. Любичи*, Славянская филология Межвузовский, сборник Выпуск IV, Ленинград, стр. 105-115;
131. Трофимкина, О. 1965. *Мастер слова Степан Митров Любича*, Вестник Ленинградского университета, Но 8, серия истории языка и литературы Выпуск 2, Ленинград, стр. 76-85;
132. Ujedinjenje Crne Gore i Boke 1813 -1814. Zbirka dokumenata, 1998. Istorijski institut Crne Gore - Državni arhiv Crne Gore – Istorijski arhiv Kotor, Podgorica;
133. Ursini, F. 2006. *Interazioni linguistiche nell'area adriatica settentrionale*, u „Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Književnost, umjetnost, kultura između dviju obala Jadrana“, Sveučilište u Zadru, Zadar, str. 34-41.
134. Vujović, L, 1969. *Mrkovički dijalekat*, Srpski dijalektološki zbornik XVIII, Srpska akademija nauka i umjetnosti, Beograd;

135. Vuković, Č. (urednik) 1965. *Freske na kamenu*, Grafički zavod, Titograd;
136. Vuković, Č. (urednik) 1996. *Vladika Petar I. Pjesme, pisma, poslanice*, Obod, Cetinje;
137. Vuković, N. 1976. *O kompoziciji Ljubišinog djela Pričanja Vuka Dojčevića*, u „Stefan Mitrov Ljubiša – prilozi sa skupa održanog u Titogradu i Budvi“, CANU, Titograd; str. 97-106;
138. Vukmanović, S. 1980. „Josif Tropović i Petar II Petrović Njegoš – učitelj i učenik“, *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 12, Zavičajni muzej, Herceg Novi, str. 263-280;
139. Vukmanović S. 1982. „Petar II Petrović Njegoš u Herceg Novom“, *Boka – Zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br.13-14, Zavičajni muzej, Herceg Novi;
140. Vuksan, D. 1935. *Poslanice mitropolita crnogorskog Petra I*, Cetinjsko istorijsko društvo, Cetinje;
141. Vuksan, D. 1951. *Petar I Petrović i njegovo doba*, Narodna knjiga, Cetinje;
142. Vušović, D. 1930. *Prilozi proučavanju Njegoševa jezika*, Grafički umetnički zavod „Planeta“, Beograd;
143. Zingarelli, N. 1999. *Vocabolario della lingua italiana*, Zanichelli, Bologna;
144. Zeković, S. 1996. *Prišet na rječnik Sv. Petra Cetinjskoga*, Crnogorski kulturni krug, Elementa montenegrina, Cetinje;

145. Zloković, M. 1972. „Herceg-Novi od pada Mletačke Republike do Bečkog kongresa (1797 – 1815)“, *Boka – zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, br. 4, Zavičajni muzej, Herceg Novi, str. 33-58;
146. Zogović, R. 1976. *Nekolike zabilješke o Ljubiši*, u „Stefan Mitrov Ljubiša – prilozi sa skupa održanog u Titogradu i Budvi“, CANU, Titograd; str. 57-75;
147. Živković, V. 2010. *Religioznost i umetnost u Kotoru. XIV-XVI vek*, Balkanološki institut Srpske akademije nauka i umetnosti, Posebna izdanja, sv. 112, Beograd;
148. Weinreich, U. 1968. *Languages in contact. Findings and problems*, De Gruyter Mouton Publishers, The Hague;

BIOGRAFIJA AUTORA

Cvijeta Brajičić rođena je 11. 04. 1982. godine u Nikšiću. Završila je Filološku gimnaziju u Podgorici, a 2000. godine upisala je Filozofski fakultet u Nikšiću (Studijski program za italijanski jezik i književnost). Diplomirala je u februaru 2005. s prosječnom ocjenom 9,44. Iste godine upisala je postdiplomske studije na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu (smjer Nauka o jeziku). Položila je u roku sve predviđene ispite i u maju 2009. odbranila magistarski rad pod naslovom „Razvoj jezika mladih u Italiji“ (mentor prof. dr Mila Samardžić). Cvijeta Brajičić je do sada u više navrata boravila na kursovima italijanskog jezika i kulture u Italiji. Na Filozofskom fakultetu u Nikšiću angažovana je kao saradnik od oktobra 2005. na predmetima Savremeni italijanski jezik I, II, V i VI i Italijanski jezik V i VI (drugi strani jezik), Pregled italijanske civilizacije i kulture I i II i Istorija italijanskog jezika I i II. Osim toga, radila je kao saradnik na projektu izdavačke kuće UTET Dizionario degli italianismi. Član je Međunarodnog udruženja profesora italijanskog jezika (*Associazione internazionale dei professori di italiano*). Osim italijanskog, govori engleski i ruski jezik.

BIBLIOGRAFIJA

Naučni radovi

1. BRAJIČIĆ, Cvijeta, *Italijanizmi u Jeziku Petra II Petrovića Njegoša*, *Lingua Montenegrina*, god. VII/1, br. 13, 2014. pp. 3-29.
2. BRAJIČIĆ, Cvijeta, *Italijanizmi u jeziku Petra I Petrovića Njegoša*, *Lingua Montenegrina*, god. VII/2, br. 14, 2014. pp. 25-46.
3. BRAJIČIĆ, Cvijeta, *Gli italianismi negli scritti di Petar II Petrovic Njegos*, *Journal of Educational and Social Research*, vol 4, no 4, 2014, 2240-0524 (Online).
4. BRAJIČIĆ, Cvijeta, POPOVIĆ, Olivera, (2011). One example of balkanistic discourse, u *Linguistic and Cultural Diversity wtiin Learning Communities*. Sarajevo: Burch University pp. 1011 – 1017.

Stručni radovi

1. BRAJIČIĆ, Cvijeta, DIZDAREVIĆ, Lejla, (2009). Motivacija strane publike u učenju italijanskog jezika: od opšte kulturne motivacije do novih motivacionih faktora, u Vučo,

J, Milatović, B. (priređile): *Individualizacija i diferencijacija u nastavi jezika i književnosti (zbornik radova)*, Nikšić: Filozofski fakultet, pp. 318-323.

2. BRAJIČIĆ, C, DIZDAREVIĆ, Lejla, (2010). Razvoj jezika mladih u Italiji, u Mišić Ilić, B., Lopičić, V. (ur.). *Jezik, književnost, promene – jezička istraživanja (zbornik radova)*, Niš: Filozofski fakultet, pp. 160-166

Učešća na domaćim i međunarodnim skupovima

2009. Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet u Nikšiću (Naučni skup “Autonomija učenika i nastavnika u učenju i nastavi stranih jezika“): *Motivacija strane publike u učenju italijanskog jezika: od opšte kulturne motivacije do novih motivacionih faktora*;

2010. Filozofski fakultet u Nišu (Naučni skup „Jezik, književnost, promene“): *Razvoj jezika mladih u Italiji*;

2011. International Burch University, Sarajevo, Bosna i Hercegovina (International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics): *One example of balkanistic discourse*;

2014. Università degli studi di Bari Aldo Moro, Italija, (XXI Congresso Associazione internazionale dei professori di italiano – Frontiere – Passaggi – Incontri culturali): *Il linguaggio dell'altro nel cinema di Lina Wertmüller*;

2014. 4th International Conference on Humanities and Social Sciences, ICHSS 2014, Budva, Crna Gora: *Gli italianismi negli scritti di Petar II Petrovic Njegos*.

Izjava 1

IZJAVA O AUTORSTVU

**Izjavljujem
da je doktorska disertacija**

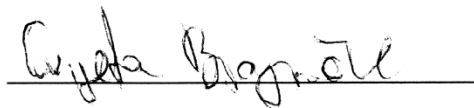
„Leksika italijanskog porijekla u zaostavštini Petra I Petrovića, Petra II Petrovića i Stefana Mitrova Ljubiše”

„Lexis of italian origin in the legacy of Petar I Petrović, Petar II Petrović and Stefan Mitrov Ljubiša”

- rezultat sopstvenog istraživačkog rada,
- da doktorska disertacija, u cjelini ili u dijelovima, nije bila predložena za dobijanje bilo koje diplome prema studijskim programima drugih visokoškolskih ustanova,
- da su rezultati korektno navedeni i
- da nisam koristila autorska prava i intelektualnu svojinu drugih lica.

U Banjoj Luci, februar 2017.

Potpis doktoranta

Izjava 2

Izjava kojom se ovlašćuje Univerzitet u Banjoj Luci da doktorsku disertaciju učini javno dostupnom

Ovlašćujem Univerzitet u Banjoj Luci da moju doktorsku disertaciju pod naslovom

LEKSIKA ITALIJANSKOG PORIJEKLA U ZAOSTAVŠTINI PETRA I PETROVIĆA,
PETRA II PETROVIĆA I STEFANA MITROVA LJUBIŠE

koja je moje autorsko djelo, učini javno dostupnom.

Doktorsku disertaciju sa svim prilogima predala sam u elektronskom formatu pogodnom
za

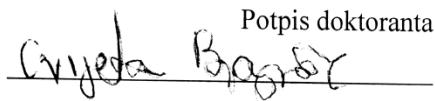
trajno arhiviranje.

Moju doktorsku disertaciju pohranjenu u digitalni repozitorijum Univerziteta u Banjoj
Luci

moгу da koriste svi koji poštuju odredbe sadržane u odabranom tipu licence Kreativne
zajednice (*Creative Commons*) za koju sam se odlučila.

1. Autorstvo
2. Autorstvo – nekomercijalno
3. Autorstvo – nekomercijalno – bez prerade
- ④. Autorstvo – nekomercijalno – dijeliti pod istim uslovima
5. Autorstvo – bez prerade
6. Autorstvo – dijeliti pod istim uslovima

U Banjoj Luci, februar 2017.

Potpis doktoranta

Izjava 3

Izjava o identičnosti štampane i elektronske verzije doktorske disertacije

Ime i prezime autora: **Cvijeta Brajičić**

Naslov rada: **Leksika italijanskog porijekla u zaostavštini Petra I Petrovića, Petra
II Petrovića i Stefana Mitrova Ljubiše**

Mentor: **prof. dr Mila Samardžić**

Izjavljujem da je štampana verzija moje doktorske disertacije identična elektronskoj verziji koju sam predala za digitalni repozitorijum Univerziteta u Banjoj Luci.

U Banjoj Luci, februar, 2017.

Potpis doktoranta

Cvijeta Brajičić

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ПОДАЦИ О АУТОРУ ОДБРАЊЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Име и презиме аутора дисертације: **ЦВИЈЕТА БРАЈИЧИЋ**

Датум, мјесто и држава рођења аутора: **11.4.1982. НИКШИЋ, ЦРНА ГОРА**

Назив завршеног факултета аутора и година дипломирања: **УНИВЕРЗИТЕТ ЦРНЕ ГОРЕ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У НИКШИЋУ, 2005. ГОДИНЕ**

Датум одбране магистарског рада аутора: **21. МАЈ 2009. ГОДИНЕ**

Наслов магистарског рада аутора: **„РАЗВОЈ МЛАДАЛАЧКОГ ЈЕЗИКА У ИТАЛИЈИ“**

Академска титула коју је аутор стекао одбраном магистарског рада: **МАГИСТАР ФИЛОЛОШКИХ НАУКА**

Академска титула коју је аутор стекао одбраном докторске дисертације: **ДОКТОР ФИЛОЛОШКИХ НАУКА**

Назив факултета на коме је докторска дисертација одбрањена: **ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ, УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ**

Назив докторске дисертације и датум одбране: **„ЛЕКСИКА ИТАЛИЈАНСКОГ ПОРИЈЕКЛА У ЗАОСТАВШТИНИ ПЕТРА I ПЕТРОВИЋА, ПЕТРА II ПЕТРОВИЋА И СТЕФАНА МИТРОВА ЉУБИШЕ“**

Научна област дисертације према CERIF шифрарнику: **H480**

Имена ментора и чланова комисије за одбрану докторске дисертације:
ПРОФ. ДР МИЛА САМАРЦИЋ (МЕНТОР), ПРОФ. ДР ДАНИЛО КАПАСО (КОМЕНТОР), ПРОФ. ДР ЈУЛИЈАНА ВУЧО (ПРЕДСЈЕДНИК) И ПРОФ. ДР РОБЕРТО РУСИ (ЧЛАН)

У Бањој Луци, дана 20.2.2017.

Декан

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ:

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ПРИМЉЕНО: 14.10.2016

ОРГ. ЈЕД. 09 БР. 4785/16

ИЗВЈЕШТАЈ

о оцјени урађене докторске тезе

ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Наставно-научно вијеће Филолошког факултета на 82. сједници одржаној 13. 09. 2016. године донијело Рјешење бр. 09/3.2078-11а/16 о именовању Комисије за преглед и оцјену урађене докторске дисертације мр Цвијете Брајичић под називом „Лексика италијанског поријекла у заоставштини Петра I Петровића, Петра II Петровића и Стефана Митрова Љубише“.

Комисија је радила у саставу:

1. проф. др Мила Самарџић, редовни професор, Специфични језици – италијански језик, Филолошки факултет Универзитета у Београду, председник,
2. проф. др Данило Капасо, ванредни професор, Специфични језици – италијански језик, Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци, коментор,
3. проф. др Јулијана Вучо, редовни професор, Специфични језици – италијански језик, Филолошки факултет Универзитета у Београду, члан,
4. проф. др Роберто Руси, ванредни професор, Специфичне књижевности – италијанска књижевност, Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци, члан.

Датум и орган који је именовао комисију. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звање, назив уже научне области за коју је изабран у звање и назив универзитета и факултета у којој је члан комисије запослен.

1. УВОДНИ ДИО ОЦЈЕНЕ ДОКТОРСКЕ ТЕЗЕ

Докторска дисертација мр Цвијете Брајичић под насловом „Лексика италијанског поријекла у заоставштини Петра I Петровића, Петра II Петровића и Стефана Митрова Љубише“ написана је латиничним писмом (Times New Roman, фонт 12, проред 1.5) и укорићена тврдим повезом. Обим дисертације је 223 странице, укључујући литературу (148 јединица) и 261 фусноту ситног слога.

Поред садржаја, уводних напомена и списка литературе, теза садржи следеће тематске цјелине:

1. Венеција, Приморје и Црна Гора – политичке и културне везе,
2. Ријечи поријеклом из италијанског језика и његових дијалеката у језику Петра I Петровића,
3. Италијанизми у језику Петра II Петровића Његоша,
4. Италијанизми у писаној заоставштини Стефана Митрова Љубише,
5. Фонетске, морфолошке и семантичке промјене у посуђеницама,
6. Закључак,
7. Рјечник.

а) Истаћи основне податке о докторској тези: обим, број табела, слике, број цитиране литературе и навести поглавља.

2. УВОД И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Предмет овог истраживања је присуство ријечи из италијанског језика као и из његових дијалеката (прије свега венецијанског) у писаној заоставштини црногорских владика Петра I и Петра II Петровића Његоша и у стваралаштву Стефана Митрова Љубише, књижевника и политичара из Будве. Овакав избор теме кандидаткиња образлаже наводећи да одабрани корпус по њеном мишљењу пружа прилику да се упореди стваралаштво аутора из области које су биле под директним утицајем Италије односно Млетачке републике и оних у чијим крајевима тај утицај није био толико изражен. Као други разлог истиче потребу да се упореде језичке карактеристике аутора који су стварали прије, за вријеме и након реформи Вука Стефановића Караџића. Трећи разлог који је кандидаткињу подстакао на овакав избор теме је разноврсност писане заоставштине одабраних аутора која отвара могућност да се пореди присуство италијанске лексичке компоненте у различитим књижевним и некњижевним дјелима. Полазна претпоставка у овом истраживању била је да се може очекивати већа заступљеност лексике из италијанског језика у дјелу Стефана Митрова Љубише узимајући у обзир присутност те лексичке компоненте у језику области у којој је стварао и на чији се народни говор угледао, као и да се присуство италијанизама може очекивати и у лексици Петра I и Петра II, будући да су нека истраживања већ потврдила да су јаке везе које су кроз историју постојале између подловћенске Црне Горе и црногорског приморја утицале и на језичку размјену, односно на продор италијанизама и у континентални дио те земље.

Кандидаткиња је након увида у постојећу литературу утврдила да овој проблематици до сада није посвећивана довољна пажња и да је ово једна од ријетких компоненти италијанског утицаја на просторима Црне Горе која није у потпуности обрађена. Она наводи да се питањем заступљености италијанизама у народним говорима приморских области до сада бавило више језичких стручњака, попут Весне Липовац Радуловић која је у својим радовима обрадила романизме у говору Будве, Паштровића и југоисточног дијела Боке Которске и проф. Срђана Мусића који је испитивао распрострањеност ријечи из романских језика у народним говорима сјеверозападне Боке. Са друге стране, о присуству ове лексичке компоненте у писаним (књижевним и некњижевним) текстовима говорило се много мање. Кандидаткиња сматра да би утврђивање присуства италијанизама у књижевном језику аутора које је одабрала са једне стране могло да укаже на њихов однос према италијанској култури и књижевности, а са друге и да освијетли њихов однос према народном језику крајева из којих су потицали. Стручњаци који су се до сада бавили проучавањем језичких карактеристика Петра I, Петра II и Стефана Митрова Љубише дошли су до закључка да је сваки од њих у свом стваралаштву користио народни језик. Пошто је потврђено присуство италијанских посуђеница у говорном језику црногорског приморја, али и континенталног дијела Црне Горе, циљ овог рада био је да се утврди да ли су ови аутори и ту лексичку компоненту пренијели из народног у књижевни језик. Прегледом литературе кандидаткиња је утврдила да већина стручњака (Килибарда, 2000, Килибарда, 2011, Килибарда, 2013, Мусић, 1976, Никчевић, 1976, Остојић, 1976, Остојић, 1985, Остојић, 2012, Пецо, 1976, Суботић, 1976, Суботић, 1977, Трофимкина, 1964, Трофимкина, 1965, Трофимкина, 1983, Вукмановић, 1980, Вукмановић, 1982, Зековић, 1996) који су се бавили језиком писаца чија су дјела одабрана за корпус сматра да је у језику тих аутора заступљена италијанска лексичка компонента. Присуство италијанизама у језику сваког од ових аутора мотивисано је различитим чиниоцима. Петар I је, сматрају поједини, италијанизме у посланицама користио како би свој начин изражавања приближио језику оних којима их је намијенио. Љубиша је, са друге стране, по мишљењу неких стручњака, посуђенице из италијанског језика употребљавао да би што вјерније представио народни језик свог краја. Други сматрају да је Љубиша из свог језика искључио италијанизме како би и својим књижевним дјелом потврдио сопствена политичка убјеђења. Након обраде корпуса кандидаткиња је добила прецизније податке о заступљености италијанске лексике како у књижевним дјелима тако и у осталој писаној заоставштини одабраних аутора. Добијени резултати донекле оповргавају претходно изнесене ставове неких језичких стручњака и доприносе бољем упознавању овог проблемског подручја које је до сада било само дјелимично истражено.

Кад је ријеч о релевантним публикацијама које припадају овој научној области, мр Брајичић је теоријски оквир дисертације поставила на истраживањима домаћих и страних аутора. Међу најзначајнијим су:

1. Божић, И. 1979. *Немирно Поморје XV века*, Српска књижевна задруга, Београд;

2. Драгићевић, Р. 2010. *Лексикологија српског језика*, Завод за уџбенике, Београд;
3. Ђоновић, Ј. (уредник) 1976. *Стефан Митров Љубиша – прилози са скупа одржаног у Титограду и Будви*, ЦАНУ, Титоград;
4. Филиповић, Р. 1986. *Теорија језика у контакту. Увод у лингвистику језичних додира*, Југославенска академија знаности и умјетности, Загреб;
5. Килибарда, В. 1992. *Италијанска књижевност у Црној Гори до 1918. године*, Унирекс, Никшић;
6. Килибарда, В. 2000. Његош и Трст. Италијански писци и путописци о Владици-пјеснику, ЦИД, Подгорица;
7. Килибарда, В. 2011. „Његош и Венеција“, у *Венеција и словенске књижевности*, Београд: СловоСлавиа, стр. 289–302.
8. Килибарда В. 2013. „Његошево познавање италијанског језика“, *Лингуа монтеградина*, бр. 11. Подгорица, стр. 197 – 208.
9. Клајн, И. 1967. „Страна реч – шта је то?“, *Зборник за филологију и лингвистику*, бр. 10. Нови Сад, стр. 7 – 24.
10. Клајн, И, Шипка, М. 2008. *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад;
11. Липовац Радуловић, В. 1997. *Романизми у Црној Гори – Будва и Пашировићи*, Матица српска, Нови Сад;
12. Липовац Радуловић, В. 2004. *Романизми у Црној Гори – Југоисточни дио Боке Которске*, Матица српска, Нови Сад;
13. Lipovac Radulović, V. 2009. *Romanismi lessicali in Montenegro. Budua e Pastrovici. La parte sud-orientale delle Bocche di Cattaro*, Il Calamo, Roma;
14. Милошевић, М. 1972. „Бока Которска, Бар и Улцињ у кипарском рату (1570 – 1573“), *Бока – зборник радова из науке, културе и умјетности*, бр. 4, Завичајни музеј, Херцег Нови, стр. 17-32;
15. Миловић Ј. 1987. *Петар I Петровић Његош – писма и други документи*, 1, Историјски институт Црне Горе, Титоград;
16. Миловић Ј. 1988. *Петар I Петровић Његош – писма и други документи*, 2, Историјски институт Црне Горе, Титоград;
17. Младеновић, А. 1989. *Књига о Његошу*, НИРО „Књижевне новине“, НИРО „Дечје новине“, Београд – Горњи Милановац;
18. Мусић, С. 1971. „Прилог изучавању топонимике сјеверозападне Боке Которске“, *Бока – зборник радова из науке, културе и умјетности*, бр. 3, Завичајни музеј, Херцег Нови, стр. 211-219 ;
19. Мусић, С. 1972. *Романизми у северо-западној Боки Которској*, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд;
20. Мусић, С. 1976. „Романизми у језику Стефана Митрова Љубише“, *Бока – зборник радова из науке, културе и умјетности*, бр. 8, Завичајни музеј, Херцег Нови, стр. 161-176;
21. Мусић, С. 1975. *La quantità vocalica negli italianismi delle Bocche di Cattaro*, Italica Belgradensia I, Università di Belgrado Београд; стр. 169-179;
22. Мусић, С, 1984. *Романске посуђенице у говорима Црне Горе*, Зборник радова са

- научног скупа „Црногорски говори“, Црногорска академија наука и умјетности, Титоград, стр. 189 - 195;
23. Никчевић, В. 1976. *Неке паралеле употребе народног језика у Његошеву „Горском вијенцу“ и Љубишину „Кањошу Мацедоновићу“*, у „Стефан Митров Љубиша – прилози са скупа одржаног у Титограду и Будви“, ЦАНУ, Титоград; стр. 195-206;
24. Остојић, Б. 1985. *О црногорском књижевнојезичком изразу*, НИО Универзитетска ријеч, Никшић;
25. Остојић, Б. 1976. *Језик Петра I Петровића*, ЦАНУ, Титоград;
26. Остојић Б. (уредник) 2001. *Петар I Петровић – дјела*, ЦИД, Подгорица;
27. Остојић, Б. 2012. *Снага и моћ језика Стефана Митрова Љубише и његов удио у изградњи Вуковог модела књижевног језика*, у „Паштровићи – говорни и писани језик“, зборник радова, Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“, Београд, стр. 9-13;
28. Пантић, М. 1990. *Књижевност на тлу Црне Горе и Боке Которске од XVI до XVIII века*, Српска књижевна задруга, колоLXXXIII, Београд;
29. Пецо, А. 1976. *Један поглед на писану ријеч Стефана Митрова Љубише*, у „Стефан Митров Љубиша – прилози са скупа одржаног у Титограду и Будви“, ЦАНУ, Титоград; стр. 207-216;;
30. Пешикан, М. 1965. *Староцрногорски, средњокатунски и љешански говори*, Научно дело, Београд;
31. Пешикан М. 1979. *Један општи поглед на црногорске говоре*, Зборник за филологију и лингвистику, XXII/1, Нови Сад;
32. Петровић, Р. 1976. *Стефан Митров Љубиша – национални и политички радник*, у „Стефан Митров Љубиша – прилози са скупа одржаног у Титограду и Будви“, ЦАНУ, Титоград; стр. 125-147;
33. Пижурица, М. 1984. *Трагови међујезичких додира у говорима Црне Горе*, Зборник радова са научног скупа „Црногорски говори“, Црногорска академија наука и умјетности, Титоград, стр. 83 - 95;
34. Поповић, Л. 2004. *Кратки преглед грађанског рада Петра I*, Гласник Народног музеја Црне Горе, бр. 1, Народни музеј Црне Горе, Цетиње;;
35. Станојевић, Г. 1960. *Односи Венеције са херцеговачким, брдским и црногорским племенима од опсаде Котора 1657. године до почетка Морејског рата*, Историски часопис – Орган Историског института САН, књига IX – X, Научно дело, Београд;
36. Станојевић, Г. 1976. *Црна Гора од пада Црнојевића до владике Данила Петровића*, Монографија Црна Гора, Књижевне новине, Београд;
37. Станојевић, Г. 1976. *Борба црногорских, брдских и херцеговачких племена против турске власти (XVI – XVIII в.)*, Монографија Црна Гора, Књижевне новине, Београд;
38. Станојевић, Г. 1985. „Документи за проучавање друштава Котора, Будве и Паштровића“, *Бока – зборник радова из науке, културе и умјетности*, бр. 17. Завичајни музеј, Херцег Нови, стр. 159-202;
39. Стевановић, М. 1990. *О језику Горског вијенца*, Научна књига, Београд;

40. Стевановић, М. 1951. *Неке особине Његошева језика*, Јужнословенски филолог, књига XIX, Београд, стр. 17-31;
41. Стевановић, М. и други, 1967. *Речник уз целокупна дела Петра II Петровића Његоша*, Просвета, Београд;
42. Стевановић, М. 1933 -1934. *Источноцрногорски дијалекат*, Јужнословенски филолог XIII, Београд, стр. 1 – 129;
43. Суботић, Ј. 1977. „Лексеме из поморства Паштровића у језику Стефана Митрова Љубише“, *Бока – зборник радова из науке, културе и умјетности*, бр. 9, Херцег Нови, стр. 335-341;
44. Суботић, Ј. 1976. „Лексичко-семантичке вриједности неких ријечи Стефана Митрова Љубише“, *Бока – зборник радова из науке, културе и умјетности*, бр. 8, Завичајни музеј, Херцег Нови, стр. 177-182;
45. Суботић, Ј. 1978. „Прилог биографији Стефана Митрова Љубише“, *Бока – зборник радова из науке, културе и умјетности*, бр. 10, Завичајни музеј, Херцег Нови, стр. 219-232;
46. Суботић, Ј. 1986. *Прилог познавању развитка књижевног језика у Црној Гори, из глаголске проблематике листа „Црногорка“ (1884-1885)*, Зборник за филологију и лингвистику, XXIX/2, Нови Сад, стр. 69-95;
47. Тепавчевић, М. 2010. *Језик Стефана Митрова Љубише*, Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица;
48. Тепавчевић, М. 2013. „Дијалекатске одлике прозног дискурса Стефана Митрова Љубише“, *Folia linguistic et litteraria: часопис за науку о језику и књижевности*, бр. 7. Филозофски факултет, Никшић, стр. 125-144;
49. Томановић, В. 1969. „Из лексике говора Боке Которске“, *Бока – зборник радова из науке, културе и умјетности*, бр. 1, Завичајни музеј, Херцег Нови, стр. 89-99;
50. Томановић, В. 1972. „О романским елементима у бокелским говорима и њиховом односу према домаћим“, *Бока – зборник радова из науке, културе и умјетности*, бр. 4, Завичајни музеј, Херцег Нови, стр. 159-172 ;
51. Томановић, В. 1971. „О фонетици речи романског порекла у говорима Боке Которске“, *Бока – зборник радова из науке, културе и умјетности*, бр. 3, Завичајни музеј, Херцег Нови, стр. 211-219 ;
52. Томановић, В. 1970. „О бокелским говорима“ *Бока – зборник радова из науке, културе и умјетности*, бр. 2, Завичајни музеј, Херцег Нови, стр. 225-229;
53. Трофимкина, О. 1983. *О страним речима у језику С. М. Љубише*, МСЦ, Београд;
54. Трофимкина, О. 1977. *О некоторых художественных приёмах С. М. Любшиа*, Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, књига XXXIV, 6, Сарајево, стр. 413-423;
55. Трофимкина, О. 1984. *К вопросу о поли черногорских диалектов в формировании сербкохорватского литературного языка (на материале произведений Ц. М. Любшии)*, Издательство Наука, Москва, цтр. 102-110;
56. Трофимкина, О. 1964. *Народная лексика в произведениях Ц. М. Любшии, Исследования по эстетике слова и стилистике художественной литературы*, Цборник статей, Издательство Ленинградского университета, Ленинград, цтр. 186-

192;

57. Трофимкина, О. 1971. *Сербохорватско-русский словарь к произведениям С. М. Любичи*, Ленинград, цтр.1-15;

- а) Укратко истаћи разлог због којих су истраживања предузета и циљ истраживања;
- б) На основу прегледа литературе сажето приказати резултате претходних истраживања у вези проблема који је истраживан;
- в) Навести допринос тезе у рјешавању изучаване проблематике;
- г) У прегледу литературе треба водити рачуна да обухвата најновија и најзначајнија сазнања из те области код нас и у свијету.

3. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Корпус овог рада чини укупна писана заоставштина Петра I Петровића, Петра II Петровића и Стефана Митрова Љубише. Приликом формирања корпуса у случају Петра II и Стефана Митрова Љубише кандидаткиња се определијелила за критичка издања која обухватају цјелокупну писану заоставштину ових стваралаца, а по потреби је консултовала и друге објављене варијанте појединих њихових дјела. Будући да до данас није објављено критичко издање писане заоставштине Петра I, као полазну тачку у истраживању кандидаткиња је користила прво издање његових посланица које је за штампу приредио Душан Вуксан 1935. године, а анализирала је и остала важнија издања овог дјела. Дио корпуса чине и двије збирке докумената из писане заоставштине Петра I које је приредио Јевто Миловић. Истраживање се заснива на следећем узорку:

1. Душан Вуксан (уредник), 1935, Посланице митрополита црногорског Петра I Цетињско историјско друштво, Цетиње;
 2. Чедо Вуковић (уредник), 1965, Фреске на камену – Посланице Петра I Петровића, Графички завод, Титоград;
 3. Чедо Вуковић (уредник), 1996, Владика Петар I. Пјесме, писма, посланице, Обод, Цетиње;
 4. Бранислав Остојић (уредник), 2001, Петар I Петровић – дјела, ЦИД, Подгорица;
 5. Јевто Миловић, 1987, Петар I Петровић Његош – писма и други документи, 1, Историјски институт Црне Горе, Титоград;
 6. Јевто Миловић, 1988, Петар I Петровић Његош – писма и други документи, 2, Историјски институт Црне Горе, Титоград;
 7. Н. Банашевић, Р. Бошковић, Р. Лалић, В. Латковић, П. Перовић, М. Стевановић (редакциони одбор), 1951–1955, Цјелокупна дјела П. П. Његоша, [књ. 1-9]. Просвета, Београд:
- а) Свободијада, Глас каменштака;
 - б) Пјесме, Луча микрокозма, Проза, Пријеводи;
 - ц) Горски вијенац;
 - д) Шћепан Мали;
 - е) Огледало српско;
 - ф) Рјечник уз пјесничка дјела П. П. Његоша;
 - г) Писма I;

х) Писма II;

и) Писма III;

8. Ђ. Радовић, Н. Вуковић, Р. Ротковић, М. Лукетић (уредници), 1988, Стефан Митров Љубиша – Сабрана дјела, књ. 1-5, Црногорска академија наука и умјетности, НИО „Универзитетска ријеч“, Историјски архив – Будва, Титоград:

а) Приповијести црногорске и приморске;

б) Причања Вука Дојчевића;

ц) Бој на Вису, Преводи, Чланци, Говори;

д) Писма;

е) Био-библиографија, Прилози.

У првом поглављу рада обрађене су политичке и културне везе Млетачке републике са територијама данашње Црне Горе. Кандидаткиња указује на то да је утицај Венеције најјачи био у приморским областима, посебно у онима које су дуго биле под њеном директном управом. Тај утицај се, осим у политичком и друштвеном животу испољавао и у сфери културе, умјетности и књижевности, прво у Котору, а онда и у другим приморским крајевима. Везе Млетачке републике са Црном Гором никада нијесу биле тако јаке, али је италијанска лексичка компонента продрла и у староцрногорске говоре захваљујући њиховој историјској повезаности са приморским областима.

У другом поглављу анализира се заступљеност италијанске лексике у заоставштини Петра I Петровића. Обављено истраживање потврдило је присуство ријечи поријеклом из италијанског језика и у писаној заоставштини овог аутора. Добијени резултати које кандидаткиња износи у овом поглављу оповргавају тврдње неких аутора који су се до сада бавили проучавањем језика Петра I. Наиме, поједини стручњаци тврде да је он у посланицама свјесно прилагођавао избор лексике у зависности од тога коме су оне биле намијењене, те да је стога италијанска лексичка компонента присутнија у онима које су упућене становницима приморја. У овом истраживању кандидаткиња је дошла до другачијих резултата. Њен закључак је да намјена посланица не утиче на мањи или већи број италијанизама у њима - без обзира на то да ли су намијењене становништву сјеверних или јужних области, број облика италијанског поријекла у њима је сличан. Кандидаткиња закључује да Петар I користи прилично ограничен фонд италијанизама који се понављају, и да су најчешће у питању термини који се односе на појмове непознате у његовом матерњем језику, као и одређен број облика укоријењених у народним говорима.

Треће поглавље рада посвећено је италијанској лексичкој компоненти у стваралаштву Петра II Петровића Његоша. Кандидаткиња указује на то да је, упркос томе што је Петар II један од аутора чијем је стваралаштву на овим просторима посвећено највише пажње, питање присуства италијанске лексике у његовом дјелу до сада остало неистражено, иако је несумњиво потврђено да би та лексичка компонента морала бити присутна у његовим дјелима из више разлога. Наиме, и он је као и његов претходник у стваралаштву користио народни језик у који су продирале и ријечи италијанског поријекла. Осим тога, Петар II је био у

прилици и да се на различите начине, директно или индиректно, упозна са италијанским језиком, па би се дало претпоставити да је и то могло имати утицаја на заступљеност италијанске лексике у његовом опусу. Ово истраживање је потврдило те претпоставке, с тим што се показало да су ријечи италијанског поријекла у већој мјери присутне у Његошевој кореспонденцији него у књижевним дјелима. Дио тих италијанизама присутан је и у народним говорима, и најчешће су у питању појмови који се односе на различите сфере свакодневног живота.

У четвртом поглављу анализира се заступљеност лексике преузете из италијанског језика и његових дијалеката у писаној заоставштини Стефана Митрова Љубише. На основу обављеног истраживања кандидаткиња износи неколико закључака. Као прво, италијанска лексичка компонента је у Љубишином стваралаштву знатно заступљенија него што неки аутори који су се до сада бавили проучавањем његовог дјела сматрају. Као друго, учесталост италијанизама код овог аутора условљена је врстом текста који пише и публиком којој је намијењен. У његовим књижевним дјелима италијанизми су заступљени, али је занимљивија чињеница да се ти италијанизми углавном поклапају са онима који су присутни и у народним говорима црногорског приморја. Шта се тиче заступљености италијанске лексике у Љубишиним писмима, кандидаткиња истиче да су уочљиве знатне разлике између званичне кореспонденције са различитим функционерима и писама упућених члановима породице и пријатељима. У другој групи ријечи италијанског поријекла су знатно заступљеније, док је њихов број у званичним писмима, као и у говорима и интерпелацијама занемарљив. На основу свега наведеног она закључује да је Љубиша политичар у службеној преписци и језичким изборима истицао своје противљење италијанском као туђинском језику, док у књижевном стваралаштву и у приватној кореспонденцији није успијевао да у потпуности искључи италијанску лексичку компоненту која је била саставни дио његовог народног језика за чију се употребу свесрдно залагао.

У петом поглављу кандидаткиња је прикупљени лексички материјал анализирала са аспекта његове прилагођености језичком систему језика примаоца. У уводном дијелу овог поглавља дефинисани су појмови посуђенице и посуђивања, уз осврт на механизме, врсте и разлоге посуђивања. Дио поглавља посвећен је и питању адаптације посуђеница. Анализом прикупљеног материјала кандидаткиња је дошла до закључка да посуђенице забиљежене у корпусу испољавају исте карактеристике као и оне присутне у народним говорима, као и да се прилагођавају по истим правилима као и оне регистроване у говорном језику црногорског приморја. Указала је и на најчешће промјене које се код посуђених ријечи јављају на фонетском и морфолошком нивоу, а осврнула се и на поједине облике у којима се испољава италијански утицај у сфери синтаксе и семантике.

У посљедњем поглављу рада дат је рјечник посуђеница регистрованих у корпусу. Кандидаткиња се определијелила да као посебне одреднице понуди све забиљежене варијанте једне ријечи. У објашњењу сваког облика указано је на то да ли је он присутан у народним говорима приморских области, а истакнуте су и разлике у значењу које се код појединих ријечи јављају у зависности од тога да ли се оне

користе у народним говорима или у писаном стваралаштву одабраних аутора. У свакој одредници назначено је код ког је од анализираних аутора одређена ријеч присутна. На почетку посљедњег поглавља објашњене су и скараћенице које се у њему јављају.

Примијењени методи рада примјерени су одабраној грађи и теми, а добијени резултати су јасно изложени.

- а) објаснити материјал који је обрађиван, критеријуме који су узети у обзир за избор материјала;
- б) дати кратак увид у примјењени метод рада при чему је важно оцјенити сљедеће:
- в) да ли су примјењене методе адекватне, довољно тачне и савремене, имајући у виду достигнућа на том пољу у свјетским нивоима;
- г) да ли је дошло до промјене у односу на план истраживања који је дат приликом пријаве докторске тезе, ако јесте зашто;
- д) да ли испитивани параметри дају довољно елемената или је требало испитивати још неке, за поуздано истраживање;
- е) да ли је статистичка обрада података адекватна;
- ж) да ли су добивени резултати јасно приказани;

4. РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

Кандидаткиња наводи да је у обрађеном корпусу регистровано 555 различитих посуђеница пријеклом из италијанског језика или његових дијалеката. Највише је именица, укупно 452, што чини 81,44% укупног броја обрађених ријечи. На другом мјесту по фреквентности су глаголи којих има 56, односно 10,1%, а на трећем придјеви са 45 регистрованих примјера, или 8,1% удјела у корпусу. Од осталих врста ријечи забиљежена су два прилога чије процентуално учешће у корпусу износи 0,36%. Она истиче да је једини резултат који одступа од полазних пројекција у истраживању податак да је код Стефана Митрова Љубише најнижи проценат ријечи италијанског поријекла које се јављају и у народним говорима, свега 55,37%. Од италијанизама забиљежених у стваралаштву Петра I и у народним говорима присутно је 61,94%, а код Његоша је тај проценат највиши – 62,13%. Међутим, кандидаткиња напомиње да је италијанска лексичка компонента која се поклапа са италијанизмима у народним говорима код Љубише најзаступљенија у његовим књижевним дјелима (од 78,1% до 86,2%), док је код друге двојице аутора италијанска лексика у књижевном опусу слабо заступљена. Код све тројице аутора присутно је 12 ријечи италијанског поријекла и свака од њих је регистрована и у народним говорима. Од појмова заједничких Петру I и Петру II у народним говорима присутно је њих 30 од 43 што чини 69,76%. Код Петра I и Стефана Митрова Љубише јавља се 14 заједничких облика, од којих је 12 (85,71%) присутно и у говорном језику приморских области. Само код Петра II и Љубише јавља се 25 појмова, од којих су 22 (88%) присутна и у говорном језику. Само код Петра I присутно је 106, код Петра II 155, а код Љубише 200 ријечи.

Добијене резултате кандидаткиња је изложила јасно и аргументовано, а у њиховој анализи показала је да неки до сада прихваћени ставови о заступљености италијанске лексичке компоненете у писаној заоставштини тројице одабраних аутора нису у потпуности утемељени. Ово истраживање пружа нове и прецизне податке о заступљености италијанизама у стваралаштву Петра I Петровића, Петра II

Петровића и Стефана Митрова Љубише и нуди сугестије за даља истраживања у овом проблемском подручју.

- а) Укратко навести резултате до којих је кандидат дошао;
- б) Оцијенити да ли су добивени резултати правилно, логично и јасно тумачени, упоређујући са резултатима других аутора и да ли је кандидат при томе испољавао довољно критичности;
- в) Посебно је важно истаћи до којих нових сазнања се дошло у истраживању, који је њихов теоријски и практични допринос, као и који нови истраживачки задаци се на основу њих могу утврдити или назирати.

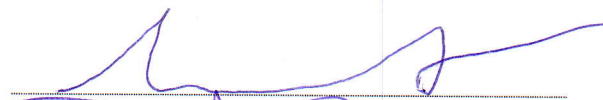
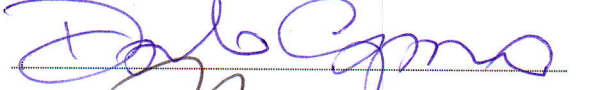
5. ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

Докторска дисертација мр Цвијете Брајичић у цјелини је испунила свој основни циљ – да се на научно релевантан и критички утемељен начин расвијетли један мање познати сегмент црногорско-италијанских односа и додире и прошире сазнања о утицају италијанског језика и културе на књижевно стваралаштво и осталу писану заоставштину тројице изузетно значајних аутора са простора Црне Горе. Цвијета Брајичић је у својим интерпретацијама и анализама показала одмјереност, критичност и детаљност, а у изради докторске дисертације консултовала је релевантну и адекватну литературу.

С обзиром на постигнуте резултате, предлажемо Научно-наставном вијећу Филолошког факултета Универзитета у Бањој Луци да кандидаткињу позове на усмену одбрану рада пред Комисијом у истом саставу.

- а) Навести најзначајније чињенице што тези даје научну вриједност, ако исте постоје дати позитивну вриједност самој тези;
- б) Ако је приједлог негативан, треба дати опширније образложење и документовано указати на учињене пропусте, односно недостатке написане докторске тезе.

ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

1.
2.
3.
4.
5. _____
6. _____

ИЗДВОЈЕНО МИШЉЕЊЕ: Члан комисије који не жели да потпише извјештај јер се не слаже са мишљењем већине чланова комисије, дужан је да унесе у извјештај образложење, односно разлог због којих не жели да потпише извјештај.